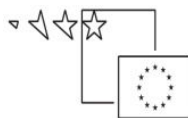

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA ŠOLSTVO IN ŠPORT

Naložba v vašo prihodnost
OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

TURISTIČNA GEOGRAFIJA IN KULTURNA DEDIŠČINA

LEA KUŽNIK

Višješolski strokovni program: Gostinstvo in turizem
Učbenik: Turistična geografija in kulturna dediščina
Gradivo za 1. letnik

Avtorica:

dr. Lea Kužnik, univ. dipl. etnol. in kult. antrop., prof.
soc.
Biotehniški izobraževalni center Ljubljana

Strokovna recenzentka:

dr. Boža Grafenauer Bratož, univ. dipl. etnol. in kult. antrop, ter soc. kult.

Lektorica:

Tanja Jerman, prof. slov. jezika in knjiž. ter univ. dipl. soc. kult.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

338.483(075.8) (0.034.2)
911.3:338.48(075.8) (0.034.2)

KUŽNIK, Lea

Turistična geografija in kulturna dediščina [Elektronski vir] :
gradivo za 1. letnik / Lea Kužnik. - El. knjiga. - Ljubljana :
Zavod IRC, 2009. - (Višješolski strokovni program Gostinstvo in
turizem / Zavod IRC)

Način dostopa (URL): http://www.zavod-irc.si/docs/Skriti_dokumenti/Turistična_geografija_in_kulturna_dediščina-Kužnik.pdf. - Projekt Impletum

ISBN 978-961-6820-97-4
249662720

Izdajatelj: Konzorcij višjih strokovnih šol za izvedbo projekta IMPLETUM

Založnik: Zavod IRC, Ljubljana.

Ljubljana, 2009

Strokovni svet RS za poklicno in strokovno izobraževanje je na svoji 120. seji dne 10. 12. 2009 na podlagi 26. člena Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Ur. l. RS, št. 16/07-ZOFVI-UPB5, 36/08 in 58/09) sprejel sklep št. 01301-6/2009 / 11-3 o potrditvi tega učbenika za uporabo v višješolskem izobraževanju.

© Avtorske pravice ima Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije.

Gradivo je sofinancirano iz sredstev projekta Impletum 'Uvajanje novih izobraževalnih programov na področju višjega strokovnega izobraževanja v obdobju 2008-11'.

Projekt oz. operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo RS za šolstvo in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007-2013, razvojne prioritete 'Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja' in prednostne usmeritve 'Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja'.

Vsebina tega dokumenta v nobenem primeru ne odraža mnenja Evropske unije. Odgovornost za vsebino dokumenta nosi avtor.

Kazalo

1	PREDGOVOR.....	3
2	UVOD	5
3	I FEEL SLOVENIA (SLOVENIJO ČUTIM).....	6
3.1	Osnovni podatki o Sloveniji	6
3.2	MEJNIKI V SLOVENSKI ZGODOVINI	7
3.2.1	Kamena doba	7
3.2.2	Kovinske dobe	8
3.2.3	Rimska doba.....	9
3.2.4	Srednji vek	9
3.2.5	Novi vek.....	10
3.2.6	19. stoletje.....	11
3.2.7	20. stoletje.....	13
3.2.8	21. Stoletje	14
3.3	POKRAJINE V SLOVENIJI IN NJIHOVE ZNAČILNOSTI.....	15
3.3.1	Alpski svet	15
3.3.2	Sredozemski ali mediteranski svet.....	16
3.3.3	Panonski svet	17
3.3.4	Dolenjska	18
3.3.5	Bela krajina.....	18
3.3.6	Notranjska.....	19
4	DEDIŠČINA IN DRUŽBA	21
4.1	VLOGA DEDIŠČINE V DRUŽBI.....	21
4.2	ODNOSI DO DEDIŠČINE	22
4.3	AVTENTIČNOST V DEDIŠČINI	24
5	DEDIŠČINA IN TURIZEM	26
5.1	RAZVOJNA POT TURIZMA V SVETU.....	28
5.1.1	Prvi popotniki.....	28
5.1.2	Stari Grki.....	28
5.1.3	Rimski imperij	29
5.1.4	Ugašanje turizma v srednjem veku	30
5.1.5	Odkrivanje novega sveta.....	31
5.1.6	Grand tour ali zlata doba turizma.....	31
5.1.7	Sodobni turizem.....	32
5.1.8	Turizem posameznikov	33
5.1.9	Klasični turizem.....	34
5.1.10	Turizem med svetovnima vojnama	35
5.1.11	Turizem danes.....	35
5.2	RAZVOJNA pot turizma v sloveniji	36
5.2.1	Obdobje neorganiziranega turizma	36
5.2.2	Obdobje organiziranega turizma	37
5.2.3	Turizem med obema vojnama.....	39
5.2.4	Turizem po drugi svetovni vojni.....	39
5.3	VLOGA DEDIŠČINE V TURIZMU	40
6	POMEMBNEJŠE OBLIKE KULTURNE DEDIŠČINE V TURISTIČNI PONUDBI	43
6.1	DEDIŠČINA VSAKDANJEGA GOSPODARSKEGA PRIZADEVANJA	43
6.1.1	Poljedelstvo.....	44
6.1.2	Živinoreja.....	46
6.1.3	Sadjarstvo in hmeljarstvo.....	47
6.1.4	Vinogradništvo in vinarstvo.....	48
6.1.5	Čebelarstvo	50
6.1.6	Nabiralništvo.....	51
6.1.7	Vrtnarstvo in vrtničkarstvo	51
6.1.8	Lov in ribolov	51
6.1.9	Gozdarstvo	51
6.1.10	Industrija	52

6.2	DEDIŠČINA KULTURE STAVBARSTVA	52
6.3	DEDIŠČINA KULINARIČNE (PREHRAMBENE) KULTURE	55
6.4	DEDIŠČINA OBLAČILNEGA VIDEZA	56
6.5	DEDIŠČINA DOMAČIH IN UMETNOSTNIH OBRTI	58
6.6	DEDIŠČINA GOSTOLJUBNOSTI	60
6.7	DEDIŠČINA ŠEG IN NAVAD	60
6.8	DEDIŠČINA GLASBE IN USTNEGA SLOVSTVA	62
6.9	DEDIŠČINA TRANSPORTNE IN PROMETNE KULTURE	63
6.10	DEDIŠČINA TRGOVANJA	63
7	NARAVNA DEDIŠČINA	65
7.1	Varstvo narave	65
7.2	Naravne vrednote	66
7.3	Zavarovana naravna območja v sloveniji	67
7.3.1	Zavarovana območja v Sloveniji	69
8	POMEMBNEJŠA UMETNOSTNOZGODOVINSKA DEDIŠČINA	70
8.1	ROMANIKA	70
8.2	GOTIKA	71
8.3	RENEZANSANSA	72
8.4	BAROK in ROKOKO	73
8.5	UMETNOST 19. STOLETJA	75
8.6	UMETNOST 20. stoletja	76
9	KULTURNA DEDIŠČINA – ELEMENT TURISTIČNEGA PROIZVODA	78
9.1	KULTURNA DEDIŠČINA KOT OSNOVNI ELEMENT TURISTIČNEGA PROIZVODA	78
9.1.1	Muzeji in muzejske zbirke	78
9.1.2	Muzej na prostem	80
9.2	KULTURNA DEDIŠČINA KOT SPOBILKOVALKA TURISTIČNEGA PROIZVODA	80
9.2.1	Turistični spominki	81
9.2.2	Turistične prireditve	83
10	OBLIKOVANJE TURISTIČNE PONUDBE Z INTERPRETACIJO	84
10.1	KORISTI INTERPRETACIJE pri TRŽENJU KULTURNIH IN NARAVNIH ZNAMENITOSTI	85
11	ODNOS MED DEDIŠČINO IN TURISTIČNO PRODUKCIJO	88
12	POZITIVNI IN NEGATIVNI VPLIVI TURIZMA NA OKOLJE	91
12.1	Vplivi turizma na kulturno okolje	91
12.1.1	Pozitivni vplivi	91
12.1.2	Negativni vplivi	91
12.2	Vplivi turizma na naravno okolje	92
12.2.1	Pozitivni vplivi	92
12.2.2	Negativni vplivi	93
12.3	Vplivi turizma na socialno okolje	94
12.3.1	Pozitivni vplivi	94
12.3.2	Negativni vplivi	95
13	SPREMEMBE V SVETOVNEM TURIZMU	97
13.1	NOVE TEŽNJE V TURIZMU NA OSNOVI NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE	98
14	VIRI IN LITERATURA	100

1 PREDGOVOR

Spoštovana študentka, spoštovani študent!

Učbenik Turistična geografija in kulturna dediščina, ki je pred vami, povezuje turizem, kulturno dediščino in turistično geografijo v smiselno celoto. Vsa ta področja so prepletena med seboj tudi v praksi. Učbenik naj vam služi kot izhodišče za nadgradnjo znanja pri vašem praktičnem delu.

Vsebina učbenika, poleg uvoda obsega 12 glavnih poglavij, ki jih zaključujejo viri in literatura. Vsako glavno poglavje se poleg naslova začne z uvodnim motivacijskim besedilom, kjer boste izvedeli, katere vsebine poglavje s svojimi podpoglavji obravnava ter kakšna je njihova uporabna vrednost. Uvodnemu besedilu sledi pregled ključnih pojmov, nato pa osrednji del poglavja. Sama vsebina vsebuje številne konkretne in praktične primere ter zanimivosti v povezavi s tematiko poglavja in naloge za razmislek ter samostojno raziskovanje in praktično delo. Na koncu glavnih poglavij najdemo povzetek celotnega poglavja.

Ključne besede, primere, dodatne zanimivosti, naloge in povzetke najdete v besedilu v okvirčkih, ki so označeni z naslednjimi znaki:

Ključne besede

Primer

Zanimivost

Naloga

Povzetek

Uspešen študij vam želim!

Dr. Lea Kužnik

2 UVOD

*»Spoštovanje dediščine
je spoštovanje samega sebe.«*

Znani ljubljanski hotel organizira izobraževanje za vse, ki se v Sloveniji ukvarjajo s hotelirstvom. Zaposleni v protokolu hotela pripravijo natančen scenarij za srednjeveško večerjo, ki jo bodo skuhali v hotelski kuhinji. Seveda bodo srednjeveške jedi in sestavine ustrezno oplemenitili in nadgradili s sodobnimi. Pri pripravi programa se srečajo s številnimi vprašanji: kaj skuhati, kakšni so bili srednjeveški jedilniki, katere sestavine so uporabljali pri kuhi, katera pijača je primerna za tako priložnost, kakšna bo okrasitev prostora, glasba, kako bodo oblečeni zaposleni, na kakšen način bodo goste sprejeli in jim izkazali gostoljubnost in tudi kakšne spominke jim bodo podarili ob odhodu. Pri organizaciji takega večera ne gre le za videti, poskusiti, pogledati, ampak za celovito doživetje nekega časa in prostora. Da pa nam vse to uspe, je potrebno čim boljše poznati svojo lastno kulturno dediščino in iz nje črpati. Brez dobrega poznavanja naše dediščine taki dogodki kaj hitro postanejo maškarade in folklorizmi.

Turizem je najhitreje razvijajoča se gospodarska panoga 21. stoletja. V prihodnosti mu napovedujejo še pomembnejšo vlogo v svetovnem gospodarstvu. Že od svojih začetkov je bil turizem oz. odhajanje iz enega kulturnega okolja v drugo posledica človeške potrebe po spoznavanju in doživetju nečesa novega. Motivi so bili lahko različni. Začetki turizma v »pravem« (sedanjem) pomenu besede segajo v 2. polovico 18. stoletja. V tistem času se namreč vzporedno z bojem za spremembe družbenega reda, spremeni tudi odnos človeka do narave. Eden pomembnejših vzrokov ali motivov za intenzivno razvijanje turizma je že od samega začetka dediščina - naravna in kulturna. V tistem času so ljudje potovali po svetu, da si ogledajo »velike stvaritve narave in človekovega duha«. Torej imamo pri kulturni in naravni dediščini opraviti z najrazličnejšimi oblikami razmerij med človekom ter njegovim kulturnim okoljem ter vsemi njegovimi stvaritvami v njem.

Kulturna in naravna dediščina sta tako nepogrešljiva dela turizma, sta vzrok njegovega nastanka in glavni element njegove ponudbe. S kulturno in naravno dediščino, ki predstavlja osnovo za razvoj turizma v Sloveniji je tesno povezana tudi turistična geografija. Vplivi turizma se kažejo na vseh področjih dediščine, ki jih bomo obravnavali v učbeniku.

Namreč temeljna funkcija kulturne in naravne dediščine je v njenem neposrednem vključevanju v sodobno življenje, predvsem v vzgojo, gospodarstvo in turizem, posredovanje znanja iz preteklih obdobij, krepitev narodove samobitnosti in identitete.

3 I FEEL SLOVENIA (SLOVENIJO ČUTIM)

»Včerajšnji dogodki so današnje bogastvo.«
(Trapeznik)

Turist prvič pride v Slovenijo. Želimo mu predstaviti vlogo Slovenije v Evropi in svetu, njene simbole, pokrajine ter pomembnejše zgodovinske dogodke, ki so vplivali na njen razvoj, ter kulturo in način življenja Slovencev. Za Slovenijo večkrat pravimo, da je Evropa v malem, v njeni sredini, kot srce Evrope. Nekateri povzemajo tudi oznako Slovenija - prstan Evrope. Zakaj jo tako označujemo? Kakšne so razlike med posameznimi pokrajinami v katerih je prisotna raznolikost naravne in kulturne dediščine? Poznavanje značilnosti in posebnosti posameznih pokrajin ter zgodovinskih dogodkov bo zaposlenim v turizmu omogočalo načrtovanje kakovostnih turističnih produktov. V Sloveniji nimamo ene same »tipične« jedi, plesa ali stavbe, tudi ne ene same »tipične« lastnosti, ki jo imajo posamezne slovenske pokrajine. Prav tako ne moremo govoriti o »tipični« slovenski pokrajini, saj bi s tem osiromašili in razvrednotili pestro paleto kulturne raznolikosti na tako majhnem geografskem prostoru sveta.

Slovenija, neandertalčeva piščal, Vaška situla, knežji kamen, brižinski spomeniki, Primož Trubar, Slava vojvodine Kranjske, Zedinjena Slovenija, osamosvojitve Slovenije, pokrajine v Sloveniji, alpski svet, sredozemski svet, panonski svet, Dolenjska, Bela krajina, Notranjska

»Moja dežela, to je njena lepota,
moja dežela, mi smo njeni ljudje,
lepota dežele, je sloves njen,
njeni ljudje smo njeno ime, ponosno ime.«

3.1 OSNOVNI PODATKI O SLOVENIJI

Površina: 20.273 km²

Prebivalstvo: 1.504.227 (1953)
1.727.137 (1971)
1.964.036 (2002)
2.038.733 (2009)

Državna ureditev: parlamentarna republika

Članstvo Slovenije v organizacijah:

Svet Evrope, CEFTA, ZEU, OVSE, CEI, IMF, WTO, OZN, Partnerstvo za mir, EU (sporazum o pridružitvi 1996, veljaven od 1999, pristopna pogodba 2003, rok ratifikacije 2004), Nato (pristopna pogodba 2003, veljavnost 2004).

Spletne strani:

Predsednik: <http://www.up-rs.si/>
Državni zbor: <http://www.dz-rs.si/>
Državni svet: <http://www.ds-rs.si/>
Vlada: <http://www.vlada.si/>

(Večerić, 2006, 12)

Leta 1848 je bila objavljena Prešernova Zdravljica, katere 7. kitica, ki govori o svobodi, miru in medsebojnem razumevanju, je bila leta 1991 izbrana za slovensko državno himno.

- Naštejte in opišite slovenske državne simbole!
- Kateri so osnovni elementi zgodbe slovenske znamke I Feel Slovenia?
- S katerimi turističnimi slogani se je Slovenija v preteklosti predstavljala v svetu?
- Poiščite in pogledajte video Slovenija moja dežela!

3.2 MEJNIKI V SLOVENSKI ZGODOVINI

3.2.1 Kamena doba

Pred 115.000 - 10.000 leti: Zadnja ledena doba

V času zadnje ledene dobe, ko je ozemlje današnje Slovenije pokrito z ledom, na naših tleh živijo neandertalci, ki so bili manjši in bolj čokati od današnjih ljudi in prilagojeni na življenje v mrazu. Bivajo v jamah, lovijo jamske medvede, mamute in druge živali tega časa in uporabljajo kamnito orodje.

Pred 55.000 leti: Izdelana prva piščal

Čeprav so dolgo verjeli, da neandertalci niso poznali jezika in prav tako ne umetnosti, so arheologi v Babjih jamah blizu Idrije našli naluknjano medvedovo kost. Luknje na njej naj bi napravil prav neandertalec in tako dobil prvo znano piščal. Če to drži, potem je bil pri nas najden prvi dokaz o umetnosti neandertalca. Najdena kost predstavlja najstarejše znano glasbilo na svetu.

Neandertalčeva piščal iz Divjih bab

Koščena piščal, ki jo hrani Narodni muzej Slovenije, je bila odkrita leta 1995 v podzemni jami Divje babe na Idrijskem med sistematičnimi raziskavami arheologa dr. Ivana Turka. Jama leži pod severovzhodnim robom Šebreljske planote z vhodom visoko na strmem pobočju nad reko Idrijco. V času zadnje poledenitve je služila kot brlog jamskim medvedom, uporabljali pa so jo tudi ljudje - najprej neandertalci in zatem kromanjonci. Piščal je ležala ob enem izmed ognjišč skupaj z neandertalskim kamenim orodjem. Izdelana je bila iz cevastega dela stegenice mladiča jamskega medveda. Raziskovalci so z eksperimentalnim delom dokazali izdelavo luknjic in ovrgli predpostavko, da so luknjice nastale zaradi živalskega ugriza. Starost jamske plasti, v kateri je bila odkrita piščal, je bila na podlagi preiskav medvedjih zob nedavno ponovno določena na približno 55.000 let. Piščal iz Divjih bab je starejša od vseh do sedaj znanih paleolitskih piščali na svetu in ob enem prva, ki je zanesljivo izdelek neandertalca.

Več o tem: <http://www.narmuz-lj.si/>

Pred 30.000 leti: Obdobje modernega človeka

Neandertalca ni več. Moderni ljudje lovijo živali, kot so bizoni in rjavi medvedi. Orodje izdelujejo iz kamna in tudi iz kosti. S pomočjo koščenih šivank šivajo oblačila iz živalskih kož. V Potočki zijalki nad Logarsko dolino je bila najdena 35 tisoč let stara koščena šivanka. Ljudje ne bivajo več samo v jamah, ampak si postavijo bivališča iz različnih materialov.

Pred 8000 leti: Ljudje se stalno naselijo

Da ne bi bil več odvisen od selitev divjih živali in bi se lahko stalno naselil, človek udomači nekatere divje živali. Prva udomačena žival je pes, ki postane človekov tovariš pri lovu. Nato človek udomači koze, ovce in govedo, zato mu ni več potrebno tako pogosto hoditi na lov. Z obdelovanjem zemlje in gojenjem uporabnih rastlin si začne podrežati naravo. Tako lažje preživi, ker ni več tako odvisen od tega, kar v naravi zraste samo od sebe.

3.2.2 Kovinske dobe

4000 - 2000 pr. n. št.: Bakrena doba

Na Ljubljanskem barju na koliščih živijo mostiščarji oz. koliščarji. Za plovbo po močvirju uporabljajo drevake. Lovijo divje živali, v stajah na kopnem pa gojijo domače živali in obdelujejo polja. Na kolišču ima vsaka družina svojo hišo. Za kuhanje in za shranjevanje živil uporabljajo okrašeno posodo, narejeno iz žgane gline, ulivajo pa tudi že uporabne bakrene predmete. Na barju je bilo najdeno tudi najstarejše kolo z osjo na svetu, žal pa o njegovi uporabi ne vemo kaj dosti. Podobne naselbine so našli tudi na jezerih drugje po Evropi, npr. na Bodenskem jezeru, ki leži med Švico, Nemčijo in Avstrijo.

22. - 8. pr. n. št.: Bronasta doba

Ljudje začnejo uporabljati novo kovino - bron. Ta je trdnjši od bakra, saj poleg bakra vsebuje še kositer. Iz nove kovine izdelujejo orodje, pa tudi meče, ščite in drugo orožje. Ljudje ne živijo več v velikih družinah, pač pa se zaradi varnosti več družin poveže v plemena. Bojevanje med plemeni prisili ljudi h gradnji utrjenih naselij na gričih. Mrtve sežigajo, njihov pepel pa hranijo v bakrenih posodah, imenovanih žare.

8. - 1. pr. n. št.: Železna doba

Ljudje se naseljujejo v bližino rudnikov železove rude. Železo je veliko trdnjše od bakra in bronu, vendar je za njegovo obdelavo potrebno več znanja, spretnosti in boljše livarske peči. Ker kovin ni mogoče najti povsod, kjer jih potrebujejo, se razvije trgovina s kovinami, tej pa sledita še trgovina z lončenimi izdelki, steklom in tkaninami. Vojaški poveljniki plemen dobijo pomembnejšo vlogo v družbi in postanejo knezi. Na naše ozemlje v tem času pridejo Kelti, ki s seboj prinesejo tehniko obdelave železa, kovine pa uporabljajo tudi že za kovanje denarja.

Situla z Vač ali Vaška situla

Gre za najstarejši staroslovenski (venetski) simbol iz obdobja na prehodu iz 6. v 5. stoletje pred našim štetjem. Najdena je bila v neposredni bližini današnjega Geometričnega središča Slovenije. Na tem območju Slovenije je izjemno pomembno arheološko najdišče t. i. Hallstattske kulture železne dobe. V okolici Vač je bilo izkopanih čez 2.000 grobov iz železne dobe, kar uvršča Vače med največja grobišča tega obdobja v srednji Evropi. Tudi pripadajoča naselbina je bila med največjimi takratnimi naselbinami, t.i. gradišči.

Situle so bronasta vedra (situla = lat. vedro), ki so jih uporabljali pri slavnostih v venetski družbi. Iz njih so z zajemalko stregli pijačo. Bile so lastnina premožnih

in pomembnih posameznikov takratne družbe naših prednikov, saj so bile najdene le v bogatih grobovih. V glavnem so bile brez okrasja, redkeje pa so bile na zunanji strani okrašene z enim, do največ štirimi figuralnimi pasovi, izdelanimi v tehniki tolčenja.

Več o tem: <http://www.narmuz-lj.si/>

3.2.3 Rimska doba

181 pr. n. št. ustanovitev Ogleja

Rimljani v severni Italiji ustanovijo mesto Oglej. Z vojaško navzočnostjo želijo zavarovati pomembno jantarno pot, ki vodi skozi naše kraje. Samo tu namreč na poti do Apeninskega polotoka s severa in vzhoda ni večjih naravnih zaprek, zato barbari prav čez naše ozemlje radi vdirajo v Italijo ali pa ropajo trgovce, ki potujejo tod mimo. V naših krajih so ustanovljene mnoge rimske naselbine, med njimi Poetovio (Ptuj), Celeia (Celje), Nauportus (Vrhnika), Longaticum (Logatec) in druge. Rim si podredi tukaj živeče Kelte, veliko več težav pa ima z upornimi ilirskimi plemeni.

394: Bitka pri Mrzli reki v Vipavski dolini

V Vipavski dolini se je odvijala bitka med stotisočglavima vojskama rimskega cesarja Teodizija in pogankega cesarja Evgenija, ki je vplivala na poznejši razvoj celotne Evrope. Bitka je trajala dva dni, na njen izid pa je odločilno vplivala burja, ki je izstreljene puščice poganke vojske vračala nazaj. Bitka velja za neposredni povod razpada rimskega cesarstva na dva dela.

Sodobni prikaz zgodovinskega spopada med obema cesarjema v katerega je posegla burja, si lahko v živo ogledate v juniju pri dvorcu Zemono v Vipavski dolini.

76: Propad zahodnega dela Rimskega imperija

Na rimsko ozemlje vdirajo številna germanska ljudstva, sledijo pa jim še ljudstva iz azijskih predelov. Rimljani zato med Alpami in Jadranskim morjem zgradijo sistem med seboj povezanih utrd, ki ga imenujejo limes. Z zidom preprečujejo napade tujih ljudstev do konca 5. stol., ko postanejo napadalci premočni in jih tudi zid ne more več ustaviti. To pomeni konec rimske države.

3.2.4 Srednji vek

Po 550: Slovani se naselijo v vzhodne Alpe

S področja današnje Slovaške se skozi Moravska vrata v Alpe in prostor pod Alpami naselijo Slovani. Od staroselcev prevzamejo naprednejši način obdelave zemlje, sadjarstvo in pašno živinorejo. Staroselci, ki so prevzeli rimski jezik, navade in krščansko vero, se umaknejo v višinska naselja, kjer ohranijo svoj način življenja.

664: Prvič omenjena Kneževina Karantanija

V tej slovanski kneževini, ki leži v osrednji Evropi, imajo poseben družbeni položaj kosezi. Gre za poseben sloj, katerega pripadniki niso plemiči, vendar pa tudi niso navadni kmetje. Po smrti starega kneza morajo prav oni iz svoje sredine, kasneje pa iz knežje družine izbrati novega kneza. Obred ustoličevanja novega kneza se ohrani vse do 15. stoletja, ko

Karantanije že zdavnaj ni več. Karantanija je ostanek Samove plemenske zveze, ki se leta 623 upre Avarom in si z uporom izbori več svobode.

Knežji kamen je izklesani kamen, del rimskega stebra, ki je prvotno verjetno stal na Krnskem gradu (avstrijska Koroška). Na njem so v srednjem veku umeščali karantanske kneze. Spomenik je do srede 19. stoletja stal blizu prvotnega mesta, potem pa je bil prenesen v Koroški deželni muzej v Celovcu. Od tam so ga leta 2005 na pobudo deželnega glavarja Jörga Haiderja začasno prenesli v predverje palače koroške deželne vlade, pozneje pa v grbovno dvorano deželnega zbora. Več o tem: Šavli, J. *Slovenska država Karantanija*. Bilje: Studio Ro-Humar, 2007.

- Na katerem slovenskem kovancu je upodobljen knežji kamen?
-

990 - 1010: Brižinski spomeniki

So najstarejši ohranjeni zapisi v slovenščini in hkrati najstarejša slovanska besedila, zapisana v latinici. Prvi in tretji spomenik sta obrazca splošne spovedi, drugi pa je pridiga z vabilom k pokori. Zapisani so bili najverjetneje malo pred letom 1000. Jezik Brižinskih spomenikov je zgodnja slovenščina.

1333 - 1456: Vzpon Celjskih grofov

Celjski grofje so plemiška družina, ki se s porokami poveže s pomembnimi družinami v Evropi in na Balkanu. Tako je Barbara Celjska poročena z nemškim cesarjem Sigismundom Luksemburškim, njena družina pa v tem času dobiva pomembne državne službe. Celjani so najuspešnejša srednjeveška plemiška rodbina, ki izvira iz slovenskega ozemlja. Ko je njihova družina najbolj močna, zadnji Celjan v zaroti umre brez moških potomcev in njihova posestva deduje rodbina Habsburžanov.

3.2.5 Novi vek

1550: Izdana prva slovenska knjiga

Protestantizem, ki ga je v nemških deželah začel Martin Luter, se razširi tudi k nam. Protestantki pridigar in začetnik protestantizma pri nas, Primož Trubar, izda Katekizem in Abecednik, prvi dve knjigi v slovenščini, za njima pa še več drugih in prvi uporabi izraz »Slovenci« v tiskanem besedilu.

1579: Ustanovljena kobilarna v Lipici

Avstrijski nadvojvoda Karel v Lipici na Kranjskem ustanovi kobilarno, v kateri naj bi skrbeli za konje, ki jih potrebuje dunajski dvor. Konji iz Lipice veljajo za eno najstarejših pasem kulturnih konj in so cenjeni zaradi svojega videza in ubogljivosti.

Leta 2008 je britanska kraljica Elizabeta II. ob obisku v Ljubljani v dar dobila enega najlepših lipicancev, za katerega pa skrbijo v Lipici.

1689: Izide Valvasorjeva Slava vojvodine Kranjske

Polihistor Janez Vajkard Valvasor veliko potuje in na svojih potovanjih pridobi veliko znanja. Ker je doma s Kranjskega, življenje posveti raziskovanju geografskih značilnosti Kranjske, njene zgodovine, načina življenja ljudi in posebnosti slovenskih dežel. Z opisom presihajočega Cerkljanskega jezera si prisluži članstvo v angleški Kraljevi družbi. Čeprav velja za razgledanega človeka in raziskovalca pa tako kot večina ljudi njegovega časa, tudi on verjame v čarovnice. Na svojem gradu Bogenšperk pri Litiji ustanovi tiskarno in bakroreznico. Velike stroške, povezane z izdajo knjige Slava vojvodine Kranjske, pokrije s prodajo svojega premoženja in tako umre obubožan.

1739: Hallerstein iz Kranjske pripotuje v Peking

Jezuit, astronom in matematik Avguštin Hallerstein iz Kranjske potuje na Kitajsko. Tam ga zelo cenijo zaradi njegovega raznolikega znanja, postane celo dvorni astronom pri kitajskem cesarju. Čeprav je tujec, mu kitajski cesar podeli naziv mandarin, ki ga tujcem navadno ne podeljujejo. Glavni namen njegovega prihoda v Peking je sprebrniti kitajskega cesarja v krščanstvo, kar mu sicer ne uspe. Zaslužen je za približevanje dosežkov evropske znanosti Kitajcem. Evropi pa posreduje zanesljive podatke o Kitajski, njeni zgodovini, dosežkih, naravi in kulturi.

1740 – 1780: Na avstrijskem prestolu sedi Marija Terezija

Ker avstrijski vladar nima sinov, prestol deduje hči Marija Terezija. Iz Avstrije želi narediti uspešno državo, zato se odloči uresničiti nekatere ideje, ki jih razširja razsvetljenstvo. Od kmetov zahteva gojenje do takrat neznane rastline - krompirja in tako prepreči nenehne lakote. Uvede hišne številke, popiše prebivalstvo, uvede obvezno osnovno šolstvo in služenje vojske za vse moške; prepove mučenje in čarovniške procese, za spremembe pa navduši tudi sina Jožefa, ki jo nasledil na prestolu. V njenem času se slovenščina uporablja v nižjih razredih osnovne šole. Marko Pohlin takrat izda slovensko slovnico in v njej prvič zapiše pravila slovenskega jezika.

Slika 1: Reforme Marije Terezije

Vir: (Sajovic, 1999)

1789: Jurij Vega se izkaže med obleganjem Beograda

Slovenski matematik in poročnik v avstrijski vojski Jurij Vega izboljšuje topove, kar na bojnem polju. Topovi, izdelani po njegovih načrtih, streljajo dlje, zadevajo natančneje in sovražniku prizadenejo več škode, zaradi česar se ta prej umakne ali preda. Njegovo znanje mu pomaga, da v avstrijski vojski hitro napreduje, zaradi velikih zaslug pa celo dobi naziv barona, čeprav po izvoru ni plemič. Kadar ni na vojaških pohodih, poučuje matematiko na šoli za topničarje na Dunaju in piše matematične učbenike.

3.2.6 19. stoletje1809: Francoski cesar Napoleon ustanovi Ilirske province

Glavno mesto Ilirskih provinc postane Ljubljana. V Ilirske province pa spada večji del slovenskega ozemlja, del današnje Avstrije, Italije, Hrvaške in manjši del Črne gore. Vsi

prebivalci provinc so pred zakonom enaki. Slovenski jezik dobi več pravic, mogoče je skleniti tudi civilno poroko. Kmetje spremembe razumejo kot obljubo neodvisnosti od fevdalcev, zaradi tega se Francozi ljudstvu priljubijo. Kmalu pa začnejo Francozi pobirati visoke davke, v vojsko mobilizirajo tukajšnje prebivalstvo, pojavijo se težave v gospodarstvu, obljube ostajajo neizpolnjene in ljudje začnejo novo oblast sovražiti.

1815 - 1848: Razvoj steklarstva na Pohorju

Steklarne, imenovane tudi glažute, omogočajo ljudem dober zaslužek. Postavijo pa jih lahko samo tam, kjer je v bližini na voljo dovolj peska in lesa, saj je pesek osnovna surovina, za kurjavo steklarskih peči pa je potrebno veliko lesa. Steklarstvo prinese zaslužek delavcem v steklarnah, prevoznikom in delavcem v gozdu. Prevelike potrebe po lesu pa zahtevajo prekomerno sečnjo. V nekaterih delih Pohorja tako uničijo prej bogate gozdove, ki si vse do danes še niso opomogli. S pomlajanjem posekanega gozda začnejo v gozdu prevladovati iglavci, kar spremeni tudi mikroklimo v tem predelu Slovenije.

1843: Izhajati začnejo Kmetijske in rokodelske novice

Zdravnik in veterinar Janez Bleiweis začne izdajati časopis v slovenskem jeziku, ki je namenjen manj izobraženemu prebivalstvu. Že v naslovu pove, da je časopis namenjen kmetom in obrtnikom (rokodelcem), ki jim želi pomagati z nasveti o sodobnem pristopu k delu. V časopisu uveljavi gajico, saj je prepričan, da je ta pisava najbolj primerna za zapis slovenskega jezika. Deset let pred tem namreč poteka razprava (tako imenovana »abecedna vojna«), katero pisavo bi morali uporabljati Slovenci. Svoje mnenje o pisavi povedo tudi France Prešern, Matija Čop, Jernej Kopitar, Franc Metelko, Peter Danjko, Anton Martin Slomšek in drugi pomembni Slovenci tistega časa.

1848: Program Zedinjene Slovenije

Na Dunaju potekajo demonstracije in ljudje se uprejo oblasti. Na te dogodke se odzovejo tudi na Slovenskem. Kmetje zahtevajo zemljiško odvezo, saj v njej vidijo dokončno osvoboditev, hkrati pa ropajo in uničujejo gradove. Delavci in študentje uničujejo domove in delavnice bogatejših meščanov in se polaščajo njihovega premoženja. Izobraženci pa oblikujejo prvi slovenski narodno-politični program Zedinjena Slovenija. V njem zahtevajo združitev vseh Slovencev v kraljevino Slovenijo, ki naj bo še naprej del Habsburške države. Prav tako želijo uporabo slovenskega jezika v šolah in uradih. Za zagotovitev širše podpore začnejo zbirati podpise, ki izražajo podporo temu programu.

1849: V Ljubljano pripelje prvi vlak

Razvoj železnice je zelo hiter in tako že 24 let po postavitvi prve železniške proge na svetu vlak pripelje tudi v Ljubljano. Takrat je do Ljubljane zgrajena tako imenovana Južna železnica, ki od leta 1857 dalje povezuje Dunaj s pristaniščem v Trstu. Železnica omogoči hitrejši in cenejši prevoz blaga. Krajem, ki ležijo ob njej, omogoči hiter razvoj trgovine in gospodarstva. Velik razvoj med letoma 1849 in 1857 prinese tudi Ljubljani, saj se tu blago z železnice pretovarja in na druge načina prevaža do Trsta. Železnica pa ne prinese samo razvoja in napredka, ampak tudi prizadene ljudi, ki so se pred tem preživljali s furmanstvom.

1898: V Ljubljano pripelje prvi avtomobil

Baron in izumitelj Anton Codelli z Dunaja v Ljubljano pripelje prvi avtomobil. Ta je na prvi pogled veliko bolj podoben manjši kočiji kot pa današnjim vozilom. Za nakup avtomobila se Codelli odloči, ker ima rad tehnične novosti in je tudi sam izumitelj.

3.2.7 20. stoletje

1910: Ustanovitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov ter njena vključitev v kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS)

Ko oktobra 1918 avstrijski cesar prizna narodom pravico do samoodločbe, je že konec istega meseca ustanovljena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. Čeprav so Slovencem tik pred tem ponujene boljše razmere in več pravic, če ostanejo del avstrijske monarhije, se odločijo zapustiti okvir države, katere del so bili stoletja. Ker pa država ne dobi mednarodnega priznanja, se s Srbijo, Črno goro in Vojvodino poveže v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Kralj skupne države južnih Slovanov postane Peter I. Karadžordžević, v njegovem imenu pa državi vlada sin Aleksander.

1919: Ljubljana dobi univerzo

Zahteva po ustanovitvi univerze je vse od leta 1848 ena izmed glavnih narodnih zahtev Slovencev. Nova univerza je samoumevna nadgradnja dotedanjega šolstva in slovenski maturantje končno lahko študirajo tudi doma. Izbira študija je sprva precej omejena, saj je mogoče izbirati le med študijem teologije, prava, filozofije, tehnike in medicine. Iz tujine se vrnejo mnogi slovenski izobraženci, ki so do tedaj predavali po evropskih univerzah in postanejo predavatelji na Ljubljanski univerzi.

1924: Prvič v zgodovini dobi Slovenec zlato olimpijsko medaljo

Slovenski atlet Leon Štukelj si na olimpijskih igrah v Parizu prisluži dve zlati medalji. Prvo si pribori z vajami na drogu, drugo pa z zmago v telovadnem mnogoboju. V zgodovino se kasneje zapiše tudi kot najstarejši še živeči olimpijec. Pri starosti 104 let namreč na olimpijskih igrah v ameriški Atlanti nosi olimpijski ogenj.

1941: Okupacija slovenskega ozemlja in odpor

Po napadu Nemčije na Jugoslavijo si slovensko ozemlje razdelijo okupatorji. Največji del ozemlja zavzame nemška vojska, Italijani zasedejo Primorsko, večino Notranjske in del Dolenjske, Madžari pa svoje čete pošljejo v Prekmurje. Ustanovljena je Osvobodilna fronta, ki se bojuje proti okupatorjem.

1945: Slovenija postane republika v federativni Jugoslaviji

Nekaj mesecev po koncu vojne dobi Jugoslavija socialistično ustavo in se odpove monarhiji. Po ruskem zgledu je ukinjeno svobodno politično življenje, saj je dovoljena le ena stranka - komunistična partija. Slovenija postane del nove jugoslovanske države in izgublja suverenost. Avtonomijo Slovenci ohranijo le še na kulturnem področju.

1948: Nacionalizacija in povojna obnova

Po vojni država podpravi imetje tujcev, velikih kmetov in večino zasebnih podjetij. Uničeno infrastrukturo začnejo obnavljati in posodabljati. Zaradi pomanjkanja strojev večino dela ročno opravijo prostovoljci v delovnih akcijah. Zgled za to dobijo v Sovjetski zvezi, kjer zaradi velikega števila ljudi lahko opravljajo velike gradbene projekte. Posebej množične so mladinske brigade. Simbol povojne obnove postane Nova Gorica. To novo mesto naj bi bilo boljše od »stare« Gorice, ki po sporazumu med Italijo in Jugoslavijo pripade Italiji.

1960: Izdelan prvi jugoslovanski »fičo«

Tovarni avtomobilov Crvena zastava po Fiatovih načrtih izdelajo avtomobil, ki so ga pred tem že izdelovali v Italiji. Majhno vozilo postane prodajni hit, saj je v primerjavi s tujimi avtomobili cenovno dostopno. Z njim so se lahko družine odpravile na morje in s seboj peljale vse potrebno. Leta 1975 izdelajo zadnjega fička, ki ga zamenjajo nekoliko večji

avtomobili. Fičkov so izdelali skoraj milijon, in še danes je ta avtomobil zelo priljubljen med zbiratelji.

1980: Titova smrt in konec bratstva in enotnosti

Smrt predsednika, ki je 35 let vodil državo, pretrese in nekatere navda z žalostjo, druge s strahom, tiste, ki si želijo spremembe, pa z upanjem. Oblast z geslom »Po Titu - Tito« prepričuje ljudi, da do velikih sprememb kljub temu ne bo prišlo. V državi se vse bolj kažejo nacionalna nasprotja, prihaja do težav v zunanji in notranji politiki, na težave v gospodarstvu pa kaže izredno visoka inflacija. Mit o bratstvu in enotnosti med državljani različnih narodnosti postaja vse bolj stvar preteklosti.

1987 in 1988: Slovenski nacionalni program in proces proti četverici

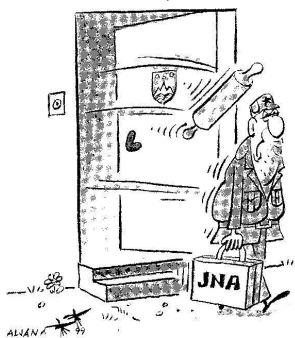
Slovenski izobraženci v Novi reviji razmišljajo o prihodnosti Slovencev v sodobnem svetu in si za cilj postavijo nacionalno samostojnost. Vse glasnejše so zahteve po demokratizaciji. Zaradi članka v tedniku Mladina, pred vojaškim sodiščem obtožijo štiri civiliste, med njimi kasnejšega predsednika slovenske vlade Janeza Janšo. Sojenje poteka ob protestu nekaj tisoč ljudi.

1990: Prve svobodne volitve in plebiscit za neodvisnost

Prvič po drugi svetovni vojni v Sloveniji potekajo volitve, na katerih kandidira več strank. Zmaga DEMOS. Predsednik prve slovenske vlade postane Janez Peterle, predsednik predsedstva Milan Kučan, vse politične sile pa pripravljajo pot mirnemu odhodu Slovenije iz skupne države. 23.12. se na plebiscitu za samostojnost odloči 88,2 % vseh volilnih upravičencev. S tem je z veliko večino potrjena pravilnost prizadevanj za osamosvojitvev.

25.6. 1991: Osamosvojitev in 10 dnevna osamosvojitvena vojna

25. junija slovenski parlament sprejme Deklaracijo o neodvisnosti. Naslednji dan je na Trgu revolucije (današnjem Trgu republike) ob prisotnosti navdušenih množic razglašena samostojnost Republike Slovenije, na drogu pred parlamentom pa zavihra nova slovenska zastava. Preleti vojaških letal že med prireditvijo napovedujejo vojaški spopad, ki se v naslednjih dneh odvija na mejnih prehodih, v okolici vojašnic in ob zaporah cest. Maloštevilni pripadniki teritorialne obrambe in policija z ovirami in blokadami ustavijo jugoslovansko vojsko (prirejeno po Vidic, 1999).

Slika 2: Osamosvojitev Slovenije
Vir: Sajovic, 1999.

3.2.8 21. Stoletje

1992 – Slovenija postane članica OZN

2004 – Slovenija postane polnopravna članica EU in Nata

2007 - Slovenija prevzame novo valuto - evro

2008 – Slovenija vodi Evropsko unijo

Več o zgodovini Slovencev na: http://sl.wikipedia.org/wiki/Zgodovina_Slovenije

Razmislite na kakšne načine, bi lahko pomembnejše dogodke in materialne ostaline slovenske zgodovine učinkovito vključili v turistično ponudbo!
Ocenite primernost vključevanja arheološke dediščine oz. glavnih arheoloških odkritij v posameznih krajih v turistično ponudbo!

3.3 POKRAJINE V SLOVENIJI IN NJIHOVE ZNAČILNOSTI

Z geografskega vidika se na slovenskem ozemlju stikajo štirje osnovni evropski pokrajinski tipi: alpski, panonsko-podonavski, dinarsko-kraški in primorsko-mediteranski ter ustvarjajo raznolične podobe naravnega okolja.

3.3.1 Alpski svet

Alpski svet je tisto naravno okolje v Sloveniji, ki obsega v geografskem, kulturnem in etničnem pogledu predvsem Gorenjsko in Koroško. Po značilnostih uvrščamo vanj tudi Pohorje in Kozjak, osrednjo Štajersko, dele Dolenjskega in Zasavje. Pomemben del slovenskega alpskega sveta leži tudi v sosednji Avstriji in bi ga na kratko lahko označili s tremi glavnimi področji, Rožem, Podjuno in Ziljsko dolino.

Celotno dediščino alpskega naravnega okolja in kulturne krajine predstavljajo hribovit svet in gorski vrhovi, alpske doline, gorske ravnine ter gričevja. To je razgiban svet, ki se neprestano vzpenja: od polj z vasmí, ki so položene med menjajoče se gozdne zaplate, prek gozdnih pobočij vse do svetlih, snežnih skalnih vrhov. Čeprav je naravno okolje na prvi pogled trdo za življenje, pa je bilo celotno območje vedno dovolj odprto in komunikacijsko povezano. Vendar človek v tem naravnem okolju ni bil nikdar zaprt med gore in doline, o čemer bi lahko domnevali, ko poslušamo različne stereotipne predstave o malem človeku, ki se je trudil za vsakdanji kruh (Bogataj, 1992).

Tako kot vsa naravna okolja v Sloveniji je bil tudi alpski svet vedno odprt, morda še najbolj med vsemi ostalimi, pa čeprav ob pogledu nanj na to ne bi niti pomislili. Naravni prehodi čez gorske hrbte in po alpskih dolinah, po rekah in poteh ob njih so človeka iz tega okolja vodili v bližnjo soseščino in tudi na daljše poti, slednje so bile pogosto povezane z romanji. V to naravno okolje se je človek seveda vračal in koristno uporabljal izkušnje, ki jih je pridobil na tujem. Na svoj način in po svoji meri, ne le v smislu cenene kopije in vnašanja tujih elementov. Če bi poskušali označiti razmerje med človekom in naravnim okoljem v tem prostoru, bi morali izpostaviti izreden smisel za red, ki izvira iz načina življenja in razmer. Le-te so silile in še silijo človeka v alpskem svetu k izraziti racionalnosti, selektivnosti, vse je izvedeno le toliko, kolikor je zares potrebno. Dediščina naravnega okolja v alpskem svetu torej pokaže na celo vrsto pozitivnih rešitev, ki izvirajo iz razmerja med človekom in tem okoljem. Predvsem pa spoznamo, da so pravzaprav vse te kontrastne oblike alpskega sveta posledica oz. rezultat človekovega več stoletnega gospodarskega, pa tudi duhovnega in družbenega prizadevanja. Vse do danes. Prav v alpskem svetu je najbolj razvita tudi ena od sodobnih gospodarskih in življenjskih oblik, to je turizem na turističnih kmetijah. Ne le zaradi naravnega okolja (pogoji za razvoj turističnih kmetij v naravnem okolju so povsod enaki), ampak predvsem zaradi številnih karakteroloških potez prebivalcev, ki so posledice stoletne simbioze med njimi in okoljem (Bogataj, 1992).

Slovenci v Avstriji

Večina ozemlja, kjer danes živijo Slovenci na avstrijskem Koroškem, pripada Celovski kotlini z obrobjem. Največ Slovencev živi na naslednjih področjih:

- Zilja: to je široko podolje med goro Dobrač in Ziljskimi Alpami na severu ter Karavankami in Karnskimi Alpami na jugu. Obsega naselja na obeh straneh reke Zilje, od Šmohorja do Beljaka.
- Rož: to je dolina Drave, ki se deli na Zgornji Rož in Spodnji Rož
- Podjuna: največja koroška pokrajina s središči Dobrla vas in Pliberk

Poiščite primer omembe Roža, Podjune in Zilje v literaturi ali pesmi!

K človekovemu »oblikovanju« dediščine naravnega okolja v alpskem svetu moramo šteti tudi površine z visokogorsko, planinsko pašo - planine, ki so najpogosteje povezane z občasnimi bivališči, pastirskimi kočami - stanovi, bajtami, planšarijami, kakor jih na posameznih področjih imenujejo. Tu so še bivališča za živino, planinski hlevi, staje, tamarji, hudrti... Drugo obliko alpskega okolja, predstavljajo samotne visokogorske kmetije in manjši zaselki. Vsaka kmetija je bila (in je delno tudi še danes) nekakšna vas v malem, saj je morala vsebovati poleg svojih siceršnjih funkcij še številne druge, ki so se v dolinskih naseljih razvile v oblike »servisov« za vse prebivalce. V sodobnem času zelo radi govorimo o bolj ali manj pristnem stiku z naravo. Pri tem pogosto stopamo v pretiravanja in stereotipe. Vendar moramo za te samotne kmetije in njihove prebivalce izpostaviti prav to razsežnost. V pristnem stiku človeka z naravo oz. povezanosti človeka in naravnega okolja so skrita številna alternativna ekološka sporočila za sodobni čas, saj je potrebno izpostavljati predvsem prednosti bivanja v tem svetu. Seveda tudi s trdnimi ekonomskimi motivi (Bogataj, 1992).

Slika 3: Velika planina – sožitje človeka z naravnim okoljem

Vir: http://www.az-sp.si/images/velika_planina1.jpg

3.3.2 Sredozemski ali mediteranski svet

Sredozemski ali mediteranski svet sestavlja več različnih območij od nizkega dolenjskega krasa (Suha krajina), do visokih kraških planot in polj, ter visokega kraškega roba z Javornikom, Snežnikom, Nanosom, Hrušico in Trnovskim gozdom. Nadalje ga sestavljajo še območja Pivke, Brkinov in Čičarije. Med Trnovski gozd in Kras se zajeda prava primorska oaza Vipavska dolina, podobne lastnosti imajo tudi Goriška Brda. Vipavsko dolino in rodovitno goriško okolico loči od morja kraška pokrajina, planota, ki se imenuje Kras. To je

t.i. matični Kras, ime, ki je od tod prešlo v svetovno strokovno terminologijo za poimenovanje splošnih značilnosti kraškega apniškega sveta. Poleg tega matičnega ali tržaškega Krasa moramo k zaključenim območjem šteti še tržaško in koprsko Primorje ter slovenski del Istre. Del sredozemskega sveta predstavljajo tudi s Slovenci naseljeni predeli v Italiji. Bogastvo naravne dediščine sredozemskega sveta v celoti je pravzaprav veliko večje, kot ga lahko na prvi pogled zaznamo. K njegovi površini moramo prišteti tudi vse tisto, kar se skriva pod njim (Bogataj, 1992).

Slovenci v Italiji:

Kanalski Slovenci, Rezijani, Beneški Slovenci, Goriški Slovenci, Tržaški Slovenci, ki živijo na tržaškem ozemlju, območju Goriške, Beneške Slovenije ob rekah Nadiži in Teru, dolini Rezije in območju Kanalske doline.

Kadar govorimo o razmerju med človekom in naravnim okoljem v sredozemskem svetu, moramo izpostaviti kamen. Kamen kot krajinski motiv, kot značilnost in kamen kot glavno gradivo, ki je prebivalcem stoletja omogočalo gradnjo bivališč, zaščito naselij in izdelavo nekaterih predmetov vsakdanje rabe ter gospodarskega prizadevanja.

Sožitje med človekom in naravnimi posebnostmi je tudi na tem svetu izredno in se kaže na številnih področjih življenja, izhajajočih iz dediščine. Današnja podoba osrednje in najbolj zanimive pokrajinske enote Krasa je seveda popolnoma nekaj drugega, kot jo poznamo iz virov v 19. stoletju. Takrat je bil Kras namreč veliko bolj gol in kamnit. Vendar ne sam od sebe, ampak kot posledica stoletnih človekovih posegov, kot sta bila krčenje gozda in predvsem paša, katere začetki naj bi segali že v predrimsko obdobje. Današnji Kras je veliko bolj zelen, vendar ne toliko zaradi sistematičnega pogozdovanja, kot zaradi dolgoletnega opuščanja paše in zaraščanja pašnikov (Bogataj, 1992).

Omeniti je treba tudi komunikacijsko odprtost celotnega območja, tako Krasa kot Vipavske doline. Preko tega sveta namreč stoletja vodi eden najugodnejših prehodov iz Srednje Evrope in Panonske nižine skozi Postojnska vrata naprej proti Sredozemlju. Zato so pokrajina in ljudje v njej skozi stoletja na različne načine sooblikovali podobo širšega pomena. Preko Krasa so vodile poti z Dunaja proti Trstu, sredi 19. stoletja je tukaj stekla železniška proga in številne postaje ob njej so zgradili z velikimi količinami kamna, ki so ga Kraševci iztrgali iz svojega naravnega okolja (Bogataj, 1992).

Hiša krita s kamnito streho - skrlami v vasi Štanjel na Krasu, kjer gre za uporabo avtohtonih materialov pri gradnji hiš.

3.3.3 Panonski svet

Panonski svet se kaže v podobi goric in ravnin. To je območje vzhodne Slovenije s Prekmurjem, Slovenskimi goricami, Prlekijo, Haložami, delom Dravskega polja, brežiškim in krškim območjem, sotelsko bizeljskimi goricami. Vplivom lahko sledimo prav do srednjega dela doline reke Krke in Gorjancev ter do Bele krajine. Zmerno kontinentalno panonsko podnebje je omogočilo, da je to naše najbolj značilno področje intenzivnega poljedelstva in nekaterih drugih kmetijskih usmeritev, npr. v vinogradništvo in sadjarstvo. Dvojnost naravnega okolja z goricami in ravninami je skozi stoletja izoblikovala svojevrstne

oblike njegove dediščine. Večinoma je to še vedno tradicionalna agrarna pokrajina, z vasmi panonskega tipa v ravninah (Bogataj, 1992).

Velike razlike so tudi v goricah. Tam, kjer še vedno prevladujeta drobna kmečka posest in razmeroma gosta poselitev, je pokrajina ohranila svojo tradicionalno podobo. V razvitejših, večjih kompleksih goric pa poznamo predvsem napredno vinogradništvo. Gričevnati del Prekmurja, Goričko, se nadaljuje v Porabje na Madžarskem, kjer v zaledju Monoštra živijo Porabski Slovenci.

V panonskem svetu je značilna tudi panonska vegetacija: hrast, kostanj in robinija. Ta vegetacija daje značilno podobo naravnemu okolju ter podobno kot kamen v mediteranskem svetu sooblikuje številna področja ustvarjalnosti kot temeljno gradivo (za kole za vinsko trto, v prehrani...). Posebna značilnost naravne dediščine na grebenih vinskih goric so jagnedi, drevesa, ki poleg ustvarjanja značilne krajinske podobe pomenijo tudi prastare strelovode za tukajšnja naselja. Poleg navedene značilne vegetacije moramo upoštevati še slamo, ter glino in ilovico. Ta gradiva, ki tudi izvirajo iz naravnega okolja, so kot dediščina prisotna v gradnji hiš in na področjih obrtniške, rokodelske ustvarjalnosti (Bogataj, 1992).

3.3.4 Dolenjska

»Če je Slovenija stičišče alpskega, panonskega in sredozemskega sveta, potem lahko nekaj podobnega rečemo za Dolenjsko. Svojevrstno gričevnato področje s predalpskimi, kraškimi in panonskimi sestavinami so pogostokrat, v nestrokovnih označevanjih, imenovali kar »najbolj tipična slovenska pokrajina« ali »najbolj tipični del Slovenije«. Taka označevanja seveda odklanjamo, saj ne razodevajo kakega resnega razumevanja naše dežele v celoti, še zlasti ne z vidika dediščine« (Bogataj, 1992, 62).

Za razliko od drugih predstavljenih območij je Dolenjska po podobi svojega naravnega okolja veliko bolj homogena. Poleg gričevnatega sveta, ki ga slikovito dopolnjujejo vinogradniške površine, ima svojstveno podobo tudi dolinsko ravninski del ob Krki, Temenici in Mirni. Če govorimo o dediščini naravnega okolja, moramo upoštevati neprestane spremembe, ki jih je določeno okolje doživljalo v zgodovinskem razvoju. Bolj ali manj intenzivno, bolj ali manj v smislu sprememb predhodne podobe (Bogataj, 1992).

Dolina zgornje Krke, je bila vse do 19. stoletja, porasla s hrastovim in bukovim gozdom. Do danes pa je povsem spremenila svojo podobo zaradi delovanja človeka. Zaradi obsežnega izsekavanja hrasta za potrebe gradnje železniških prog se je na tem območju začel proces preoblikovanja kulturne podobe tega področja. Danes na tem področju prevladuje smreka, ki daje specifično podobo kulturne krajine na tem delu Dolenjskega.

3.3.5 Bela krajina

Zaključeno naravno okolje med Gorjanci, Kočevskim Rogom in reko Kolpo se po strukturi kulturne dediščine navezuje na vplive iz balkanskega (dinarskega) območja. Bela krajina s svojim imenom že dolgo časa buri bolj ali manj strokovne duhove. Od kod ta belina? Nekateri prisegajo na belo nošo, to je oblačilni videz v preteklosti, ki je svojo pojavnost gradil na oblačilih iz lanenega platna. Drugi zagovarjajo mnenje, da je dežela dobila ime po značilnosti iz naravnega okolja, to je po brezah, ki v gozdčih dajejo vtis množične beline. Tretji spet menijo, da je ime sinteza obeh opisanih značilnosti. V bistvu pravzaprav vse to ni

tako pomembno. Pomembnejše je, da imamo v strukturi različnosti slovenskega naravnega okolja in kulturne krajine tudi tak specifičen segment (Bogataj 1992).

3.3.6 Notranjska

Notranjska sega tako rekoč od Ljubljanskega obrobja do hrvaške meje. To je območje Snežniške planote, Hrušice in Nanosa, vse do zgornjega dela Vipavske doline in Idrijskega. Notranjska je pretežno kraški svet. Kot naravno okolje je pomembno po dveh temeljnih sestavinah: po gozdovih in značilnih kraških pojavih, kot so kraška polja, visoke planote, ponikalnice, jame. Notranjska predstavlja v zgodovinskem razvoju eno najbolj pomembnih prehodnih področij. Že v prazgodovini in v antiki so po tem delu vodile znane prometne in trgovske poti iz Srednje Evrope v sredozemski svet.

Gozd kot temeljno naravno okolje Notranjske seveda ponuja raznovrstne oblike, ki so povezane z gospodarskim in splošnim življenjskim prizadevanjem notranjskega človeka. Gozd mu ni le nudil gradiva, ampak je bil predvsem tudi okolje za lov. Poljši lov je bil v tem delu poznan že v 15. stoletju.

In še eno posebnost ima Notranjska. Povezana je z naravnim okoljem. To sta presihajoči Cerkniško in Planinsko jezero. Človek je skozi stoletja razvil izredne oblike življenjske simbioze ob jezeru in v njem (zlasti Cerkniškem), podredil je svoje gospodarsko, celo duhovno in družbeno delovanje naravi (Bogataj, 1992).

Več o slovenskih pokrajinah in kulturnih značilnostih v: Perko, D. in Adamič, M. (ur.): Slovenija – pokrajine in ljudje. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998.

Slovenci drugod po svetu:

Avstrija: 50.000-60.000

Italija: 90.000-100.000

Madžarska: 5.000

Ostala Evropa: 100.000

Republike nekdanje Jugoslavije (40.000)

Severna Amerika: 160.000

Južna Amerika: 30.000 (največ v Argentini)

Avstralija: 30.000

- Navedite primer dobre prakse povezanosti človeka z naravnim okoljem v pokrajinskem tipu, v katerem živite!
- Kateri elementi dajejo značilno podobo pokrajini v kateri živite ter sooblikujejo številna področja življenja in ustvarjalnosti?

Na današnjo podobo Slovenije so vplivali številni zgodovinski dogodki in kulturni dejavniki v preteklosti. Nekateri najpomembnejši mejniki v zgodovini Slovenije, kot so Brižinski spomeniki, Slava vojvodine Kranjske, kobilarna Lipica... ter predvsem njena arheološka dediščina (neandertalčeva piščal, Vaška situla, knežji kamen...) imajo velik vpliv na prepoznavnost Slovenije v svetu ter na sodobne oblike vključevanja različnih oblik dediščine v našo turistično ponudbo.

Glede na pestro paleto naravne in kulturne raznolikosti, poznamo v Sloveniji naslednje kulturne krajine: alpski svet, sredozemski ali mediteranski svet, panonski svet, Dolenjsko, Belo Krajino in Notranjsko. Za vsakega od teh okolij so značilne različne oblike človekovega sodelovanja z naravo, upoštevanja njenih zakonitosti, prilagajanja svojega življenja. In prav v tem je največja »zakladnica« spoznanj na področju dediščine razmerja med človekom in naravnim okoljem.

4 DEDIŠČINA IN DRUŽBA

»Medtem ko zgleda stara, je dediščina pravzaprav nekaj novega.«
(Kirschenblatt-Gimblet)

V današnjem času je naš odnos do dediščine še zmeraj vse prevečkrat omejen s stereotipi, ki izvirajo iz nepoznavanja celostne problematike. Problem predstavlja predvsem pravilno predstavljanje dediščine javnosti. Treba se je zavedati, da dediščina niso samo predmeti in načini življenja, ki so se ohranili iz preteklih obdobj na posameznih območjih. Razumeti jo moramo kot živi del sedanjosti, ki jo je obogatila preteklost.

Ker mora biti dediščina trajnostna/vzdržljiva/trajna, je njena vloga v življenju neke družbe izrednega pomena z več plati. Gre namreč za identiteto posameznega naroda, za evolucijo načina življenja, ki daje bogate, dobre, logične, predvsem pa neštetokrat v prostoru in času preizkušene »recepte«, ki izhajajo iz posebnosti naravnega in socialnega okolja.

V tem poglavju boste spoznali, kaj vse je dediščina, kakšni so naši odnosi do dediščine in kdaj govorimo o kontinuiteti, identiteti in avtentičnosti v dediščini.

Kulturna dediščina, kultura, kontinuiteta, identiteta, avtentičnost

4.1 VLOGA DEDIŠČINE V DRUŽBI

Kultura je skupek dosežkov in vrednot celotne družbe. Je eden najbolj kompleksnih in zapletenih družbenih pojavov. Poznamo neizmerno število pojmovanj kulture. Že leta 1871 jo E. B. Taylor definira kot »znanje, verovanje, umetnost, morala, zakon (red), običaj in vse ostale sposobnosti ter navade, ki jih človek pridobi kot član družbe« (Brown, 2009).

»V praksi široko pojmovanje kulture še vedno ne živi povsem, saj večkrat ostaja povezana pretežno le z vrhunskimi kulturnimi stvaritvami, z nečim, kar je enkratno, najboljše, najlepše. Tako elitistično obravnavanje in videnje te problematike je še zmeraj prevladujoče tako v javnosti kot političnih in ekonomskih krogih. Zato je treba tudi v izobraževalnih ustanovah in njihovih programih poskrbeti, da bodo utrjevali zavest o tem, da je kultura pravzaprav vse človeško prizadevanje na gmotnem, družbenem in duhovnem področju« (Bogataj, 1992).

Kulturna dediščina so vse sestavine, ki izvirajo iz širokega pojmovanja kulture, dosežki preteklih dob s področja materialne, družbene in duhovne kulture, ki so temelj za ohranjanje kulturne identitete Slovencev. Ob tem moramo upoštevati, da je kulturna dediščina aktivna, in ne pasivna. To pomeni, da je hkrati skupinski fenomen ter rezultat našega znanja, ki izhaja iz naših miselnih možganskih procesov. Kulturna dediščina nastane kot posledica izkušenj, in ni nekaj, česar se zlahka naučiš (Bogataj, 1997).

Dediščino delimo na:

- materialno: premično (npr. predmeti) in nepremično (npr. stavbe)
- živo: nematerialna (nesnovna) dediščina (prakse, predstavitve, izrazi, znanja, veščine, ustno izročilo).

Upoštevati dediščino v sodobnosti, sprejemati njeno vlogo v sedanjosti pomeni delati in živeti v skladu z okoljem, kakovostno »biti« in poslovati odgovorno. Njena uporabnost v današnjem času je vse premalokrat raziskana in izkoriščena.

Torej kaj vse je dediščina?

- vrednote (npr. humanost – bolnišnica Franja)
- izkušnje (npr. način gradnje suhega zidu, brez malte)
- simboli (npr. lipov list kot slovenski simbol)
- življenjski vzorci in pravila (npr. kaj je prav/kaj ne npr. spoštovanje starejših, ipd.)
- ustvarjalnost (npr. arhitektura, umetnost)
- dela, ki so rezultat vsega naštetega in ki izpričujejo zgodovinsko dogajanje
- posebej pomembne umetniške, znanstvene ali druge dosežke v razvoju skupine (naroda)
- (naravne) redkosti in znamenitosti, ki so jih odkrili, raziskali, jih varujejo in ohranjajo za prihodnost

O vlogi in uporabi dediščine lahko govorimo na področjih vzgoje in izobraževanja, bivanja, arhitekture in urbanizma ter prenove (revitalizacije) starih mestnih in vaških središč ter trgov, nadalje na področju kulinarične kulture, domače, umetnostne obrti in oblikovanja, turizma, pojmovanja narodnozabavnih ansamblov, noše in plesa. Še zlasti bo potrebno v bodoče še bolj razumeti dediščino tudi na področjih promocije, oblikovanja istovetnosti podjetij, v poslovnem protokolu in naših odnosih do okolja v najširšem pomenu te besede (Bogataj, 1992).

Pri ravnanju s kulturo in uporabi njenih elementov za najrazličnejše potrebe (tudi turizem) se moramo vedno zavedati sledečega: Kultura in s tem tudi njena dediščina je prav tako lahko pomembna na različnih geografskih ravneh, od mednarodne do lokalne ravni. Upravlja in lasti si jo lahko veliko število različnih akterjev. S tem pa se vzpostavlja potreba po oblikovanju povezav med različnimi interesnimi skupinami, ki delujejo na različnih ravneh (Confer, 2000).

Glavni motivi za vzdrževanje in ohranjanje kulture in kulturne dediščine so: identiteta, kontinuiteta, izobraževanje, obnovitev, revitalizacija in razvoj skupnosti, patriotizem, nostalgija/strah pred preteklostjo, turizem, užitek/rekreacija, višja kvaliteta življenja, profit, gospodarski razvoj.

Pri tem je potrebno poudariti, da sta turizem in gospodarski razvoj le dva od mnogih motivov. Ne gre namreč pozabiti, da je lahko uporaba in koristnost kulture (vseh njenih oblik) včasih profitna in drugič neprofitna. Res pa je, da ravno take situacije, kjer je vidno pomanjkanje virov za vzdrževanje kulturnih oblik, predstavljajo svojevrsten izziv. Ohranitev kulture in njene dediščine med drugim ne more biti razumljena kot proces, ki ustavi spremembe in tako rekoč »zamrzne« kulturo, temveč je proces obvladovanja sprememb.

4.2 ODNOSI DO DEDIŠČINE

Dediščino v današnjem času prilagajamo svojim potrebam, željam in prepričanjem ter jo tako »selekcioniramo«. Na tak način mnoge oblike pozabimo, jih zavržemo, po drugi strani pa oplemenitimo, nadgradimo ter tako razvijemo. Merila, ki nas pri tem vodijo, so različna in so razvidna iz našega večplastnega odnosa do dediščine.

Oblike odnosa do dediščine najpogosteje razdelimo na štiri glavne skupine (Bogataj, 1992, 16):

1. Romantično nostalgčni odnos, ki je najbolj pogosta oblika in se največ izraža kot:

- folklorizem (poudarjanje zunanjih kulturnih prvin, njihovo nestrokovno postavljanje na raven posebnosti, za katere lahko rečemo, da so ponaredek, ljubiteljska rekonstrukcija ter pogosto banalizacija preteklih oblik)
- poudarjanje narodne pripadnosti in istovetnosti (tudi del folklorizma in zato značilna stereotipnost in iskanje tipik)
- predstavitev določene dediščine, ki so posledica enostranskih strokovnih odločitev (strokovni stereotipi)
- vzgoja in izobraževanje (stereotipi se prenašajo skozi družino in šolski program)
- pogost pojav pri slovenskem telesu izven meja matične države

Kmečka ohcet v Ljubljani
(<http://www.muzej-nz.si/slo/aktualno10.html>)

2. Negativni odnos

- posledica politike oz. vladajoče ideologije (ta oblika najstarejša in najbolj ekstremna; pogosto uničujoča)
- zaradi nepoznavanja in popolne odsotnosti zavesti o sodobnem pomenu dediščine
- pri posameznikih, ki zavračajo vse, kar je povezano s preteklostjo, in jo povezujejo z zaostalostjo (pogosto v povezavi z generacijskim vprašanjem)
- neprijetni spomini, sram

Namerno uničevanje ali odstranjevanje kipov maršala Tita.

3. Tržni ali ekonomski odnos

trgovanje in vse njene oblike je danes močno v ospredju, ima pozitivne in negativne plati. Pozitivne so lahko zasebne zbirke, nastale z občutkom za dediščino in njeno vrednost, negativne pa zbirke, ki so rezultat zbiralskega nagona, ki v starinah vidi sredstvo za naložbo kapitala. Izrazito negativno je tudi »ropanje« dediščine po terenu, prekupčevanje na tuje, nestrokovni restavratorski posegi, neprimerne adaptacije stavb...)

Muzej motociklov Vransko – zasebna zbirka nastala z občutkom za dediščino
(<http://www.muzej-motociklov.com/>)

4. Strokovni odnos

- odkrivanje in raziskovanje
- dokumentiranje in varovanje
- predstavitev

Skomarska hiša v vasi Skomarje na Pohorju
(http://www.kam.si/etno_kmetije/skomarska_hisa.html)

Trdimo lahko, da sta stanje kulturne dediščine in odnos do nje ogledalo posamezne družbe, njenih vrednot, predvsem pa odraz stopnje kakovosti načina življenja včeraj za danes in danes za jutri. Govorimo torej o nadaljevanju tradicije v sodobnosti in njenih novih oblikah. Gre torej za kontinuiteto. Ta gradi na občutku časa, ki je grajen na zgodovini oziroma geografiji nekega področja in ki je bil prisoten vsaj skozi eno generacijo ter je tako en od dveh delov (dejavnikov), ki gradita dediščino. Drugi je občutek pripadnosti, t.j. oblika dediščine, ki je neločljivo povezana z obravnavanim področjem in ima z njim jasne povezave. Takrat govorimo o identiteti (Bogataj, 1998).

4.3 AVTENTIČNOST V DEDIŠČINI

Identiteta in kontinuiteta se navezujeta še na en pomemben pojem, avtentičnost v turizmu. Klasična definicija avtentičnosti (tj. neponarejenosti, nepokvarjenosti, pristnosti, »prave stvari«) navaja, da je avtentičnost nekaj iz preteklosti, nekaj kontinuiranega, prenesenega v sedanjost z medgeneracijskim prenosom in obenem nekaj »primitivnega« (v slovenski etnologiji so temu še pred desetletji rekli »prežitki« iz preteklosti, prežitki so tisto, kar se ni čisto nič spremenilo, hiša, ki je enaka kot pred 100 leti). Druga opredelitev avtentičnosti pa pravi, da gre za nekaj resničnega (Bogataj, 1998).

Ne glede na to kako razumemo avtentičnost, gre pri avtentičnosti za bolj ali manj kvalitetno interpretacijo. In prav na to moramo biti kot delavci v turizmu pozorni. Dediščina namreč ni le informacija, ampak interpretacija določene preteklosti, ne glede na to ali jo interpretirajo strokovnjaki ali pa lokalno prebivalstvo samo govori zgodbo o sebi.

Turizem torej konstruira (ustvarja) in nato tudi reprezentira (predstavlja, trži) nekaj kot avtentično. Trženju avtentičnosti v turizmu oziroma avtentičnosti kot marketinški strategiji pravimo tudi komodifikacija.

Avtentičnost v turizmu tako danes ni sopomenka za nekaj, kar je nedotaknjeno, nespremenjeno, preneseno iz roda v rod, ne gre za kopijo ali ponaredek, ampak kvečjemu za bolj ali manj »pristen ponaredek«, bolj ali manj popolno simulacijo nečesa drugega.

Pozitivna avtentičnost: Fižolov dan v Hrovači

Kulinarična prireditev Fižolov dan je postavljena v lokalno okolje, posvečena pa je avtohtoni sorti fižola, ribn'čan. Gospodinje iz Hrovače na ta dan pripravijo več kot petdeset različnih jedi iz fižola, ki jih lahko obiskovalci kupijo na stojnicah za simbolično ceno.

Krajevne neavtentičnosti:

Kurenti v Piranu, vožnja s turističnimi splavi po Krki, eskimska vas na Krvavcu

- Navedite primer materialne in žive dediščine v vašem domačem kraju!
- Kakšen odnos do dediščine je prevladujoč v vašem domačem kraju ali pokrajini in kateri dejavniki na to vplivajo?
- Katera kulturna dediščina v vašem kraju ali pokrajini je še prezrta in bi bila primerna za vključitev v turistično ponudbo kraja ali področja?
- Primerjajte dva izdelka: Prešernove fige in Prešernove kroglice. Pri katerem spominku gre za neavtentičnost in zakaj?

Naši odnosi do dediščine so lahko zelo raznoliki: romantično-nostalgичni, negativni, tržni ali strokovni. Vse to pa je odraz in rezultat mnogih dejavnikov. Odnos do dediščine je ogledalo družbe. Danes govorimo predvsem o kontinuiteti, identiteti in avtentičnosti kulturne dediščine. Kultura in kulturna dediščina omogočata turistični ponudbi alternativo. Njeno vključevanje v sodobno turistično ponudbo pa predstavlja eno od oblik njenega ohranjanja.

5 DEDIŠČINA IN TURIZEM

»Turizem je izpolnjevanje želja in pričakovanj turistov.«
(Šober, 1997)

Potovanje spremlja človeštvo že od pradavnine. Iskanje hrane, vode, varnega zatočišča in trgovanje so bili osnovni vzroki za potovanje. Popotniki so sprva potovali peš, kasneje pa so tudi jezdili. Izum kolesa in jadra je prinesel nove načine potovanja in povečal mobilnost ljudi. Dobre ceste in stabilne politične razmere so omogočale tudi potovanja, ki so bila motivirana z verskimi, zdravstvenimi in izobraževalnimi razlogi. Zelo zgodaj pa se je razvila tudi potreba po potovanjih zaradi zabave in po spoznavanju novih krajev. Popotnikov iz obdobja pred našim štetjem pa tudi tistih iz časa rimskega imperija ali srednjega veka ne moremo enačiti z današnjimi turisti. Čeprav so bili motivi potovanj morda podobni, se je razlikoval način potovanja in njihove organizacije. V naslednjem poglavju se boste seznanili z zgodovinskim razvojem turizma v svetu in pri nas. Še posebej je potrebno poznavanje zgodovine slovenskega turizma za učinkovito oblikovanje novih, obujanje in nadgradnjo preizkušenih turističnih praks, ki so se skozi zgodovinski razvoj izkazale kot dobri načini vključevanja naravne in kulturne dediščine v turistično ponudbo.

Turizem, turistična geografija, trajnostni turizem, ekoturizem, razvoj turizma v svetu in pri nas

Danes je aktualna definicija, po kateri je turizem opredeljen kot splet odnosov in pojavov, povezanih z aktivnostjo oseb, ki potujejo in bivajo v krajih izven stalnega bivališča neprekinjeno do največ enega leta zaradi preživljanja prostega časa, poslovnih in drugih razlogov (Cvikl in Brezovec, 2006).

S preučevanjem turizma se je med prvimi vedami začela ukvarjati geografija. Zaradi silnega razvoja turizma in njegovega večplastnega pomena se je kasneje znotraj geografije razvila posebna znanstvena veja - turistična geografija, ki preučuje predvsem: elemente turističnih migracij, vrste in značilnosti turističnih motivov, dejavnike, ki neenako močno in na različne načine vplivajo na obseg, smeri in strukturo turističnih migracij, različne oblike turističnih migracij, tipe turističnih regij in vplive turističnih migracij na spreminjanje naravnega in kulturnega okolja.

Kot alternativa množičnemu turizmu, ki škodljivo vpliva na okolje, je nastal trajnostni turizem. V literaturi večkrat zasledimo tudi izraze trajen, vzdržljiv, vzdržen, mehki, blagi turizem, avanturistični turizem, alternativni turizem, kakovostni turizem, zeleni turizem, sonaravni turizem, ekoturizem, inteligentni turizem. Pri nas se najpogosteje uporablja izraz trajnostni turizem (Šolar, 2006).

Trajnostni turizem zadovoljuje potrebe modernih turistov in gostinskih regij ter hkrati varuje in povečuje možnosti za prihodnost. Teži k upravljanju z vsemi viri tako, da bo zadovoljil ne le gospodarske, socialne in estetske potrebe, pač pa tudi vzdrževal kulturno integriteto, osnovne ekološke procese, biološko pestrost in naravne sisteme (Mihalič, 2006).

Osnovni cilj trajnostnega turizma je uravnotežen turistični razvoj, ki izboljšuje ekološke in gospodarske razmere, kar pozitivno vpliva na:

- vzdrževanje kakovosti okolja v najširšem pomenu besede (varovanje narave, kulturne dediščine in socialnega okolja),
- zagotavljanje velikega zadovoljstva in dobrega počutja turistov,
- izboljšanje kakovosti življenja avtohtonega prebivalstva v receptivni državi, regiji, kraju (ustvarjanje delovnih mest in dohodka) (prav tam).

Vse definicije o trajnostnem turizmu lahko strnemo v trditev, da gre za turizem, ki je trajno ekološko sprejemljiv, gospodarsko uresničljiv ter za lokalno skupnost etično in socialno ustrezen (Mihalič, 2006).

Trajnostni turizem v Krajinskem parku Logarska dolina
(http://sl.wikipedia.org/wiki/Logarska_dolina)

Trajnostni turizem je torej turizem, ki je trajen. Skrbi, da sedanje turistične in vsesplošne gospodarske dejavnosti ne bodo imele negativnih ekoloških posledic v najširšem smislu v prihodnosti.

Ponudba bolj popularnih, alternativnih oblik turizma, ki nastajajo v okviru trajnostnega turizma, med drugim temelji tudi na uporabi naravne in kulturne dediščine. Ena izmed oblik je tudi ekoturizem, ki združuje vse oblike turizma, pri katerih je najpomembnejši motivacijski dejavnik turistov opazovanje in uživanje narave. Te oblike prispevajo k njenemu ohranjanju in proizvajajo minimalni vpliv na naravno okolje in kulturno dediščino (Bogataj, 1998).

Eko turistična kmetija Abram na planoti Nanos
(<http://www.abram-si.com/>)

Turistični strokovnjaki v svetu se danes raje osredotočajo na bolj ozko definirane tržne segmente, na primer naravni turizem, kulturni turizem, verski turizem, zdraviliški turizem, športni turizem, avanturistični turizem...

Trajnostna oblika turizma je še posebej pomembna za turizem na osnovi naravne in kulturne dediščine, kjer je nevarnost poškodovanja ali celo uničenja okolja določene destinacije in njegovih socialno-ekonomskih razsežnosti zelo visoka. Še toliko bolj, ker bo ta turistični delež s časoma narasel in bo zato neizbežno vršil večji pritisk na te vire. Zato ni dovolj, da omejimo nevarnosti. Tako območje bo moralo pridobiti otipljive koristi, tako gospodarske, okoljevarstvene kot družbene.

Več o strategiji razvoja turizma v Sloveniji:
http://www.slovenia.info/si/Strategije-slovenskega-turizma.htm?ppg_strategija_slovenskega_turizma=0&lng=1

- Analizirajte primer trajnostnega turizma v svojem kraju oziroma pokrajini!
- Kakšne so njegove prednosti, priložnosti, slabosti in pasti (SWOT analiza)?

5.1 RAZVOJNA POT TURIZMA V SVETU

Čeprav bi lahko rekli, da turizem obstaja, odkar živi človeštvo, pa tega pojava ne poznamo tako dobro kot nekatere druge. Prva znanstvena proučevanja turizma so se namreč začela šele v začetku 20. stoletja, ko je turizem zaradi gospodarskih koristi, ki jih prinaša, pritegnil pozornost ekonomistov. Po drugi svetovni vojni so začeli turizem in njegove vplive proučevati tudi sociologi, psihologi, zdravniki, urbanisti, logistiki in številni drugi strokovnjaki najrazličnejših ved in strok, saj turizem vpliva na naravno in družbeno okolje ter zato zahteva celovit pristop k proučevanju.

5.1.1 Prvi popotniki

Nemogoče je postaviti zgodovinski datum pričetka turizma, saj tega pojava ne moremo ločiti od drugih človekovih dejavnosti. Lahko bi dejali, da se je turizem v najširšem pomenu te besede začel, ko potovanja niso bila več namenjena le trgovanju, ampak so ljudje pričeli potovati za zabavo in zaradi počitka; sem štejemo predvsem potovanja iz verskih, kulturnih in zdravstvenih razlogov. Iz ohranjenih zapisov vemo, da so Egipčani množično odhajali na romanja in častili svoja božanstva. O tem je pisal tudi starogrški zgodovinar Herodot, ki npr. omenja praznik Artemide v Bubastu, nekdanjem glavnem mestu Egipta, na katerega je prišlo preko 700.000 ljudi. Poleg romarjev pa so po Egiptu potovali tudi drugi popotniki. Iz Asirije in Babilona so prihajali znanstveniki in umetniki občudovat arhitekturo v Memfisu, Tebah in Gizi, Egipt pa so obiskovali tudi Feničani, Arabci in Palestinci.

Perzijci so razvili odličen sistem cest, ki sta ga visoko cenila tako Herodot kot tudi Aleksander Veliki. Ob cestah so bile približno vsakih trideset milj postavljene oskrbovalne postaje z vojaško posadko in hotelom; to so bili najstarejši hoteli, o katerih se je oh ranila sled in jih lahko uvrščamo med začetke hotelske industrije. Ti objekti so bili javni in odprti za vsakogar, ne glede na njegov družbeni položaj ali poslanstvo. Tudi storitev je bila enako zaračunana vsem gostom - tako bogatim popotnikom kot trgovcem in krošnjarjem (Jurinčič in Brezovec, 2009)

5.1.2 Stari Grki

V Grčiji je bil popotnik cenjena oseba. Ker je potoval, je spoznaval tuje kraje in navade ter je zato veliko vedel. Zato so se Grki do popotnikov vedli zelo spoštljivo in gostoljubno. Cilji njihovih potovanj so bili Apolonov tempelj in Pitijino preročišče v Delfih (verski turizem), Olimpija na Peloponezu, kjer so si na vsaka štiri let a ogledovali olimpijske igre (športni turizem), ter otok Delos v Egejskem morju, kamor so atenski bogataši hodili na počitek, za družbo, zabavo in seveda tudi zaradi poslov ter sklepanja kupčij (počitniški in poslovni turizem). Iz grškega obdobja obstaja veliko zapisov o potovanjih v obliki potopisov. Tudi zgodovinarji in geografi so opisovali domače in tuje kraje, mnogo takšnih zapisov pa je bilo uporabljenih za turistične vodnike po neznanih krajih. Grki so bili dobri organizatorji množičnih prireditev; vedno so poskrbeli za namestitev in prehrano obiskovalcev. Država je imela vzpostavljeno mrežo prenočišč ob množičnih dogodkih (tako šotori kot stalna prenočišča) in za državniški protokol, ki je skrbel za namestitev in pogostitev tujih državljanov ali njihovih odposlancev (Jurinčič in Brezovec, 2009).

5.1.3 Rimski imperij

Tudi Rimljani so imeli visoko razvit turizem, ki pa je bil omejen na ozke, privilegirane sloje (patriciji). Zaradi razsežnosti rimskega imperija, ki se je v Trajanovem času raztezal od Španije do današnje Romunije in od škotskih meja do Mezopotamije in severne Afrike, Rimljani niso imeli posebnih težav pri potovanjih znotraj svoje države. Iz strateških razlogov so imeli dobro razvito cestno omrežje s kačipoti in prenočišči ter postajami za konje po celotnem imperiju. Obstajale so tri vrste prenočitvenih obratov - *diversoria* (hoteli), *tabernae* (taverne) in *popinae* (gostilne), postavljenih ob cestah ali v bližini preprežnih postaj (*stationes*). Javni prevoz je bil namenjen osebam na službenih poteh. Uradniki različnih stopenj so imeli posebne dokumente, ki so izkazovali njihov status, da so lahko uporabljali ta prevoz in oskrbo na poteh. Tudi za zasebna potovanja je bilo poskrbljeno, saj je množica takratnih taksistov ponujala prevoze s kočijami različnih hitrosti in udobja. Ker je bilo prometa veliko, so bili prevozniki in izposojevalci konj organizirani v združenja, ki so imela natančna pravila; ta so urejala način izvajanja storitev in konkurenco med prevozniki. Tudi hotelirji so se bojevali za vsakega gosta, zato so oglaševali odlično hrano, mir, udobje in ugodne cene. Če prebiramo zapise Vergila, Sidonija in drugih piscev, pa kljub vsemu spoznamo, da so to bili večinoma ceneni obrati s slabo hrano. Plačilni sistem je bil enostaven - plačevali so z dragimi kovinami (srebrnimi talenti), kasneje pa tudi z enotnimi kovanci (*denarius*).

V prostem času so bogati Rimljani zaradi toplih vrelcev, počitka, zabave in sklepanja kupčij najraje obiskovali terme. Tako so že Rimljani obiskovali Vichy, Bath, St. Moritz in Baden, pri nas pa Rimske toplice. Zaradi mrzlih zim v Rimu so hodili patriciji prezimovat na svoje latifundije na Sicilijo, kasneje pa tudi na sredozemske obale severne Afrike. Pomembno letovišče rimskih veljakov je bila tudi Ostia v bližini Rima. Rimski patriciji so se zanimali tudi za zanimivosti starejših kultur. Ogledovali so si zgodovinske spomenike v Grčiji, Mali Aziji, v Palestini in Egiptu, od koder je delno izvirala tudi njihova kultura. Da so Rimljani veliko potovali, potrjuje tudi vodnik po Grčiji grškega potopisca Pausanija iz leta 170, ki je bil namenjen prav rimskim popotnikom. V obsežnem delu v desetih knjigah je natančno popisal številne grške kraje, naravne znamenitosti, spomenike, svetišča, tradicije, mite in anekdote; knjiga velja za enega prvih turističnih vodnikov. Popotniki pa so lahko dobili veliko uporabnih nasvetov tudi v itinerarijih in drugih praktičnih vodnikih. Itinerarij je vseboval popis počivališč in postaj z medsebojnimi razdaljami, opise križišč z drugimi cestami in informacije o stanju cest. Ti vodniki po cestah so obstajali za posamezno pot, pogosteje pa skupaj za vse ceste nekega območja ali province. Eden takšnih vodnikov, ki se je ohranil do danes, je *Itinerarium Provinciarum Antonini Augusti*, kjer so zbrani opisi vseh poti rimskega imperija, od Britanije do Afrike, v skupni dolžini 53.638 milj (Jurinčič in Brezovec, 2009).

Rimljani so radi obiskovali gladiatorske igre, ki so jih uprizarjali v 70 amfiteatrah, raztresenih po vsem imperiju. Še danes so ohranjeni na Hrvaškem v Puli, Italiji, Franciji, Nemčiji, Španiji.

Najstarejši hoteli v zgodovini, o katerih se je ohranila sled, so bili postavljeni ob staroperzijskih cestah in jih lahko uvrščamo med začetke hotelske industrije.

5.1.4 Ugašanje turizma v srednjem veku

V srednjem veku izginejo vse dotedanje oblike turizma; značilna so le redka, nujna pa tudi tvegana potovanja vojakov, trgovcev in poštnih slov. Nekdanji rimski imperij je razpadel, med njegovimi deli so nastale meje, med različnimi državami so se vrstili spopadi in vojne. Rimske ceste so propadle, promet je bil možen le peš ali na konjih. Gospodarstvo je bilo razdrobljeno in nepovezano, življenjski standard je nazadoval. Ljudje se niso več zanimali za naravo okoli sebe ... Pod vplivom Tomaža Akvinskega sta v 13. stoletju prevladala dogmatika in misticizem, ki sta dosegla višek v času inkvizicije od 13. do 15. stoletja. Potovanje zaradi kulture, počitka in zdravja ni bilo več. Gibanje ljudi pa je bilo omejeno tudi zaradi upravnega sistema, ki je preprečeval prosto gibanje ljudi brez dovoljenja zemljiškega gospoda, na čigar posestvu so posamezniki živeli. Edina oblika potovanja v oddaljene kraje so bila romanja, ki pa so bila dolgotrajna in nevarna. Cilj velikih romanj so bili kraji, pomembni za krščanstvo – Rim v Italiji, Santiago de Compostella v Španiji, Lourds v Franciji, Fatima na Portugalskem ter Jeruzalem v Izraelu. Seveda so bili cilj romanj tudi bližnji kraji, ki so sloveli po kakšnem čudežu; iz naših krajev so bila zelo pogosta romanja h Gospe Sveti na Koroško (Jurinčič in Brezovec, 2009).

Meka na Arabskem polotoku sodi med najbolj znane romarske kraje na svetu.

Za udobje romarjev ni bilo tako poskrbljeno kot za državne uradnike v času rimskega imperija, je pa cerkev romarjem dajala zavetje in oskrbo v svojih samostanih. Ker pa je število romarjev kmalu preseglo zmogljivosti samostanov, so za popotnike gradili hospice, ki so delovali v okviru samostanov in v katere so enakovredno sprejemali vse, ki so potrebovali oskrbo.

Potovanja v Sveto deželo, če ne upoštevamo kasnejših križarskih pohodov, so bila pogostejša v prvih stoletjih po uveljavitvi krščanstva. Kasneje so romarji raje obiskovali Rim, saj je bil bližje, pot pa manj nevarna. Tam so romarji obiskovali katakombe, bazilike in svetišča ter druge krščanske znamenitosti. Cerkev je organizirala celo vodnike (guidones), ki so množice romarjev vodili po mestnih ulicah, jim razlagali in jih vabili k molitvi. Pri svojem delu pa niso omenjali poganske preteklosti Rima ali pa so o njej pripovedovali z zaničevanjem. V vodnikih, ki so bili namenjeni romarjem, so podane predvsem informacije in natančni opisi cerkva in krščanskih spomenikov ter relikvij mučnikov. Prvi takšen krščanski potopis je Itinerarium Burdigalense, ki ga je napisal neki romar iz Akvitanije leta 333 (Jurinčič in Brezovec, 2009).

Kot spomin in dokaz opravljene romarske poti so romarji kupovali najrazličnejše relikvije. Te so bile povezane z življenjem svetnikov, najpogostejše so to bili nekaj kvadratnih milimetrov veliki delčki obleke, ki naj bi pripadala svetniku ali mučencu. Prodaja koščkov oblačil ali delov teles (kosti, lasje...) svetnikov pa je bila tudi priložnost za goljufe, ki so naivnim romarjem prodajali številne ponaredke.

Družba je z leti postajala vse bolj dovzetna za kulturo in svet okoli sebe. Tako se tudi romarji ne zanašajo več na razlage nevednih vodnikov in na opise v ozko usmerjenih itinerarijih. Vse bolj posegajo po vodnikih, ki opisujejo tudi druge značilnosti in predkrščansko zgodovino mesta. Takšen je tudi Mirabilia Urbis Romae, izjemno popularen vodnik po Rimu iz 11. stoletja, ki je bil preveden v pogovorno italijanščino, kar je povečalo njegovo uporabnost. Do

15. stoletja je bil tudi zato najbolj priljubljen vodnik med obiskovalci Rima (Jurinčič in Brezovec, 2009).

5.1.5 Odkrivanje novega sveta

Nastanek univerz v Italiji in drugih deželah v 12. in 13. stoletju je dal nov motiv za potovanja, romarjem so se pridružili tudi študenti in profesorji. Trgovina med severom in jugom Evrope se je razmahnila, kar je povečalo promet in potrebo po zagotavljanju oskrbe za tujce. To je tudi obdobje velikih odkritij, ki se je začelo z iskanjem poti v Indijo in na Kitajsko, kasneje pa z odkrivanjem drugih kontinentov. Odkritja so bila predvsem posledica iskanja novih tržišč in nahajališč dragih kovin, zlasti zlata v Severni Ameriki in kasneje v Avstraliji, srebra v Argentini, ter proizvodov in surovin, ki jih Evropa ni imela, ne poznala, kot so svila, tobak...

- Kateri beneški trgovec, ki se je rodil na otoku Korčuli (kjer je danes njegova rojstna hiša preurejena v muzej) je v letih 1271 do 1295 potoval na Kitajsko, svoje vtise in spoznanja pa opisal v knjigi, ki je izšla leta 1307? Knjiga, ki opisuje pokrajine, ljudi, kitajska mesta, življenje na dvoru kana, je doživela velik odmev, ne samo v Benetkah, ampak tudi v vsem takrat znanem svetu.

Italija je postala središče kulturnega sveta. Tja so začeli potovati številni znanstveniki in umetniki iz severne Evrope, ki so opisovali in slikali lepoto pokrajine in narave. Iz tega časa so ohranjeni tudi prvi opisi in slike alpske pokrajine, čeprav je v času renesanse potnike zanimala predvsem kulturnozgodovinska dediščina.

V mesta so tujci prinašali zaslužek, zato ni manjkalo hotelirjev in gostilničarjev, ki so ponujali oskrbo. Tudi bogati meščani so tekmovali v tem, kdo bo gostil imenitnejšega gosta. Eden od načinov izogibanja prepirom je bila postavitve stebra z obroči. Steber je stal na glavnem trgu in tujec, ki je privezal konja, je postal gost družine, ki ji je pripadal obroč.

Število hotelirjev se je hitro povečevalo in v mnogih mestih so bila postavljena pravila njihovega delovanja. V Benetkah, kjer so zelo zgodaj spoznali ekonomsko privlačnost turizma, so leta 1356 sprejeli dekret, ki je vsakega hotelirja zavezoval, da mora imeti vedno pripravljeni dve sobi, vsako s štirimi ležišči, za odposlance in druge pomembne osebe, ki so prihajale v mesto. Takšna uredba je zapisana tudi v piranskem statutu iz tega obdobja (Jurinčič in Brezovec, 2009).

5.1.6 Grand tour ali zlata doba turizma

Konec 18. stoletja se je začela vrsta potovanj, ki so v turizmu pustila dolgotrajne posledice. To so bila potovanja, ki so lahko trajala tudi več let, njihov namen pa je bil spoznavanje kulturne dediščine in življenjskih navad, sklepanje novih poznanstev, učenje tujih jezikov in lepega vedenja; poznana so bila pod imenom »grand tour«. Po mnenju nekaterih strokovnjakov so prav ta krožna potovanja (tour) dala turizmu tudi ime. Potovanje po Evropi je bil skoraj obvezen sestavni del izobrazbe angleških plemičev. Klasična potovanja grand toura so vsebovala obisk Pariza in Versaillesa, srednjeveške gradove v dolini Loire, italijanska mesta Torino, Milano, Benetke, Firenze, Rim in Neapelj, na poti domov pa tudi mesta v Švici, Nemčiji in na Nizozemskem. Poleg spoznavanja tujih dežel, šeg in navad ter učenja jezikov je bilo pomembno tudi navezovanje stikov z ljudmi iz visokih slojev, kar jim je kasneje koristilo v trgovini in politiki. Kasneje so ta potovanja izgubila svoj izobraževalni

značaj, njihov namen pa postane zabava in razvedrilo. Ta potovanja so dobro predstavljena v številnih knjigah v obliki potopisov, spominov ali vodnikov.

Obdobje, ki v Evropi traja od sredine 18. do začetka 19. stoletja, se v Sloveniji začne šele ob koncu 18. stoletja. V tem obdobju je prišlo do izumov, ki so utrli pot razvoju prometa in industrije (Watt 1769 - parni stroj, Fulton 1803 - parnik, Stephenson 1814 - lokomotiva). Raslo je zanimanje za naravo, predvsem za Alpe, ki so bile do tedaj poznane predvsem z deli pisateljev in pesnikov, kot so Goethe, Byron in Stendhal. Usmerjenost k naravi je potrdil tudi veliki francoski filozof J. J. Rousseau s svojim znamenitim rekom »nazaj k naravi« (1759). Gorski svet, predvsem Alpe, je začelo obiskovati vse več občudovalcev, zato sta se razvili pohodništvo in gornišstvo; sprva kot izrazita strast odkrivanja nekoristnega sveta, kakor še danes nekateri imenujejo alpinizem. Od leta 1787, ko je Anglež Beaufroy prvič osvojil vrh Mont Blanca, do leta 1857 je bila na to goro vsako leto organizirana tura. Po ustanovitvi Alpskega kluba, v katerem so prevladovali Angleži in Američani, so bili v okviru ene same generacije osvojeni vsi pomembnejši alpski vrhovi. V tem času je bil izveden tudi znameniti prvi vzpon štirih mož na Triglav (1778), kar kaže, da v Sloveniji nismo zaostajali za sodobnimi tokovi. To je rezultat naše izjemne geografske lege med Sredozemskim morjem in Alpami; oboje je imelo odločilno vlogo v razvoju evropskega turizma (Jurinčič in Brezovec, 2009).

Baltazar Hacquet je bil po rodu Francoz, ki je veliko potoval po Julijskih Alpah, da bi zasnoval njihovo kamnoslovno karto. Bil je zdravnik, naravoslovec, kartograf, alpinist in etnolog. Od leta 1766 je deloval na Kranjskem. Najprej v Idriji kot rudniški zdravnik, kjer se je posvetil zdravljenju in preventivi zastrupitev z živim srebrom. Po sedmih letih se je preselil v Ljubljano, kjer je kot profesor anatomije in porodništva predaval na liceju. V prostem času se je ukvarjal tudi z geološkim, mineraloškim, kemijskim in botaničnim raziskovanjem.

5.1.7 Sodobni turizem

Prve oblike turizma, kot ga poznamo danes, so se pojavile v letu 1816, po revolucijah in nastanku dveh razredov ter ločitvi delovnega in življenjskega prostora in s tem delitve na delovni in prosti čas. Brez industrializacije se turizem ne bi razvil v današnji obliki. Sodobni turizem se je najprej začel kot značilno razredni pojav, saj so sprva potovali le aristokrati in bogataši (industrialci in bankirji, bogati meščani), šele kasneje pa je zaradi razpoložljivega dohodka in prostega časa začelo potovati vedno več ljudi, ki so potovanja vse bolj povezovali z zabavo, razvedrilom, počitkom.

Glede na razvitost turističnega gospodarstva delimo razvoj sodobnega turizma na tri obdobja. V 19. stoletju govorimo o turizmu posameznikov, ki so si sami organizirali potovanja in potovali v majhnih skupinah. Seveda so se v tem času pojavili prvi organizatorji turističnih potovanj (Thomas Cook v Veliki Britaniji), a njihova vloga še ni bila tako pomembna kot v obdobju klasičnega turizma (od konca 19. stoletja do sredine 20. stoletja, ko se začne obdobje modernega oz. množičnega turizma). Za klasično obdobje turizma je bilo značilno obiskovanje zdraviliških krajev in morskih obal, v gorskih krajih pa se je pričel razvoj - zimskošportne ponudbe. Takrat se je začel razvoj turizma tudi v današnjih turističnih krajih v Sloveniji, razen nekaterih gorskih in zdraviliških krajev, ki so bili znani že veliko prej (npr. Rogaška Slatina, Radenci, Bled). Po drugi svetovni vojni pa se je začel razvoj množičnega turizma, ko sta razvoj transporta in konkurenca turističnih ponudnikov omogočila potovanje vse večjemu številu ljudi (Jurinčič in Brezovec, 2009).

5.1.8 Turizem posameznikov

Turisti tega obdobja so prihajali z ekonomsko najrazvitejših območij, predvsem Anglije in Francije, potovali pa so na najbližja alpska ali sredozemska območja. V tem času je postala Švica prva pomembnejša turistična dežela. Sodobni turizem se tako prične s poletjem 1816, ko so na Ženevsko jezero prišli prvi angleški turisti. Dve leti kasneje je Anglež Emery začel organizirati 14-dnevne ture s kočijami v Švico. Prvi turistični kraji so bili Ženeva, Lausanne, Vevey, Montreux in Chamonix, kraji z izrazito poletno sezono. Pri nas se takrat prične razvoj turizma na Bledu, ki je bil najprej poznan kot romarski kraj (Marijina cerkev na otoku). Za začetek pravega turizma na Bledu štejemo leto 1854, ko je Švicar Arnold Rikli odprl zdravilišče.

Konec 18. in na začetku 19. stoletja smo priče razvoju sezonsko zanimivih turističnih krajev ob Sredozemlju na jugu Francije; bivanje tam angleški zdravniki priporočajo bolnikom s tuberkulozo, a so zaradi visokih stroškov potovanja in bivanja prvi gostje bili predvsem otroci in žene bogatašev. Moderno postane obiskovanje določenih krajev v izbranih obdobjih, predvsem v času zimske sezone od oktobra do aprila. Najprej so te kraje obiskovali aristokrati, kasneje pa so jih posnemali tudi drugi premožni ljudje in vidne osebnosti ter pisatelji in drugi umetniki, ki so v novih pokrajinah iskali navdih. Da bi pritegnili čim več obiskovalcev, so začeli kraji tekmovati v urejanju parkov in okolice. Zasajali so tujerodna drevesa in okrasne rastline, kot so evkaliptusi, agrumi, palme, mimoze, in kaktusi, ki krasijo vrtove in parke ob arhitekturno raznovrstnih vilah in hotelih. Sinje morje tega območja je dalo pokrajini tudi ime - Azurna obala. Drugo značilno poimenovanje za obalo z verigo turističnih krajev, ki se razprostirajo od Marseilla na zahodu do Rapalla na vzhodu, je tudi Riviera (Jurinčič in Brezovec, 2009).

V podobnem času se drugje v Evropi pričnejo ustanavljati in razvijati zdraviliški turistični kraji na osnovi termalnih in zdravilnih voda, ki so jih domačini, revni in bogati, sicer poznali in uporabljali že od časa Rimljanov in jih tudi poimenovali z značilnimi imeni: Bad, Aix, Bagni, Bath, pri nas Slatina. Obiskovali so jih spontano z namenom osvežitve ali pitja vode, katere zdravilni učinki takrat niso bili dokazani s kemičnimi analizami, ampak so o njih pripovedovali in jih opisovali uporabniki. Za izumitelje zdraviliškega turizma veljajo Angleži. Le v nekaj desetletjih so spremenili nepomembno podeželsko naselje Bath v Cornwallu v prvi zdraviliški kraj in tudi kraj užitkov. Arhitekturno oblikovanje hotelov in zdraviliške stavbe, ki je bilo kasneje vzor drugim zdraviliškim krajem, je omogočalo obisk v vseh letnih časih in sprehajanje pod kolonadami v zavetju pred vročim poletnim soncem in pogostim angleškim dežjem. Poleg aristokracije je to obdobje razcveta buržoazije, ki dobesedno potrebuje mondene turistične kraje, v katerih se lahko pokaže.

Ob koncu 19. stoletja se je izoblikoval svetovljanski sloj posameznikov z visokim dohodkom in obilo prostega časa (grofi, lordi ...). Zato se to obdobje turizma pogosto imenuje aristokratski turizem. Po letu 1848 se aristokratom počasi pridružijo bogatejši sloji kapitalistov. Ti turisti so hoteli živeti le z njimi enakimi in se niso želeli družiti z manj premožnimi, sploh pa ne z domačini. Predeli, kjer so živeli, so bili strogo ločeni od delov, kjer so živeli stalni prebivalci (Jurinčič in Brezovec, 2009).

V tem začetnem obdobju sodobnega turizma je nekaj posameznikov prepoznalo poslovno priložnost, ki jo je prinesel ta pojav. Nemški tiskar Karl Baedeker je tako leta 1828 izdal vodnik za potovanje po Renu (*Rheinreise von Mainz bis Cöln, Handbuch für Schnellreisende*). To je bil prvi izmed številnih vodnikov založbe Baedeker, ki turistične vodnike izdaja še danes. Njegovi vodniki so postavili standard za tovrstno literaturo. V

Angliji mu je sledil John Murray III, ki je prvi vodnik izdal leta 1836 (Jurinčič in Brezovec, 2009).

Tudi Thomas Cook je prepoznal priložnost in postal pionir organiziranega turizma. Prvo potovanje je organiziral 5. julija 1841, ko je približno petsto udeležencev protialkoholnega združenja iz Leicestra peljal na srečanje v Loughborough. Cena potovanja je bila en šiling in je vključevala prevoz v obe smeri, čaj, košček kolača z rozinami in godbo na pihala. Potovanje je bilo uspešno in Cook je uvidel, da se v organizaciji potovanj skriva poslovna priložnost. Najprej je pričel organizirati potovanja in izlete po Veliki Britaniji, nato pa tudi v druge države. Leta 1845 je Thomas Cook odprl prvo turistično agencijo na svetu, deset let kasneje pa je izpeljal prvo potovanje v kontinentalno Evropo na Mednarodno razstavo v Parizu. Po odprtju Sueškega prekopa leta 1869 je Cook organiziral potovanje ob Nilu, ki se je razvilo v enega izmed stebrov njegovega poslovnega imperija. Že leta 1872 pa se je prva skupina turistov pod Cookovim vodstvom podala na potovanje okoli sveta. Thomas Cook je tudi z uvedbo hotelskih kuponov, predhodnikov današnjih turističnih napotnic, vavčerjev, in potovalnih čekov postavil temelje potovalne industrije.

Leta 1845 je Thomas Cook odprl prvo turistično agencijo na svetu, leta 1872 pa je skupino turistov prvič odpeljal na potovanje okoli sveta, ki je trajalo 212 dni.

Z razvojem turizma pričnejo v turističnih krajih vznikat različne organizacije, namenjene pospeševanju turizma in lepševanju kraja. Leta 1856 so v Montreuxu ob Ženevskem jezeru ustanovili prvo turistično društvo (v začetku so se turistična društva imenovala »olepševalna«). Prvo takšno društvo v Sloveniji je bilo ustanovljeno leta 1871 v Celju.

»Poleti v gore na oddih« postane novo geslo. Spet so bili nasveti nekaterih angleških zdravnikov pomembni, za razvoj nove oblike sezonskega turizma. Med letoma 1840 in 1860 so podvomili o učinkovitosti sredozemske klime in tuberkuloznim bolnikom priporočili, naj zamenjajo domači zrak s prijetnejšim in bolj zdravim v gorah. Podjetni Švicarji so svetovali Alpe in zgradili hotele z imenitnimi južnimi pročelji z velikimi balkoni, ki so omogočali postavitve postelj in uživanje blagodejnega gorskega zraka. Tako so se razvili klimatski zdraviliški kraji na visokih planotah: Davos, Arosa, Montana in St. Moritz v Švici, na Arlbergu in na Koroškem v Avstriji ter v Vercorsu v Franciji (Jurinčič in Brezovec, 2009).

5.1.9 Klasični turizem

Uslužbenci in delavci so imeli bistveno nižjo kupno moč v primerjavi s turisti aristokratskega porekla, kar je vplivalo na njihovo zahtevnost in s tem na ceno in kakovost storitev. Veliko luksuznih hotelov je propadlo, ker se cenovno niso mogli prilagoditi drugačnim zahtevam novih slojev turistov. Istočasno pa so zrasli številni novi, manj razkošni in cenejši hoteli, razvili pa so se tudi novi turistični kraji. Razvoj turizma se je pričel tudi na območju današnje Slovenije. Poleg zdraviliških krajev (Radenci, Rogaška Slatina) so se začeli razvijati tudi drugi kraji, kjer so gradili tako hotele za najelitnejše goste (Ljubljana - Hotel Union, 1905; Portorož - Hotel Palace, 1910; Rogaška Slatina - Zdraviliški dom III, 1910) kot tudi manjše hotele in penzione, namenjene širšemu krogu obiskovalcev. V tem času je bila v Sloveniji močna tudi društvena organiziranost. Leta 1905 je bila ustanovljena celo Deželna zveza za pospeševanje tujkega prometa na Kranjskem, ki je združevala turistično-olepševalna in pospeševalna društva posameznih krajev na Kranjskem. Ta organizacija je predhodnic a današnje Turistične zveze Slovenije.

Konec 19. stoletja je nekaterim turističnim krajem v Švici uspelo pritegniti goste tudi v zimskem času. Najprej so se ti ukvarjali z drsanjem in hokejem na ledu, sankanjem in kegljanjem na ledu, kasneje pa tudi s smučanjem, ki je najprej osvojilo Angleže. Razvile so se šole smučanja in dolgo je bila najbolj priznana avstrijska. Nekoč izključno poletni turistični kraji so postali zanimivi tudi v zimski sezoni. Megeve v Franciji je prvi primer povsem na novo urejenega turističnega kraja. Po nasvetu Norvežanov ga je zgradila baronesa Rothschild, ki je vanj investirala tudi veliko kapitala in zgradila prvo žičnico.

Ekskluzivni hoteli, običajno imenovani Excelsior, Grand hotel ali Palace, ki so ponujali najvišjo stopnjo ugodja, so se razširili med letoma 1890 in 1900. Poleg izjemnih pročelij so imeli številne salone in druge družabne prostore ter veliko osrednje stopnišče in najmanj dvesto sob, zaželen pa je bil tudi park s promenado. Vzorčni primeri so Hotel Savoy v Londonu, Ritz v Parizu in Carlton v Cannesu. Takšni hoteli pa so zrasli v priznanih termalnih, obmorskih in klimatskih letoviščih: Nici, Cannesu, Mentonu, Grassu, Rapallu. Monte Carlo je ponudil najznamenitejšega: L'Hotel de Paris (Jurinčič in Brezovec, 2009).

Obdobje elitnega turizma se je končalo v času med veliko svetovno gospodarsko krizo (1929) in drugo svetovno vojno (1939), saj je turizem postal dostopen delavskim množicam. Že pred tem se je pojavil dejavnik, ki je močno vplival na spremembo strukture turistov in njihovih zahtev - prosti čas za vse zaposlene. Po letu 1876 so bile uvedene proste nedelje, nato neplačani in kasneje še plačani letni dopust (v Evropi 1918-1931). Aristokrati in bogatejši sloji kapitalistov so hoteli živeti le s sebi enakimi in se niso želeli družiti z manj premožnimi, sploh pa ne z domačini (Jurinčič in Brezovec, 2009).

5.1.10 Turizem med svetovnima vojnama

V tem obdobju je turizem postal sestavni del naše civilizacije. Po prvi svetovni vojni se je v Evropi oblikovala skupina petih klasičnih turističnih držav: Švica, Italija, Francija, Avstrija in Nemčija, zunaj Evrope pa Kanada.

Premoč vlaka nad ostalimi oblikami prevoza po kopnem je trajala okoli osemdeset let, pomen železniškega prometa pa je začel upadati šele v tridesetih letih 20. stoletja. Z množično proizvodnjo in nižanjem proizvodnih cen so avtomobili postali dostopni vse večjemu številu ljudi, ki so lahko prosto izbirali, kam se bodo namenili in kje bodo imeli postanke. Novo prevozno sredstvo je dalo tudi zagon za nove oblike turizma, kot je kampinganje in danes tudi potovanje z avtodomi. Od dvajsetih let naprej so tovarne Fiat, Mercedes in Berliet ponujale tudi prve avtobuse z vedno večjim udobjem in prostorom za prtljago, kar je omogočalo razmah organiziranih skupin turistov. Pričel se je tudi razvoj zračnega prometa, ki je predvsem s hidroavioni omogočal izjemno hitro in udobno povezavo med kraji ob vodnih površinah (jezera, reke, morje). V želji po udobnem prevozu čim večjega števila ljudi so se v tekmi za prevoz potnikov po zraku pojavile tudi zračne ladje oz. cepelini, ki so leteli predvsem med Evropo in Ameriko in so želeli prevzeti prvenstvo ladijskemu prometu. Zaradi njihove tehnične nepopolnosti in nesreč pa je zračni promet prevladal šele nekaj desetletij kasneje (Jurinčič in Brezovec, 2009).

5.1.11 Turizem danes

Z drugo svetovno vojno se je zaustavil napredek in so se pretrgali turistični tokovi. Po koncu vojne in odstranitvi njenih glavnih posledic pa je turizem znova zaživel. V poznih petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih 20. stoletja se je začel razcvet mednarodnega turizma. Tudi slovenski kraji niso zaostajali pri tem in začela se je gradnja in obnova hotelov in druge turistične infrastrukture (žičnice, zdravilišča ...), da bi se zadovoljilo povečano

povpraševanje. Struktura obiskovalcev Slovenije je bila zelo pestra, saj so gostje prihajali iz številnih evropskih držav (Nemčija, Avstrija, Italija, Velika Britanija, Nizozemska, skandinavske dežele ...), domači turizem pa je bil usmerjen pretežno v počitniške domove in kampe.

Turizem je danes razširjen po vsem svetu. Postaja ena najpomembnejših gospodarskih dejavnosti na svetu, ki ustvari skoraj 900 milijard evrov letnega prometa. Nove destinacije se pojavljajo v Afriki (Kenija, Južnoafriška republika ...), Aziji (Tajska, Indonezija), Avstraliji in na Novi Zelandiji, močno pa se razvija turistična industrija, v kateri nastajajo velike mednarodne korporacije - hotelske verige, letalski prevozniki, izposojevalnice in globalni organizatorji potovanj (Jurinčič in Brezovec, 2009).

- Razmislite od kod izvira znani rek, ki se je ohranil do danes: »Panem et circenses«, kruha in iger?
- Kateri elementi so omogočili razvoj sodobnega turizma?

5.2 RAZVOJNA POT TURIZMA V SLOVENIJI

5.2.1 Obdobje neorganiziranega turizma

Do šestdesetih let 19. stoletja so ljudje romali k romarskim cerkvam, votlinam, znamenjem, kapelicam, svetim mestom. Romanje se je med Slovenci širilo od začetka njihovega krščanstva, zlasti v središča pokristjanjevanja, potem v večja evropska romarska središča, sčasoma v romarska središča na Slovenskem: Ptujška gora, Sveta gora nad Solkanom, Višarje, Blejski otok... Posebno priljubljene in obiskane so bile Marijine romarske poti. V 17. stoletju je bilo na Slovenskem okrog 1000 romarskih cerkva in kapel. V 19. in 20. stoletju je bila najbolj obiskana Marijina božja pot na Brezjah. Nagibi za romanje so bili zelo različni: izpolnitve zaobljub, pokore, prošnje za božjo pomoč in zahvale. Ob romanjih so se v romarskih krajih razvijale vzporedne dejavnosti, zlasti gostinstvo in sejmarstvo. Na romarskih sejmih so romarji kupovali uporabne in okrasne predmete, predvsem romarske podobice in predmete z versko vsebino. Kjer se je iz romanj razvil sodobni turizem, so romarski spominki ena od oblik sodobnih turističnih spominkov. Najstarejša romanja so bila povezana s pešačenjem in ježo, v 19. stoletju jih je pospešila zlasti železnica. Po 2. sv. vojni potujejo ljudje na romanja z osebnimi prevoznimi sredstvi, vlaki in letali.

V Sloveniji je bilo od konca 17. stoletja zelo priljubljeno obiskovanje naravnih znamenitosti, kot so Cerkniško jezero, kraške jame (Vilenica), vzpetine. Postojnsko jamo so za obiske odprli leta 1819. V 19. stoletju je bil jamski turizem v Sloveniji v svetovnem vrhu. V tem obdobju je bila najbolj razvita in najboljše organizirana ter promovirana oblika turizma na Slovenskem (od 1872 je bila v Postojnski jami elektrika in vlak). Eno prvih oblik turistične organiziranosti na Slovenskem predstavlja jamska komisija, ki je od leta 1824 skrbela za Postojnsko jamo.

V 19. stoletju je bilo v evropskem merilu najbolj sloveče zdravilišče Rogaška slatina. Tamkajšnji vreli naj bi zdravilno vplivali predvsem na bolezni trebušnih organov, kar so vedeli že v 12. stoletju. Prvo hišo za goste so v Rogaški Slatini zgradili leta 1676, leta 1810 pa so zgradili prvi zidani bazen na Slovenskem. Od zdravilišča so s prodajo svojih pridelkov služili tudi okoliški kmetje.

Priljubljeni zdravilišči sta bili tudi Dobrna, kjer so zdravilne učinke vode poznali že od 15. stoletja. Že v antiki so bile poznane Rimske toplice, na obali pa tudi iz tega časa Cesarjeve

toplice pri Monfalconeu. Kot »gosposke« so v tem času veljale Dolenjske toplice, ki so bile v lasti plemičev Auerspergov, Šmarješke in Čateške toplice pa so bile namenjene revežem in kmetom.

Bled se je iz romarskega kraja začel spreminjati v turistični zdraviliški kraj šele po letu 1818, ko so pokrili vrelece, na poti med Trstom in Dunajem v Gorici pa je bilo sredi 19. stoletja znano klimatsko zdravilišče (Jeršič, 1987).

Začetki kongresnega turizma pri nas segajo v leto 1821, ko je bil v Ljubljani kongres Svete alianse tj. politične in vojaške zveze evropskih držav, ki naj bi preprečila širjenje idej francoske revolucije. V ta namen so v Ljubljani popravili današnji Kongresni trg.

5.2.2 Obdobje organiziranega turizma

Obdobje organiziranega turizma je čas od sedemdesetih let 19. stoletja do 1. svetovne vojne. Pomemben mejnik v tem obdobju je tudi na Slovenskem izgradnja železnice (leta 1846 do Celja, 1849 Ljubljane, 1857 Trsta), zaradi katere se je v 2. polovici 19. stoletja turizem zgostil predvsem v krajih ob železnici. Ena najbolj slikovitih železniških prog Jesenice – Gorica (145 km), ki je bila del proge med Prago in Trstom, je bila odprta 19.7.1906. Proga prečka izjemno razgiban teren in je pravi dokaz mojstrstva graditeljev tedanjega časa. Najtrši oreh je predstavljal 8000 metrov dolg Bohinjski predor, ki ga je gradil furlanski gradbenik Giacomo Ceconi, ki je sodeloval tudi pri gradnji Južne železnice Dunaj – Trst. Med gradbenimi podvigi je tudi 220 metrov dolg Solkanski most, ki se med železniškimi mostovi ponaša z najdaljšim kamnitim lokom iz obdelanega kamna na svetu, dolgim 85 metrov (Cvikl in Brezovec, 2006).

Bohinjska proga je bila izjemnega pomena za celotno monarhijo, predvsem zaradi gospodarskih interesov. Trgovci so želeli povezati jeseniške železarne s tržaškimi plavži, proga je povezala tudi prometno odrezane Slovence v Posočju in po propadu fužin dala nov razvojni zagon Bohinjcem z razvojem turizma. Ob izbruhu prve svetovne vojne se je po Bohinjski progi vozilo le še vojake in vojaško opremo. Med vojno je bila proga zelo poškodovana, zato so jo po vojni obnovili, prav tako Solkanski most, ki je bil porušen.

Železniška proga med belimi vrhovi Julijcev in smaragdnimi rekami je izjemna dediščina, ki predstavlja vrhunec mojstrstva gradnje železnic tedanjega časa. V Slovenskih železnicah si prizadevajo, da bi Bohinjsko progo postavili na seznam svetovne dediščine pri Unescu.

Od sredine 19. stoletja do konca prve svetovne vojne so še vedno potovali le premožnejši meščani, ki so si omislili oddih v naravnem podeželskem okolju. Konec 19. stoletja sta po številu obiskov zdravilišč Rogaško Slatino že prehitela Bled in Portorož, kjer so ponujali blatne in slane kopeli, hotel Palace (zgrajen leta 1912) pa je bil najbolj moderen hotel na Jadranu. Priljubljeno zdravilišče je bilo tudi v Kamniku. Postojnska jama pa je imela letno število obiskovalcev tako visoko, kot vsa zdravilišča skupaj (40.000 gostov na leto).

Po zgledih iz Anglije in Avstrije se je razvijalo tudi gornišstvo, saj so meščani za nedeljske izlete odkrili planine. Prvi ljudje, ki so leta 1778 stopili na vrh Triglava, so bili Luka Korošec, Matevž Kos, Štefan Rožič in Lovrenc Willomitzer. To je bil velik gorniški dosežek. Šele veliko kasneje so z obdelavo poti omogočili vzpon vedno številnejšim gornikom.

V času nacionalnega prebujanja, od časa razsvetljenstva dalje, je bilo med Slovenci osvajanje Triglava izraz nacionalne pripadnosti. Jakob Aljaž, je leta 1895 za en goldinar od Dovške občine kupil vrh Triglava ter na njem postavil koničast stolp, ki je še danes najbolj znamenita stavba v našem gorskem svetu. Kmalu za tem je kupil tudi svet na Kredarici pod Triglavom, kjer je bila že leta 1896 slavnost ob odprtju Triglavske koče, današnjega doma na Kredarici.

Ob odprtju današnjega doma na Kredarici 1896 so javnosti prvič predstavili pesem »Oj Triglav moj dom, kako si krasan« za katero je besedilo napisal župnik Matija Zemljič Slavin, uglasil pa Jakob Aljaž.

- O čem govori zgodba o Aljaževem stolpu, tako imenovana »pleskarska vojna«?
-

V začetku 20. stoletja se je razvijal tudi zimsko-športni turizem (npr. drsanje, sankanje), prvo smučarsko središče je bil Bohinj, prvo športno sankališče pa so odprli v Bohinjski Bistrici leta 1909.

V takratno turistično ponudbo na Slovenskem so se vključevali tudi novi kraji, npr. Celje (poletno kopanje v Savinji), Maribor (Pohorje, Trije ribniki), Mozirje (kopališče na Savinji), Sorško polje (veselice v gozdovih), Bovec (Soča)...

Ljudje so v večji meri začeli potovati za zabavo, zaradi sprostitve in počitka (npr. na izlete v Postojnsko jamo, daljša krožna potovanja z železnico). Vse bolj pomembna je postajala ureditev okolice, zaradi česar so začeli nastajati predhodniki turističnih društev, t. i. olepševalna oziroma tujsko - prometna društva. Prvo takšno društvo je bilo na Slovenskem ustanovljeno v Celju leta 1871, prvo slovensko pa je leta 1888 nastalo v Laškem. Pred 1. svetovno vojno je bilo na Slovenskem že 30 olepševalnih oziroma tujsko - prometnih društev (Bogataj, 1997).

Hkrati so nastajale tudi deželne zveze za pospeševanje prometa tujcev, in sicer kranjska leta 1905, goriška in štajerska pa leta 1907. Leta 1908 je nastala tudi Zveza gostilničarskih zadrug, ki je skrbela za kulinarično ponudbo.

V 2. polovici 19. stoletja je tudi država s predpisi in zakoni začela posegati v turizem: leta 1897 so na Kranjskem sprejeli Zakon o zdraviliščih, letoviščih in kopališčih (leta 1898 tudi na Štajerskem).

Prvi turistični vodnik v slovenskem jeziku, Vodnik po Gorenjskem je leta 1904 napisal Franc Gärtner.

Besedo lokomotiva so ljudje v 19. stoletju spremenili v Luka Matija. Spomin na staro železnico ohranja muzejski vlak Slovenskih železnic.

5.2.3 Turizem med obema vojnama

1. svetovna vojna je turizmu naredila veliko škode: hotele so spremenili v bolnišnice, vojašnice in pisarne, zimsko - športni objekti so propadli, najbolj prizadet je bil Bled. Rapalska meja je odvzela nekatere turistične kraje (Portorož, Postojna, Škocjanske jame, Trenta). Avstrijci pa vse do 30. let 20. stoletja niso bili preveč dobrodošli gostje, toliko bolj so bili gostje iz Jugoslavije.

Rapalska pogodba je bila mirovna pogodba, ki sta jo 12. novembra 1920 v Rapallu podpisali Kraljevina SHS in Kraljevina Italija. S pogodbo je bila določena meja med državama, s čimer je bila tretjina slovenskega etničnega ozemlja, Istra in del Dalmacije dodeljena Italiji, ki je v zameno priznala Kraljevino SHS.

Največjo pomanjkljivost za turizem v tem času so pomenile slabe ceste, slabo razvit avtobusni in počasen in neudoben železniški promet. Kulturna dediščina je bila v tem obdobju še na obrobju turistične propagande, saj je niso razumeli kot del turistične ponudbe – v ospredju je bila predvsem narava.

V tem času je bil najbolj razvit verski turizem predvsem na Brezjah, zdraviliški turizem, predvsem v Rogaški Slatini in Dobrni ter letoviščarski turizem na Bledu, ki se je razvil v najbolj mondeno letovišče (leta 1937 je imel 17 hotelov in 11 penzionov). Zmanjšal se je obsega turizma ob obali, razvijala pa so se klimatska letovišča npr. Pokljuka, Logarska dolina. Tudi zanimanje za zimsko-športni turizem se je zelo povečalo. Najbolj obiskana je bila Kranjska Gora, pomembno je začelo postajati tudi Pohorje. Pojavile so se prve žičnice. Zimsko športni turizem pa je imel tudi nekatere slabosti, kot so: slaba informiranost in prometne povezave ter malo prenočitvenih zmogljivosti. Razmahnil se je tudi gorniški turizem. Zgradili so novih 42 planinskih postojank. Konec 19. stoletja se je iz Slovenije v tujino izselilo veliko število ljudi. Zaradi tega je v tem času cvetel tudi izseljenski turizem – organizirani izleti za slovenske izseljence v Slovenijo (Jurinčič in Brezovec, 2009).

Med mesti je bila najbolj obiskana Ljubljana, turistično najmanj razviti sta ostajali Dolenjska in Prekmurje. V tem času je bilo ustanovljeno Slovensko planinsko društvo, leta 1923 pa prva turistična agencija Putnik v Beogradu. Leta 1924 je Ljubljana dobila sodobno informacijsko potovalno pisarno z menjalnico.

5.2.4 Turizem po drugi svetovni vojni

Prvo povojno obdobje (do 1954)

Leta 1945 je v turizmu še prevladovala zasebna ponudba, ki ji je hitro sledil državno voden turizem. Leta 1946 je bila ustanovljena Srednja šola za gostinstvo in turizem, v začetku 50. let 20. stoletja pa je nastala Turistična zveza Jugoslavije, ki je skrbela je za propagando, analize in razvoj turističnih destinacij.

Leta 1952 je Slovenija za vsako turistično prenočitev uvedla turistične takse, iz katerih so se financirala turistična društva. V tem času se je zgodil tudi pravi razmah sindikalnega turizma z graditvijo delavskih počitniških domov in obratov družbene prehrane (npr. Bučanje na Lošinju), posebna skrb je bila namenjena letovanju otrok.

Obdobje 1954–1962

V obmorskih krajih se je zaradi rešitve meje z Italijo spet povečal hotelski turizem. Kljub slabim prometnim zvezam in voznemu parku je komercialni turizem že konkuriral

delavskemu. Med delavci je postajal vse bolj priljubljen »vikend turizem«, po načelu »zdrav duh v zdravem telesu (delavca)«. Aktivne počitnice po propagirali predvsem v zdraviliščih (npr. leta 1956 so odprli Atomske toplice v Podčetrtku).

Obdobje od 60. do 70. let

Vse več investicij v turizem, konec 60-ih let je turizem postal pomembnejša panoga od kmetijstva. V tem času so tudi Slovenci začeli potovati v tujino, saj so bili od leta 1965 potni listi dostopni vsem, v petnajst kilometrskem pasu ob meji pa so imeli t.i. maloobmejne prepustnice.

Leta 1964 je bil v Portorožu odprt prvi slovenski kazino, nato še leta 1965 na Bledu. Oba sta bila namenjena izključno tujim gostom (igre v tuji valuti), domačinom je bil vstop v igralnice prepovedan. Glavni namen teh igralnic je bil ustvarjanje deviznega preliva.

Obdobje 70. let 20. stoletja

V tem času je bil turizem ena od prioriteten gospodarskih panog, pri čemer je bil za zgled tudi množični turizem (npr. od leta 1971 sodobni hoteli v Portorožu). Kot novi panogi sta se pojavili »kmečki« turizem in kongresni turizem, kamping turizem pa je predstavljal alternativo hotelskemu turizmu.

Od 80. let 20. stoletja do danes

V tem času so se investicije iz turizma preusmerile nazaj v industrijo. S turizmom so se ukvarjale le velike agencije, stanje turizma je bilo v osemdesetih letih vse slabše (neurejena turistična zakonodaja, slaba ponudba, upad gostov). Kljub temu pa so ljudje vedno več potovali. Leta 1984 je Hit Nova Gorica vpeljal nov koncept igralništva - igro in zabavo za širši spekter gostov. Danes je osnovni namen igralništva pospeševanje turističnega razvoja na lokalni in nacionalni ravni (Šajn, 2005).

Leta 1995 je bila ustanovljena Slovenska turistična organizacija - STO. Po osamosvojitvi Slovenije je turistični obisk tujih gostov sprva močno upadel. Na izboljšanje rezultatov je poleg ustalitve razmer na Balkanu vplivalo tudi povečanje naložb v turizmu. Te so načrtovane tudi v prihodnje, kar bo povečalo in izboljšalo turistično ponudbo v Sloveniji.

- Katero je najstarejše pričevanje o turistični dejavnosti v vašem domačem kraju oz. pokrajini?
 - Razmislite kaj je to tandem, parizar, furmanski voz, trolejbus, hlapec, brod, tramvaj?
 - Ugotovite kje je potekala rimska ali kakšna druga stara pot (npr. pastirska, romarska) ali cesta v vaši domači pokrajini ter navedite, kje ste dobili podatke!
-

5.3 VLOGA DEDIŠČINE V TURIZMU

Dediščina ima eno ključnih vlog v turizmu. Je pomembna sooblikovalka vsebine turistične ponudbe. Skupaj z naravo, njeno dediščino ter socialnim okoljem, v katerem se je razvijala, predstavlja primarno turistično ponudbo in osnovo turističnega povpraševanja.

Koncept kulture v turizmu je bil in je tudi še povezan z večnim problemom pojmovanja kulture kot tistim delom kulturne ustvarjalnosti, ki je najlepši, najboljši in edinstven. Po drugi strani se je kulturo dojemalo kot posrednico med določenimi uveljavljenimi oblikami

kulturne dediščine (gradov, spomenikov, fresk, mostov...) ali nekakšne umetno ohranjene/ustvarjene oblike folklor oz. bolje rečeno folklorizma (parade narodnih noš, nastopi folklornih skupin na otvoritvah, sprejemih...). Nujno je potrebno, da tudi v turistični industriji ter strokovnjakih, ki v njej sodelujejo, pride do zavedanja širšega pomena kulture in kulturne dediščine.

»Kultura kot del/sestavina turistične ponudbe je lahko in bi morala biti neplanirana vsebina, ki obstaja sama po sebi in bi se je morali le zavedati. Vse te kulturne vsebine so tudi potrebe turistov. Kultura tako predstavlja gonilno moč, ki človeka vodi v njegovi želji po potovanju, ga animira, informira, izobražuje, privlači, odbija, ga duhovno bogati ali celo siromaši« (Bogataj, 1998, 45). Torej je vzrok in motiv, zaradi katerega turisti pridejo v našo deželo, recimo v določen kraj ali na neko prireditel. Od njene konkretne kakovosti pa je odvisno, kako privlačen bo njen turistični produkt.

Vključevanje oblik kulturne dediščine v turistično ponudbo je največkrat premalo profesionalno in strokovno vodeno. Vzrok za to je lahko tudi naš napačen odnos do dediščine. Večkrat se še ne zavedamo dovolj svoje identitete, ter ne čutimo potrebne odgovornosti do bogastva, ki nas vsakodnevno obkroža.

Z dediščino oblikujemo posebnost in avtentičnost celotne turistične ponudbe. Damo ji identiteto, povezano z gostoljubnostjo. Predpogoj je, da pravilno razumemo koncepte turistične ponudbe. Pri tem moramo paziti, da se pri umeščanju kulturne dediščine v turistično ponudbo upoštevamo strokovni pristop, saj v nasprotnem primeru lahko pristanemo na ravni kiča ali cenene (zlaganega) romantičnega nostalgiranja (Bogataj, 1998).

Pri tem ne smemo pozabiti tudi druge plati, da se lahko »preveč« strokoven in profesionalen odnos spremeni v izrazito tradicionalistično pozicijo kulturne dediščine, kot primer dosedanje prakse. V turistično ponudbo se je v preteklosti vključevalo le stvaritve vrhunske kulturne ustvarjalnosti. Te utegnejo biti/postati neprimerni oz. »dolgočasni« za trženje. Predvsem je z njimi težko pritegniti turiste k večkratnemu obisku.

»Če pa jim ponudimo vsebine, ki so povezane z vsakdanjim življenjem, ponujamo nekaj, kar je živo, in s tem tudi vedno spreminjajoče in razvijajoče se programe. Namreč, živa dediščina v sodobnem času pomaga ohranjati vse specifične oblike našega življenja in kulture, po katerih se, konec koncev, tudi imenujemo Slovenija, se po njih razlikujemo od drugih dežel in smo za njih zanimivi« (Bogataj, 1992: 34).

Na tem mestu je potrebno poudariti, da mora vključevanje kulturne dediščine in njeno pravilno vrednotenje izhajati predvsem iz nuje in potrebe nas samih oz. naše samoidentitete ter ponosa, in ne neke pretirane servilnosti do tujih turistov (Bogataj, 1992: 32). Stvari se je treba lotevati s pravega konca. Turizem mora biti nekakšno okno v svet (preverjanje) našega lastnega odnosa do kulturne in naravne dediščine. Če se bomo sami zavedali vrednosti dediščine, smo lahko prepričani, da bodo to vrednost začeli prepoznavati tudi drugi.

Potovanja obstajajo od začetka človeške civilizacije. Sprva so bila povezana s samim preživetjem ljudi, veliko kasneje pa so bili ljudje za potovanja motivirani z verskimi, zdravstvenimi, izobraževalnimi in raziskovalnimi razlogi. O sodobnem turizmu tako govorimo šele zadnji dve stoletji, ko so se pričela organizirati potovanja za posameznike ali večje skupine ljudi in je bila razvita tudi ustrezna infrastruktura, namenjena zadovoljevanju potreb teh potnikov. Pred tem potovanja in potnike običajno označujemo za predhodne oblike turizma oz. turistov. Začetnik modernega turizma je bil Thomas Cook.

Kultura in kulturna dediščina našega prostora daje turistični ponudbi potrebno identiteto, ki je lastna le nam. Pri turistični ponudbi, ki je oplemenitenjena s kulturno dediščino vedno govorimo o ekskluzivni ponudbi, ker je po svoji naravi in izvoru enkratna in lahko bi rekli, da nima nobene neposredne konkurence. To pa produktu daje potrebno konkurenčnost, s katero se lahko postavi ob bok ostalim svetovnim turističnim ponudbam.

Kultura in kulturna dediščina lahko turistični program plemeniti kot spomin, ki nenehno bogati sodobnost z razsežnostjo zgodovine. Gre za izziv, ki v naše sodobno življenje vnaša sestavino kakovosti.

6 POMEMBNEJŠE OBLIKE KULTURNE DEDIŠČINE V TURISTIČNI PONUDBI

*»Dediščina je vsepovsod prisotna, ne glede na to ali je spoštovana, ohranjena ali zavržena.«
(Trapeznik)*

Kateri je vaš najljubši praznik in kako ga praznujete? Katere sestavine uporabljate pri kuhi in kaj največkrat skuhate za kosilo? Katere igre ste se igrali v otroštvu ter katere se igrajo vaši otroci? Katera je vaša najljubša pravljica ali pesem? Kaj boste oblekli za v službo in kaj za slavnostno večerjo v restavraciji? Kam hodite na počitnice? Kakšni so vaši hobiji? Ali nabirate gobe? S preučevanjem vseh teh vsebin s katerimi se srečujemo vsak dan, se ukvarja etnologija. Pravimo, da se etnologija ukvarja s preučevanjem dediščine in načina življenja ljudi tako v preteklosti kot tudi sedanjosti.

Nekatere oblike kulturne dediščine imajo zaradi svoje značilnosti, pomembne vloge v družbi, prepoznavnosti, slikovitosti in drugih lastnosti bolj izpostavljen značaj. V tem poglavju si bomo pregledali, katere so tiste oblike kulturne dediščine, katerih osnovni elementi so ali bi morali biti upoštevani pri načrtovanju turistične ponudbe.

Kozolec, planšarstvo, lipicanec, osmica, klopotec, panjska končnica, turistična kmetija, gastronomska piramida, narodna noša, obrtništvo, rokodelstvo, navada, šega, Avsenik, bloške smuči

Dediščina je pomembna sooblikovalka vsebine turistične ponudbe (Bogataj, 1992, 32). Z njo je moč oblikovati posebnosti ali identiteto ponudbe, razumeti koncepte turističnih prireditev, skrbeti za primerno spominkarsko ponudbo in tako dalje. Dediščina je uporabna prav na vseh področjih turizma in gostinstva. Poznavanje dediščine je odlična iztočnica za njeno nadgradnjo v sedanjosti.

6.1 DEDIŠČINA VSAKDANJEGA GOSPODARSKEGA PRIZADEVANJA

Sem spada celoten spekter dela, od tistega v povezavi z zemljo do tistega v trgovini ali v tovarni ter pisarnah. Sodobni turist je vse bolj zainteresiran za spoznavanje tistih delovnih navad, ki so v večji povezavi z naravo in kažejo na harmonično sobivanje med človekom in njegovim naravnim okoljem. Ta odnos, ki je v moderni dobi in betonskem svetu le še bled spomin preteklosti, nudi človeku neko novo kvaliteto življenja (Bogataj, 1997).

Zato se vse večje število turistov želi približati svojim koreninam in ponovno vpeti v naravno ravnotežje. Tak način počitnikovanja z aktivnim sodelovanjem pri vsakdanjih opravilih (pomoč pri domačih živalih, molža, košnja, delo na polju...) lahko popestri ponudbo mnogih turističnih kmetij. Žal to pri nas še ni postala splošna praksa.

Turist namreč hoče spoznati Slovenijo tako, kot je. Zato je potrebno, da ga seznanimo predvsem s tem, kako živimo v Sloveniji danes. Vse sodobne oblike gospodarskega prizadevanja gradijo svoj obstoj na preteklih bolj tradicionalnih oblikah. Pri tem industrija ni nikakršna izjema. Tudi ona ima svoje dediščino in korenine, na katerih mora graditi svoj »image« in zavest (Bogataj, 2008).

V takem pristopu je velik korak naprej naredila Pekarna Grosuplje, ki pod strokovnim vodstvom gradi svojo sodobno podobo na temeljih dediščine peke kruha, jo zavestno uporablja in z njo nadgrajuje svojo ponudbo.

6.1.1 Poljedelstvo

Večino s poljedelstvom povezanih nekdanjih dejavnosti danes v turizmu vključujemo preko muzejev, z ogledi posameznih postopkov (npr. mletja žita v mlinu), s prireditvami in prikazi npr. košnje, žetve, trenja lanu, na turističnih kmetijah tudi z vključevanjem gostov v posamezna opravila in s kulinarično ponudbo.

Dan teric v Davči. Vas Davča ima dolgo tradicijo pridelave lanu za platno. Še do konca 60-tih let 20. stoletja so na vsaki večji kmetiji sejali lan, ga trli, predli na kolovratu in tkali platno. Na prireditvi Dan teric vaščani in vaščanke na starih orodjih prikazujejo celoten proces predelave lanu od bilke do platna.

Poznavanje dediščine poljedelstva lahko s pridom izkoristimo tudi v gostinstvu. Prve spremembe v poljedelstvu in posledično v prehrani so se pojavile v 15. stoletju z uvajanjem ajde (najpogostejša jed iz ajde je bila kaša – in ne žganci!), v 17. stoletju je prišla k nam koruza, vendar se je v večjem obsegu uveljavila šele konec 18. stoletja. Iz Amerike je v Evropo prišel tudi fižol, ki je bil konec 18. stoletja na Kranjskem že dobro znan (npr. ribniški fižol). V 2. polovici 18. stoletja sta s Koroške prišla k nam še krompir in detelja, ki sta bila sprva namenjena krmi prašičev. Do 18. stoletja sta bila v prehrani najbolj cenjena in pogosta bob in leča, na prehodu v 19. stoletje pa sta postajala vse pomembnejša krompir in koruza. V obdobju med obema vojnoma je bilo nekaj poskusov uvajanja pridelovanja soje in tobaka, vendar za ti dve kulturi med kmeti ni bilo zanimanja (Bogataj, 1992, 86, 88).

V turizmu je to znanje pomembno denimo pri težnjah po vključevanju avtentične hrane v rekonstrukcije zgodovinskih obdobj (npr. srednjeveške hrane brez krompirja!).

GOSPODARSKA POSLOPJA

Gre za stavbe, namenjene kmečkemu gospodarstvu pri oskrbi doma, raznih opravilih, oskrbi živine, shranjevanju pridelka. Slovensko kulturno krajino je najbolj zaznamoval kozolec. Kozolec je leseno ali zidano poslopje za sušenje in shranjevanje poljskih pridelkov (žito, detelja, fižol, koruza) in naprava, ki se je zaradi svoje uporabnosti, prilagodljivosti terenu, popolnosti, večstranski namembnosti obdržala skozi vsa zgodovinska obdobja. Danes ima kozolec marsikje novo funkcijo. Uporablja se za shranjevanje strojev, prikolic, za obešanje reklamnih panojev, nekateri jih preurejajo v počitniška bivališča ali gostinske objekte, poleg tega pa je v moderno načrtovanje vključen kot identitetni kulturni element (npr. avtobusna postaja na Bledu).

Kozolce sicer poznajo tudi v nekaterih drugih predelih Evrope, vendar pa je v izvedbah kozolcev toliko tipoloških, tehnoloških, funkcionalnih in oblikovalskih izjemnosti, da lahko upravičeno govorimo o slovenski posebnosti (Bogataj, 2008). Posebnost slovenskih kozolcev je tudi v tem, da nikjer drugje niso tako gosto posejani. Predvsem zaradi načina gospodarstva, ki je kombinacija poljedelstva in živinoreje. Kozolci so tako »slovensko avtentični« zaradi pogostosti in raznolikosti ne pa tudi avtohtonosti.

Na Slovenskem poznamo več vrst kozolcev, porazdeljenih po posameznih pokrajinah (razen v Prekmurju, na Primorskem in delu Notranjske, na Solčavskem in v Podjunu, kjer se ne pojavljajo).

Oblike kozolcev:

- enojni kozolec ali stegnjeni kozolec s streho ali brez, ki predstavlja razvojno najstarejši tip kozolca (Šentviška planota, porečje Soče)
- dvojni kozolec ali toplar, značilen za alpski svet. Na toplarju pridelke sušijo, hkrati pa jih v nadstropnem delu in pod streho skladiščijo. Toplarji razvojno predstavljajo mlajšo obliko, saj segajo v čas 18. stoletja. Najlepši primerki dvojnih kozolcev so nastali med prvima polovicama 19. in 20. stoletja in poleg funkcionalnosti predstavljajo prave tesarske mojstrovine s številnimi konstrukcijskimi in oblikovnimi podrobnostmi (Hazler, 2004).

Slika 4: Dvojni kozolci pred vasjo Studor

Vir: sl.wikipedia.org/wiki/Studor_v_Bohinju (1.8.2009)

Skupino kozolcev pred vasjo Studor so postavili sredi 19. stoletja. Zaradi svoje lege, zanimive tesarske izdelave in neobičajne zgoščitve predstavljajo krajinsko posebnost.

Leta 1906 jih je velik požar močno poškodoval in so jih morali popraviti, nekatere pa postaviti na novo. Posebnost studorskih stogov je v tem, da so postavljeni v skupini. Stojijo na zasebni zemlji, ki je bila v času zemljiške odveze razdeljena tedanjim kmetom iz vasi Studor.

Kozolci so nastajali v sodelovanju tesarske, kamnoseške, kovaške, krovske, mizarske in še kakšne obrti. Ob koncu 19. stoletja so kovane spone vse pogostejše nadomeščale nekatere vrste zahtevnih lesnih zvez in lesenih klinov in zagozd. Na območju jugozahodne Slovenije imajo tako enojni kot dvojni kozolci nosilne stebre pogosto zidane.

Kozolci odražajo tudi družbeni položaj graditeljev, ki odseva v zasnovi, velikosti in uporabi gradbenih materialov, v likovni okrašenosti z živalskimi, rastlinskimi in človeškimi motivi. Pod kozolcem so prirejali tudi različna družabna srečanja in gledališke igre (Hazler, 2004).

Najstarejši datirani kozolec toplar iz leta 1772 stoji v Mišji dolini, v vasi Kaplanovo zahodno od Velikih Lašč na Škuljevi domačiji.

V Tehniškem muzeju v Bistri hranijo oljno sliko, ki prikazuje podobo samostana leta 1724. Na njej je v spodnjem levem kotu dvojni kozolec toplar, kar po znanih podatkih štejemo za najstarejšo upodobitev dvojnega kozolca – toplarja na Slovenskem.

H gospodarskim poslopjem poleg kozolcev sodijo tudi sušilnice (npr. za sadje, pajštve ali sušilnice za lan – Lovrenc na Pohorju), stiskalnice (npr. torklje - Tonina hiša v Sv. Petru), čebelnjaki (ob turističnih kmetijah in čebelarških poteh), pastirske koče (npr. na Veliki planini), mlini (npr. v porečju Dragonje), kašče (npr. v Tuhinjski dolini), kleti, shrambe, drvarnice, seniki, silosi. Vse te stavbe se v turizmu vključujejo kot deli muzejev na prostem ali in situ v obliki prikazov najrazličnejših tehnoloških postopkov (Bogataj 1992).

Tonina hiša v Sv. Petru. Tonina hiša prikazuje tip oljarne, ki je bil v preteklih stoletjih in prvi polovici 20. stoletja zelo razširjen po vsej Istri. Pri tehnološkem postopku pridobivanja olja v takih oljarnah so uporabljali: mlin za mletje oljk, stiskalnice za stiskanje zmlete oljčne mase, vreteno za zategovanje vijaka stiskalnice (kot pomožno delovno orodje) in peč s kotlom, v katerem so segrevali vodo. Razporeditev omenjenih orodij je bila strogo namenska in je omogočala smotno opravljanje dela.

6.1.2 Živinoreja

Dediščina živinoreje je povezana z dvema osnovnima oblikama in sicer dobo prevladovanja pašne živinoreje (do sredine 18. stoletja) in dobo prevladovanja hlevske živinoreje v delni povezavi s planinsko pašo (od srede 18. stoletja do 20. stoletja).

Za turizem je zanimivo predvsem planšarstvo (npr. v Bohinju in v vseh Julijskih Alpah), tj. začasno bivanje pastirjev v pastirskih bivališčih in ukvarjanje z živinorejo (tudi npr. sirjenje). Tako kot druga arhitektura tudi planšarije prispevajo k podobi krajine ter nastanitvenim in drugim (poti, prodaja izdelkov, vključitev v dejavnosti...) možnostim njene vključitve v turizem.

Dediščina planšarstva v Triglavskem narodnem parku. Območje Triglavskega narodnega parka v povezavi s planšarstvom lahko razdelimo na štiri območja: zgornjesavsko, bohinjsko, tolminsko in zgornjesoško, ki imajo svojstveno vrsto in organizacijo živinoreje glede na naravne danosti in tradicijo.

Planšarstvo je sooblikovalo kulturno krajino, predvsem s planinskimi stanovi oziroma naselji, s planinsko pašo pa je bilo poskrbljeno, da se območja planin niso prekomerno zaraščala. Sorazmerno z rastjo turizma v Alpah, pa je upadala kmetijska dejavnost in s tem tudi planšarstvo; na ohranitev tega so navadno vplivale specifične okoliščine, kot so npr. bližina oziroma oddaljenost planin, specifična socialna struktura, zainteresirani posamezniki in pašne skupnosti ter tudi turizem. Vemo namreč, da so se ohranile tiste planine, ki so bile v bližini turističnih cest oziroma stez (npr. planina pod Mangartom) zaradi rednega odkupa sira s strani turistov. Ta trend je v zadnjem času toliko bolj izrazit, saj so se v pašnih skupnostih nekaterih planine pod Krnom odločile opustiti urejeno oddajo mleka po mlekovodu do kobariških mlekarn in raje na novo uvedli lastno predelavo mleka, poskrbeli za sirarno, saj so od tega imeli večji dohodek (Bogataj, 1992).

Sicer pa turist na planinah le redkokje poleg sira in skute lahko dobi kaj več: npr. kislo mleko, čompe s skuto. V bohinjskih planinah nekateri domačini ponujajo svoje planinske stanove v najem, navadno predelane v vikende.

Dediščina živinoreje je danes prisotna tudi v posameznih prireditvah (npr. kravji bal v Bohinju, ovčarski bal na Jezerskem), ki odražajo tudi različne živinorejske šege.

Na ovčarskem balu na Jezerskem uprizorijo prigon ovac v dolino, srečanje gospodarja s planšarji, majerico in lovцем, ki je ovce varoval pred zvermi, pridobivanje volne na star način, od striženja ovac, krtačenja volne, predenja in pletenja nogavic ter drugih volnenih izdelkov. Ob tej priložnosti na prizorišču ob Planšarskem jezeru ponudijo tudi tradicionalne jedi, med katerimi je najbolj značilen masovnik.

Poleg tega so po posameznih predelih Slovenije predniki redili posamezne pasme živali, tako da lahko danes govorimo o npr. dediščini konjereje (npr. Lipica), prašičereje (avtohtona pasma krško-poljski prašič), ovčereje, ki se še vedno odraža npr. v kulinariki (npr. Bela krajina – peka jagnjetine in ovčetine) in v posameznih s tem povezanih šegah oziroma prireditvah (npr. žegnanje konj v Radencih).

Lipicanec je pripadnik svetovne znane pasme konjev, vzrejene na Slovenskem, v Lipici. Pasma je nastala v letu 1580 v Lipici, na slovenskem Krasu, v takratni Habsburški monarhiji. Kobilarno je ustanovil avstrijski nadvojvoda Karel, ki je želel vzrediti dovolj elegantnih, vozni in jahalnih konj za konjušnice v Gradcu, kjer je imel svojo rezidenco. V Lipici so zgradili hleve in stanovanjske stavbe ter uredili travnike in pašnike.

Lipicanski konj je uvrščen med avtohtone živalske pasme pod posebnim varstvom države. Geografsko pa je zaščiteno tudi ime pasme lipicanec.

Avtohtone pasme so tiste pasme domačih živali, za katere je na osnovi zgodovinskih virov o pasmah dokazano, da izvirajo iz Slovenije. Se pravi, da je bila Slovenija prvotno okolje za razvoj pasem in da obstaja zanje slovenska rejska dokumentacija, iz katere je razvidno, da se za pasme vodi poreklo že najmanj pet generacij. Slovenske avtohtone pasme so vpisane v register avtohtonih pasem v Seznamu avtohtonih in tradicionalnih pasem domačih živali (Ur.l. RS, št. 77/2004), ki ga vodi Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

V Sloveniji imamo registriranih 14 avtohtonih živalskih pasem, in sicer: lipicanski konj, posavski konj, slovenski hladnokrvni konj, cikasto govedo, bovška ovca, istrska pramenka, belokranjska pramenka, jezersko-solčavska ovca, drežniška koza, krškopoljski prašič, štajerska kokoš, kranjska čebela, kraški ovčar, soška postrv.

Več o tem: <http://www.mkgp.gov.si/>.

Lipicanec je eden od motivov na slovenskih kovancih.

6.1.3 Sadjarstvo in hmeljjarstvo

Sadjarstvo in hmeljjarstvo sta panogi z dolgo dediščino, o čemer pričajo tudi imena krajev na Slovenskem: Orehovica, Hrušica, Češnjica... V 17. stoletju so na Slovenskem začeli trgovati s sadjem (npr. Tržačani in Vipavci), kar je prisotno še danes. Dediščina sadjarstva je v turistično ponudbo vključena z različnimi prireditvami.

Praznik češenj v Goriških Brdih (www.praznik-cesenj.com/)
Jagodna nedelja na Jančah (www.jance.info/)

Današnje hmeljarstvo ima več kot sto letno tradicijo. V turizmu ga danes vključujejo v Muzeju hmeljarstva in pivovarstva v Žalcu in na različnih prireditvah v povezavi s hmeljem.

Hmeljarski likof v Petrovčah pri Žalcu, kjer gre za prikaz dela in načina življenja hmeljarjev v preteklosti.

Orehi so bili v naši preteklosti koristni v prehrani, delovali pa so tudi kot protipožarna drevesa. S svojimi krošnjami so zadrževali razširitev požarov po naseljih.

6.1.4 Vinogradništvo in vinarstvo

Trta in vino sta močno zaznamovala način življenja prebivalcev Slovenije. Na dolgo tradicijo vinogradništva in vinarstva opozarja več kot 400 let stara trta modra kavčina, ki raste na mariborskem Lentu. Strokovnjaki jo uvrščajo med najstarejšo vitalno trto na svetu. Vsako leto napolnijo okoli 100 manjših steklenic, ki so priljubljeno protokolarno darilo.

V dediščino vinogradništva in vinarstva lahko uvrstimo različne sorte vin, vinotoče in osmice, zidanice (dneve odprtih vrat oziroma pokušine vina), posamezne šege (npr. martinovanja), vinsko-turistične ceste...

V Sloveniji poznamo tri vinorodne dežele ali območja:

- podravsko območje (okoliši: Ljutomersko - Ormoške gorice, Kapelske gorice, Kozjak, Haloze, Lendavske gorice)
- posavsko območje (okoliši: Dolenjska, Bela krajina, Bizeljsko, Kozjansko)
- primorsko območje (okoliši: Goriška Brda, Vipava, Kras, Istra) z avtohtonimi vini (pinelo, zelenom, briško rebulo) (Hazler, 2007).

Posebna oblika vinske trgovine v preteklosti, ki se je ohranila do danes, je točenje vina pod vejo (iz nem. pušelšank, pušenšank) oziroma v vinotočih in osmicah. V preteklosti so v vinotočih na Štajerskem lahko točili vino lastnega pridelka sedečim gostom, danes pa so odprti vse leto, oziroma dokler imajo vinogradniki na zalogi vino.

Na Primorskem (Kras in Istra) sečasni vinotoči imenujejo osmice: prva pričevanja o osemdnevni prodaji in točenju vina so dokumentirana iz konca 18. stoletja, ko je Marija Terezija dovolila kmetom prodajati vino preteklega leta, domačo hrano, kruh in pecivo. To so bile osmice. Kot že samo ime pove, je lahko kmet vino prodajal osem dni v letu. To se je obdržalo tudi pod italijansko okupacijo tja do druge svetovne vojne, na Krasu in v Istri, pa vse do danes. Povečini so vinogradniki na osmicah prodajali le vino in ne hrane, izjemoma domača kuhana jajca in kruh, ki so ga gostje namakali v teran. Na osmico so gostje lahko hrano prinesli s seboj, največkrat domačega pečenega piščanca.

Danes osmice na Primorskem in Krasu trajajo dva krat po 8 dni v letu, označujejo jih s frasko, brinovo ali bršljanovo vejo, ki kot smerokaz na križiščih in v vaseh vodi obiskovalca do osmice. Bistvo prodaje vina na osmicah je prodaja brez davka z namenom porabiti vse stare zaloge vina in pripraviti sode za novo letino. Na osmicah in vinotočih naj bi gostom ponujali le lastna vina in druge doma pridelane (brez)alkoholne pijače ter hladne narezke, domač kruh, potico, štruklje, krajevno značilne enolončnice (npr. joto, bograč, klobaso s kislim zeljem).

Prepoznavne vinske hrame predvsem na Dolenjskem imenujemo tudi zidanice. Danes najstarejša zidanica na Slovenskem nosi letnico 1834. Danes je v Sloveniji od 20.000 do 30.000 zidanic (Hazler, 2007).

Leta 2007 je Ministrstvo za gospodarstvo objavilo Strategijo razvoja zidaniškega turizma s katero naj bi sprožili dejavnosti, s katerimi bi lastnikom zidanic omogočili, da le te z nastanitvijo in prehrano ponujajo tudi v turistične namene, oddajajo kot sobe in jih tudi kategorizirajo z zvezdicami.

Več o tem: www.rc-nm.si.

Tudi pri zidanicah oziroma hramih je pomembno ohranjanje arhitekturnih značilnosti. Tak primer je Cvičkov hram na Raki, nova stavba, zgrajena kot vinski hram iz preteklosti, namenjena degustacijam in druženju.

Dediščina vinogradništva in vinarstva je v turizem vključena tudi z vinsko - turističnimi cestami, na katerih naj bi se popotnik seznanil s ponudniki kulturno - zgodovinskih objektov, trgovinami, gostinskimi objekti, izobraževalnimi ustanovami... Posamezni vinogradniki se v turistično ponudbo vključujejo tudi z dnevi odprtih vrat vinskih kleti (npr. klet Vinakoper).

Na vinogradniških območjih se lahko dediščina vinogradništva vključuje v zasnovo TIC-ev. Dober primer je Jeruzalem s trgovino z avtentičnimi slovenskimi in prleškimi spominki, vinoteko in prleško glasbo.

V dediščino vinogradništva sodita tudi stiskalnica ali preša in klopotec. Stare preše so največkrat predvsem nefunkcionalni okras prostora (npr. »največja« preša v gostišču Tri lučke na Sremiču).

Klopotec (predvsem v Slovenskih goricah in Halozah, Posavju in na Dolenjskem) sodi med materialno dediščino, in je dostikrat izpostavljen kot »slovenska posebnost«, čeprav znanstveno njegova avtohtonost (kot denimo panjskim končnicam) še ni dokazana – a večinoma velja, da naj bi ga iz Slovenije prevzeli tudi na avstrijskem Štajerskem. Klopotec je lesena naprava, preprosto zvočilo na vetrni pogon in je pravzaprav zvočno ptičje strašilo.

Poznamo dva osnovna tipa klopotcev: haloškega in prleškega. Razlikujeta se po številu lesenih peres, ki sestavljajo vetrnico: haloški ima tri peresa, prleški pa dve. Postavljanje klopotca je slovesno dejanje. V turizmu so klopotci prisotni predvsem kot del posameznih prireditev, npr. tekmovanj v njihovem postavljanju v Šmarjeških toplicah, Mariboru, Cerkevniku, Radencih, ki tudi sicer predstavljajo dediščino vinogradništva in vinarstva (npr. vinska vigred v Metliki in praznik refoška v Marežigah) (Hazler, 2007).

Izpostaviti je treba tudi vlogo vina v načinu življenja ljudi. Ko je vino postalo sestavni del vsakdanjega, prazničnega in ritualnega življenja, se je oblikoval tudi drugačen odnos do te

pijače. Vino že stoletja spremlja ljudi na njihovi življenjski poti, z njim so nazdravljali ob družinskih in osebnih praznikih, po porodih so rdeče vino pile porodnice po porodih, da se jim je izboljšala kri in splošno počutje. Tudi do vina zadržana katoliška cerkev je simbolni pomen vina vključila v svoj vsakodnevni ritual – pri maši prav vino simbolizira Kristusova kri (Hazler, 2007).

V povezavi z vinom so nastale tudi različne obrti: npr. sodarstvo v Uncu pri Cerknici, kjer so izdelovali obročje za sode, poklici (sodar, kletar, enolog...) ter posebna arhitektura (vinska klet, hram, zidanica, sprva kot prostor za spravilo orodja oziroma vina, nato še kot začasno, sezonsko bivališče).

Repnice na Bizeljskem. To so ročno izkopani rovi v strnjene plasti mivke, laporja in gline, ki jih je v davni zgodovini zemlje na današnje Bizeljsko prineslo Panonsko morje. V dobrih 200 letih so različni lastniki skopali več kot 100 repnic. Že ime pove, da so jih ljudje sprva uporabljali za hrambo živil, repe, korenja, krompirja, sadja, pa tudi mesnin in drugih pokvarljivih hranil. Danes so večinoma namenjene za zorenje in hrambo vina.

Uživanje vina je povezano z družabnostjo (npr. ob trgatvi, veselicah, na likofih, v gostilnah) in z različnimi šegami in navadami: npr. martinovanje ali jesenski pust je praznovanje povezano z moštom, ki se spreminja v vino. Na Martinovo se blagoslavlja novo, mlado vino.

- Navedite primer osmice na Krasu!
-
-

6.1.5 Čebelarstvo

Tudi dediščina čebelarstva ima na Slovenskem že dolgo tradicijo. Kot intenzivna gospodarska panoga se je čebelarstvo razvilo v 19. stoletju. V 2. polovici 19. stoletja je bilo značilno trgovanje s čebeljimi roji, uveljavili so se tudi čebelarski sejmi (npr. v Kranju in Ljubljani), kar je gospodarsko okrepilo slovensko podeželje, pritegnilo k čebelarjenju še meščane in v svetu uveljavilo avtohtono (po lastnostih) boljšo kranjsko čebelo ali kranjsko sivko, ki so jo izvažali v Evropo in tudi na druge kontinente. Slovenci se ponasčamo tudi z rojakom Antonom Janšo iz Breznice na Gorenjskem, ki je leta 1769 postal prvi učitelj čebelarstva na čebelarski šoli na Dunaju, ki jo je sredi 18. stoletja ustanovila Marija Terezija.

Slovenska čebelarska dediščina se ponasča še z eno svetovno posebnostjo, to so panjske končnice ali čelnice - poslikane čelne stranice čebeljih panjev, ljubiteljskih in poklicnih slikarjev so jih slikali od srede 18. stoletja pa vse do 1. svetovne vojne. Gre za izvirno (avtohtono) zvrst ljudske umetnosti, znano predvsem na Gorenjskem in Koroškem, izven Slovenije pa ne. Vsak lastnik je imel drugače poslikane panje z različnimi žanrskimi, nabožnimi, zgodovinskimi in duhovitimi motivi (Bogataj, 1992).

- Izberite primer panjske končnice in ugotovite kakšen motiv je na njej naslikan!
-
-

Čebelarstvo se v turizmu danes vključuje s svojimi izdelki, s čebelarskimi turističnimi kmetijami (npr. Čebelji gradič v Rogaševcih) oziroma čebelarskim turizmom po čebelarskih poteh, medtem ko so panjske končnice predvsem turistični spominek. V čebelarsko dediščino danes sodijo tudi medicarska in svečarska obrt.

6.1.6 Nabiralništvo

Nabiralništvo je bila dopolnila ali postranska oblika gospodarskega prizadevanja, povezanega s prehranjevanjem. Najpomembnejše je bilo nabiranje gob, borovnic, gozdnih jagod, brusnic, robidnic, lešnikov in kostanja. Pomembno področje je bilo in je še danes nabiranje zdravilnih rastlin, ki se vključuje predvsem v eko turizem. V gozdovih so ljudje nabirali tudi drevesno smolo, ki je bila stara otroška poslastica (Bogataj, 1992).

6.1.7 Vrtnarstvo in vrtičkarstvo

Vrtnarstvo je obdelovanje večinoma ograjenih površin, razdeljenih na manjše dele za pridelavo prvotno cvetja, kasneje še povrtnin, vrtičkarstvo pa se je razvilo kot glavna ali dopolnilna gospodarska dejavnost pridelave zelenjave in sadja za zapolnitev prostega časa in predvsem za lastne potrebe. Pojavilo se je z nastankom rudarskih in delavskih naselij v 2. polovici 19. stoletja. Po načelu, da si v vsakem kraju turist ogleda cerkev, tržnico in pokopališče, ter tako spozna krajevni utrip, je tudi vrtnarstvo prisotno v turizmu (npr. Krakovčanke in Trnovčanke na ljubljanski tržnici) (Bogataj, 1992).

6.1.8 Lov in ribolov

Na Slovenskem so v preteklosti poznali nekaj vrst lova, npr. na ciplje, morske rake, sladkovodne rake (npr. v Cerkniskem jezeru), v kmečkem okolju pa je bil najbolj razširjen lov na polhe in ptiče. Kot slovensko »posebnost« se danes omenja lov na polhe, polhovke pa so tudi turistični spominki. Dediščino nekaterih teh dejavnosti v sodobnosti prikazujejo oziroma vključujejo posamezne prireditve, denimo polharska noč v Kozarišču in ribiški praznik v Izoli.

S polhi in življenjem v gozdovih so bili ljudje tesno povezani, predvsem zaradi njihovega mesa, masti in kože. Na Slovenskem poznamo tudi različne tipe pasti.

- Kaj so v preteklosti lovili na limanice?

6.1.9 Gozdarstvo

Gozdarstvo je bilo v preteklosti zelo povezano z rudarstvom in železarstvom (fužinarstvom), tudi z oglarstvom, (npr. prireditve Dan oglarjev na Starem vrhu), glažutarstvom (steklarne), žagarstvom in splavarstvom.

Najbolj avtentičen flosarski bal poznamo v Ljubnem ob Savinji s tekmovanjem v plavljenju lesa, prikazom flosarskih veščin, šeg, vožnjo s splavom po Savinji.

Turizem danes v svojo ponudbo vključuje predvsem ogledte tehniške dediščine v povezavi z lesom: npr. idrijska kamšt, žaga ob Trubarjevi domačiji v Rašici in prireditve s splavarstvom, kot so splavarski krsti in vožnje po rekah, zelo skromno pa je zastopano glažutarstvo.

6.1.10 Industrija

Posamezni industrijski obrati so kot del lastne promocije že pred leti začeli odpirati svoje muzeje ali zbirke (npr. Pivovarski muzej Pivovarne Union v Ljubljani) oziroma na splošno vse pogostejše svojo zgodovino uporabljajo v promocijske namene. Poleg tega so v turizmu zanimivi npr. ogledi posameznih industrijskih, lokalno specifičnih obratov, npr. pivovarn (Češka), sirarn (Parma), pa tudi siceršnjih delavnic in delovnih postopkov, npr. tkalskih delavnic (Turčija).

V Sloveniji so v zadnjih letih pogosti in dobro obiskani predvsem rudarski muzeji (npr. v Velenju, Mežici), ki vključujejo celotno doživetje rudniškega sveta, tako kulinariko (knapovska malica), zgodbe (Perkmandeljc) kot tudi lokalne spominke v zvezi s to industrijsko panogo.

Že nekaj časa muzeji odpirajo tudi rekonstrukcije delavskih stanovanj (npr. kolonija Njiva v Trbovljah), ki so kot »in situ« muzeji na prostem prav tako lahko zanimivi za turistične obiske.

6.2 DEDIŠČINA KULTURE STAVBARSTVA

Slovenija ima izredno bogato dediščino stavbarstva. To je posledica njene lege. Vsak pokrajinski tip je pogojeval svojevrstno tipiko stavb, ki so se tako po svoji obliki, materialu kot funkciji, popolnoma podrejale in prilagajale naravnim danostim. Prav tako je bil način gradnje pogojevan z družbeno in socio - ekonomsko logiko.

Človek je svoja bivališča zmeraj gradil v skladu z naravo in zmožnostmi, predvsem tako, da so bila bivališča po meri človeka in njegovih potreb. Iz preteklih oblik gradnje in funkcionalne zasnove ter rešitve nekaterih stavbarskih in bivalnih problemov, bi se lahko veliko naučili tudi sodobni snovalci prebivališč.

Prav tako bi njeno raznolikost in celostnost lahko v še večji meri izkoristil turizem. Ta spekter kulturne dediščine je bil do sedaj namreč najbolj turistično izpostavljen element dediščine. Žal je prav na tem področju bilo do zdaj tudi največ »napak«. Tu se kaže največja mera nazadnjaškega - klasičnega pojmovanja dediščine. Pod dediščino kulture stavbarstva se je največkrat štelo vse tiste nepremične objekte/spomenike, katere so zavodi za spomeniško varstvo naravne in kulturne dediščine, poskušali zavarovati, zaščititi ter revitalizirati. (Bogataj, 1997).

V kulturi stavbarstva oziroma videzu stavb se vse manj kaže preplet alpskega, sredozemskega in panonskega sveta, v prostorsko načrtovanje pa je močno posegla tudi povojna socialistična gradnja, ki je temeljito spremenila podobe mestnih naselij (npr. stolpnice v Kopru) (Bogataj, 1992).

Splošno pa se je prenova oziroma revitalizacija mestnih jeder na Slovenskem začela v 70. letih 20. stoletja (Izola, Ljubljana, Škofja Loka, Radovljica), s predvsem arhitekturnim in umetnostno - zgodovinskim poudarkom na obnavljanju stavbnih lupin brez razmisleka o njihovih vsebinah (npr. Metelkova mesto v Ljubljani).

Tudi skozi gradove se je po 2. svetovni vojni odražal negativen odnos do dediščine (naseljevanje socialno ogroženih skupin prebivalstva) in po drugi strani opremljanje protokolarnih, vladnih objektov z grajsko ali meščansko notranjo opremo. Še danes je ta dediščina med slabše ohranjenimi (npr. bizeljski grad kot zasebno bivališče in gostišče), zato so slabše tudi možnosti za njeno vključevanje v turizem (v npr. evropsko mrežo zgodovinskih hotelov).

Primeri dobrih praks vrhunskih nastanitvenih objektov temelječih na dediščini ter bogato dodatno ponudbo:

- apartmajska hiša Vinogradniški dvorec ob golf igrišču Zlati grič nad Slovenskimi Konjicami (<http://www.zlati-gric.si/pages/intro.php>, 10.10.2009)
- Kendov dvorec v Spodnji Idriji (<http://www.kendov-dvorec.com/>, 10.10.2009)
- Posestvo Pule pri Trebelnem (<http://www.pule.si/>, 10.10.2009)
- Turistično naselje Livek – Nebesa nad Kobaridom (<http://www.nebesa.si/>, 10.10.2009)
- Mladinski hotel v Pliskovici na Krasu (<http://www.hostelkras.com/>, 10.10.2009)
- Škrabčeva domačija v Hrovači (www.skrabceva-domacija.com, 10.10.2009)

Primeri dobrih praks dediščinskih hotelov ali »heritage hotels« v tujini:

- veriga zgodovinskih hotelov Španije Estancias de Espana (<http://www.historichotelsofeurope.com/en/hotels-estancias-spain.html>, 5.10.2009)
- portugalske historične namestitve Turismo de Habitacao – Solares de Portugal (<http://www.solaresdeportugal.pt/EN/perfil.php>, 5.10.2009)
- grški historični hoteli (www.yades.gr/, 5.10.2009)
- italijanski historični hoteli Abitare la Storia (<http://www.abitarelastoria.it/>, 5.10.2009)
- francoski grajski hoteli Chateaux and Hotels de France (www.chateauxhotels.com/, 5.10.2009)
- francoska veriga vrhunskih namestitev in restavracij (www.relaischateaux.com/, 5.10.2009)

Vse te vrhunske namestitve in še mnoge druge povezuje tržna znamka »Historični hoteli Evrope« (Historic Hotels of Europe), ki povezuje različne države Evrope. Vključuje več kot 800 gradov, graščine, dvorce, vile, družinske hiše... (www.historichotelsofeurope.com/, 5.10.2009).

V Sloveniji poznamo hiše s tradicijo (www.hisestradicijo.com/, 5.10.2009), pri katerih gre največkrat za turistične kmetije.

Poznamo tri vrste turističnih kmetij:

- kmetije z nastanitvenimi kapacitetami in kulinarično ponudbo,
- izletniške kmetije oziroma kmetije odprtih vrat s kulinarično ponudbo,
- vinotoče in osmice (glej poglavje o vinogradništvu in vinarstvu).

Kmetijsko - gozdarska zbornica od leta 2007 turističnim kmetijam podeljuje tudi znake specializirane ponudbe, in sicer so turistične kmetije lahko:

- ekološke (certificirana hrana)
- s ponudbo za zdravo življenje (aktivno preživljanje prostega časa in zdrava prehrana)
- prijazne družinam z otroki (animacija otrok, primerna oprema sob, igrala)
- prijazne otrokom brez spremstva staršev (počitnice z vzgojitelji)
- prijazne kolesarjem (izposoja koles, kolesarske poti v okolici)
- prijazne invalidom (dostopnost)
- vinogradniške (največkrat ob vinskih turističnih cestah, spoznavanje dela v kleti in vinogradu)

Soržev mlin v vasi Polže je dober primer ekološke turistične kmetije, kjer gostje lahko preživljajo svoj prosti čas z aktivnim vključevanjem v različna opravila, kot je peka kruha, priprava hrane, spravilo sena. Kulinarična ponudba temelji na ekološko pridelani hrani.

(www.slovenia.info/si/.../Turistična-kmetija-Soržev-mlin.htm?, 12.9.2009)

Zadružna zveza Slovenije turističnim kmetijam dodeljuje tudi znake kakovosti njihove ponudbe, in sicer od enega do štirih prepolovljenih jabolk za dobo pet let.

Stavbna dediščina je pogosto prezentirana na taki ravni, da ne sledi sodobnim svetovnim tokovom. Dostikrat se zgodi, da je prepuščena sama sebi brez potrebne strokovno podkrepjene vsebine, ki bi ji omogočala samostojno preživetje. Je nekakšna lupina brez vsebine, ki ni zasnovana po kriterijih trajnostnega razvoja.

Obnovljen protiturški tabor Tabor pri Cerovem, ki na žalost v novi, privlačni preobleki sameva, saj nima zasnovanega programa in aktivnosti, ki bi bile privlačne za turiste. Pri tem se postavi vprašanje smiselnosti vloženega kapitala v obnovo, če je objekt zaradi strokovne kratkovidnosti ponovno prepuščen pozabi in počasnemu propadu (Lesjak, 2004).

- Kakšna je razlika med črno in belo kuhinjo?
-
-

6.3 DEDIŠČINA KULINARIČNE (PREHRAMBENE) KULTURE

*Človek je kar jé.
(ljudski pregovor)*

Pomembno vlogo v turističnem življenju ima prehrabna kultura, ali v širšem smislu kulinarika. Kulinarika je prav gotovo pomembna sooblikovalka narodove identitete ter je pomembna pri oblikovanju turistične ponudbe. Slovenska kulinarika dediščina je izredno bogata. To je posledica izjemne lege Slovenije na stičišču treh kultur: mediteranske, alpske in panonske, ki predstavlja tudi kulinarika stičiše. Žal je vse to bogastvo skromno poznano in prevečkrat omejeno z stereotipnimi predstavami. Namreč tako kot vsa kultura je tudi kulinarika dediščina del nenehnega razvoja. Zato se je prehrana Slovencev skozi stoletja in družbene razrede močno razlikovala. Vsak nov element, ki smo ga sprejeli smo spremenili in prilagodili našim potrebam, zmožnostim in okusu. Tako je nastala pestra paleta kulinarika dediščine (Bogataj, 1992).

Zaradi uvajanja novih kulturnih rastlin in agrarno tehnične revolucije so se od sredine 18. stoletja v prehrani agrarnega prebivalstva začele pojavljati regionalne (in lokalne) razlike, opaznejše šele po 1. svetovni vojni. Te naj bi ob raznolikih ambientih in zaščitni porekla v čim večji meri upoštevali tudi v sodobni gostinski in turistični ponudbi.

Slovenska turistična organizacija (STO) je leta 2006 izdala strategijo razvoja gastronomije Slovenije, ki služi kot model promocije gastronomije za potrebe turizma, pri čemer je gastronomija razumljena kot veda o prehranjevanju, pa tudi o pijačah.

Med drugim (regionalno in lokalno izvedljivo) priporoča, da:

- k regionalnim jedem strežemo regionalna vina oziroma t.i. dvojice (hrana in klasična/možna/drzna izbira pijače),
- da regionalne jedi ponujamo kot del praznikov (ob že utečenih krajevnih praznikih),
- da je treba zaščititi izdelke in recepture,
- oblikovati tematske gastronomske poti in prireditve ter
- spodbujati specializacijo ponudbe.

Strategija uvaja gastronomsko piramido, ki gostincem ponuja izbor jedi organiziranih v sistem piramide, na državni ravni pa je obvezujoča.

Najširšo plast piramide predstavlja vse bogastvo gastronomske dediščine, vse oblike sodobnih prizadevanj, vključno s tujimi vplivi. Vse to je osnova, vir idej in motivov. Srednja plast so najbolj razpoznavne jedi posameznih slovenskih pokrajin oziroma gastronomskih regij, ki jih je v Sloveniji 24.

V vrhnji plasti so izbrane jedi in vina, ki predstavljajo slovensko gastronomijo, kot stičiše različnih geografskih območij Slovenije:

- mediteranski svet: pečena sardela in klapavica (s teranom in refoškom)
- alpski svet: kranjska klobasa (s kranjsko medico)
- panonski svet: prekmurska gibanica, pleten kruh (s šiponom in ranino)
- osrednjeslovenski svet: pehtranova, medena, ocvirkova potica, sirovi štruklji (s cvičkom, metliško črnino)

Slika 5: Kranjska klobasa
Vir: Kužnik, L. (osebni arhiv), 2005

Več o strategiji gastronomije Slovenije:
(www.slovenia.info/.../Strategija_gastronomije-31.8.2006_4277.pdf, 11.9.2009)

V povezavi s kulinariko poznamo na Slovenskem tudi številne kulinarčne prireditve: festival praženega krompirja v Radečah, salamijado v Zrečah, Šentjerneju, bogračijado v Murski Soboti, tekmovanje za najboljšo kranjsko klobaso v Sori pri Medvodah, praznik terana in pršuta v Dutovljah... Promociji so namenjeni tudi različni gastronomski vodniki in katalogi, npr. katalog Uživajmo brez meja o gastronomskih popotovanjih po Sloveniji in avstrijski Koroški.

Društvo za priznanje praženega krompirja kot samostojne jedi od leta 2001 organizira svetovni festival praženega krompirja.
(<http://prazen.krompir.si/about/>, 11.9.2009)

- Navedite značilno jed svojega domačega kraja ter natančen opis sestavin in postopka priprave. Ob katerih priložnostih jed uživate?
-

6.4 DEDIŠČINA OBLAČILNEGA VIDEZA

Poznavanje oblačilnega videza skozi zgodovino se v turizmu vključuje predvsem pri predstavitvah in dogodkih, ki prikazujejo določena časovna obdobja npr. baročna večerja. Prvo obsežnejše pričevanje o načinu oblačenja na Slovenskem predstavlja Valvasorjeva Slava Vojvodine Kranjske (1689), ki je prvovrsten vir za zadnja desetletja 17. stoletja.

Janez Vajkard Valvasor je bil kranjski plemič, polihistor, svoje znanje in izkušnje si je nabiral na potovanjih v tujini. Večino svojega življenja je zapisal znanosti, zbirateljstvu in preučevanju Kranjske, osrednjega dela današnje Slovenije. Valvasor je bil eden prvih sistematičnih kartografov pri nas. V lasti je imel grad Bogenšperk.

Slava vojvodine Kranjske Janeza Vajkarda Valvasorja je izšla leta 1689. Napisana je bila v nemškem jeziku, da bi bila razumljiva čim širši množici. S sodelavci je zbral podatke, ki so danes neprecenljivi vir za prikaz življenja današnje Slovenije ob koncu 17. stoletja. Je zelo obsežna, saj zajema 15 poglavij in ima 3532 strani. Opremljena je s številnimi risbami, ki so delo Valvasorja. V knjigi je Valvasor opisal tudi takrat 300 najpomembnejših mest, gradov in samostanov.

Do 70. let 19. stoletja so v oblačilnem videzu opazne pokrajinske razlike med večinskim prebivalstvom, ob koncu 19. stoletja pa je tudi pod vplivom industrijske proizvodnje tkanin prevladal dokaj poenoten oblačilni videz na skoraj vsem slovenskem ozemlju.

V preteklosti pogosto uporabljen termin noša dandanes zamenjujemo z ustrežnejšim terminom oblačilni videz, ki se nanaša predvsem na razmerje med človekom in obleko. Seveda pa termin noša nikakor ni napačen ali neustrezen za uporabo. Termina noša in oblačilni videz ne gre enačiti s pojmom narodna noša, s katerim označujemo eno od sestavin naše dediščine. Narodno nošo ne moremo enačiti z oblačilnim videzom kmeta v preteklih stoletjih, ali z ljudsko nošo 19. stoletja. Vzroki za nastanek narodne noše so bile čisto določene potrebe in cilji v zadnjih desetletjih 19. stoletja. Gre za umetno nastali pojav (Bogataj, 1992).

V drugi polovici 19. stoletja je prišlo do nekakšnega zasuka. Kmetje so na eni strani začeli vedno bolj opuščati svojo tradicionalno nošo, na drugi strani pa so iz narodno prebudnih motivov tudi meščani začeli nositi dele kmečke noše. Govorimo lahko o kostumiranju za narodnobuditeljske namene, za izražanje (nacionalne, krajevne) pripadnosti z oblekami, ki jih ljudje v svojem prazničnem ali vsakdanjem življenju niso nosili.

Z narodno nošo, ki so jo nosili ob določenih priložnostih in nošo kot izrazitim nasprotjem obleke narejene po modi, so izražali pripadnost domačemu kulturnemu izročilu in slovenstvu. Najprej je bil ta pojav razširjen na narodno ogroženih območjih (Primorska, tržaški Kras), od tod se je gibanje razbohotilo na Gorenjskem, ne toliko zaradi narodne ogroženosti kot zaradi nastopaštva. Po 1. svetovni vojni je narodna noša še bolj začela postajati uniforma na raznih shodih, veselicah, prireditvah. V letih po 2. svetovni vojni so jo za svoj oblačilni videz prevzeli narodnozabavni ansambli (Bogataj, 1992).

V sodobnosti se folklorne skupine kot gledališča zgodovine usmerjajo v to, da prikazujejo ali vse slovenske (državne, nacionalne) plesne ali pa krajevne, pri čemer se preoblačijo v oblačila, ki naj bi jih ljudje nosili ob posameznih priložnostih, ko se je plesalo (npr. poroka).

Pri sodobnem vključevanju dediščine oblačilnega videza je treba upoštevati predvsem njegovo generacijsko (npr. oblačila otrok niso pomanjšana oblačila odraslih), lokalno (oblačilni videz posameznega kraja) in časovno (kaj je to srednjeveški oblačilni videz?) ustreznost ter dejstvo, da k oblačilnemu videzu sodijo tudi pričeske, nakit (ure, mobilni telefoni, prstani...), čevlji (športni copati!), nogavice (najlonke!)...

Zanimive pa so tudi interpretacije oblačilnega videza, ki izhaja iz dediščine (npr. vokalna skupina Lan interpretira belokranjsko nošo).

6.5 DEDIŠČINA DOMAČIH IN UMETNOSTNIH OBRTI

S prenašanjem znanja iz generacije v generacijo so obrti oz. rokodelstvo živa dediščina, vse dokler se to znanje z vsako novo generacijo prenavlja, oplaja in razvija. Rokodelec pooseblja trgovino in izkušnost/spretnost, ki so vir dohodka, s čimer lahko prispeva h gospodarskemu razvoju. Rokodelec v nenehnem gibanju in na podlagi preteklosti producira in istočasno, ustvarja nekaj novega. Čeprav je bistvo rokodelstva v sami srčiki kulturne dediščine, je hkrati tudi del ustvarjanja: priča o raznolikosti kulture v sedanjosti in hkrati postaja usmerjevalec kulturnega pluralizma bodočnosti (Bogataj, 1999).

Z ustvarjanjem stvari, ki so lepe in tudi uporabne, rokodelstvo pomaga človeštvu, da spreminja in bogati njegovo življenjsko okolje.

Dediščina domačih in umetnostnih obrti se v turizmu vključuje predvsem na treh ravneh:

- s spominki (tudi poslovnimi, protokolarnimi oziroma promocijskimi darili)
- delavnicami odprtih vrat in
- sejmi.

V dediščino obrti in rokodelstva sodijo dejavnosti v okviru vseh obrtniških in rokodelskih panog, izvirajočih iz preteklosti (šivilje in krojači, čevljarji, usnarji, suhorobarji, sodarji, tesarji), pri čemer se je dejavnost nekaterih takšnih obrti v sodobnosti v primerjavi s preteklostjo precej spremenila (npr. prodaja suhorobarjev pred nakupovalnimi središči s potujočimi prikolicami kot nasledniki krošenj) (Bogataj, 1999).

Obrtništvo je organizirana izdelovalna, predelovalna in storitvena gospodarska dejavnost, pri kateri je delo večinoma ročno, opravlja pa se na stalnem mestu ali kot servis. Rokodelstvo pa pomeni vse oblike neorganiziranega in nižje organiziranega domačega delovanja za lastne potrebe ali za omejeno prodajo. Danes na področju rokodelstva posamezniki ustvarjajo v več kot petdeset različnih rokodelskih panogah.

Etnolog Janez Bogataj znotraj izdelkov domače in umetnostne obrti loči izdelke, ki so:

- kontinuiteta dediščine (npr. ribniški zobotrebeci in suha roba),
- replike tj. natančni posnetki izvirnih izdelkov, ki jih hranijo muzeji, brez kakršnega koli dodajanja avtorskih sestavin oziroma kopije dediščine,
- izdelke, ki z dediščino nimajo zveze oziroma lahko iz nje zgolj izhajajo, lahko gre za sodobni dizajn, ki črpa (obliko, funkcijo predmeta ali oboje) iz dediščine (npr. izdelki Oskarja Kogoja) (Bogataj, 1992).

Govorimo tako o domači in umetnostni obrti, pri čemer domača obrt pomeni ponovitve dediščine rokodelstva, umetnostna obrt pa unikatno in maloserijsko ustvarjalnost.

Strokovna komisija na Obrtni zbornici Slovenije ocenjuje izdelke in kakovostnim izdelkom podeli znak razpoznavne blagovne znamke »Rokodelstvo Art & Craft Slovenija«. Izbrani izdelki so razstavljeni na bienalni razstavi domačih in umetnostnih obrti v Slovenj Gradcu in Ljubljani. K izobraževanju obrtnikov in rokodelcev ter h kakovosti njihovih izdelkov prispevajo tudi tečaji za kmetijsko - podjetniške dejavnosti, ki jih organizira npr. Kmetijska srednja šola Grm iz Novega Mesta.

H kakovosti sodobnih rokodelskih in obrtniških izdelkov s stališča dediščine prispevata prenos družinskega (specifičnega) znanja, pa tudi celostna predstavitev izdelka (sodelovanje rokodelca z oblikovalci, npr. embalaže).

Obrtno - podjetniška zbornica Slovenije ustanavlja tudi Slovenski center domačih in umetnostnih obrti (DUO), z nekaterimi že delujočimi podružnicami.

Center domače in umetnostne obrti Veržej
(www.centerduo.si, 10.9.2009)

Centri so informacijska in izobraževalna središča, ponekod tudi delavnice odprtih vrat na katerih se predstavljajo posamezni rokodelci ali obrtniki (npr. Franc Grom s prikazom izdelave vrhniških pirhov, delavnica domače in umetnostne obrti Kosmač iz Tržiča s svojimi vrhunskimi izdelki iz lesa... Obiskovalci se lahko v predstavitve tudi aktivno vključijo.

Slika 6: Vrhniški pirh, delo Franca Groma
Vir: Kužnik, L. (osebni arhiv), 2006

Izdelke domače in umetnostne obrti lahko turisti kupijo tudi na različnih sejmihi oziroma tržnicah, v sklopu različnih prireditev, npr. Festival Idrijske čipke v Idriji, Ribniški sejem suhe robe in lončarstva v Ribnici...)

V dediščino domačih in umetnostnih obrti se vključuje tudi spominkarska ponudba. Skozi rokodelske produkte se najlažje ocenjuje identiteto turistične ponudbe neke države ali pokrajine. Na tem področju je v Sloveniji v zadnjih letih prišlo do velikih sprememb v smeri nove in boljše kvalitete (Bogataj, 1992, 1999). Spominkarska ponudba je namreč sestavni del daril turistom in poslovnih daril, ki mora biti opremljena s priloženim jedrnatim strokovnim opisom spominka. Tudi trgovine, v katere hodijo turisti, ali občasne razstave, kjer prodajajo izdelke domače in umetnostne obrti, morajo poskrbeti za to, da kupec s priloženim kratkim jedrnatim strokovnim opisom izdelka, ve kaj kupuje. Ta strokovni vidik je večkrat pomanjkljiv na različnih prodajnih razstavah domačih in umetnostnih obrti.

- Navedite primer obrtništva in rokodelstva v povezavi z dediščino domačih in umetnostnih obrti v vašem domačem kraju ali pokrajini!

6.6 DEDIŠČINA GOSTOLJUBNOSTI

Sprejem gostov oziroma dobrodošlica ima svojo zgodovino. Največkrat je šlo za nudenje strehe nad glavo oz. prenočišča in (ali) za kulinarčno postrežbo (Bogataj, 1992). Načini sprejema gostov se tudi v Sloveniji razlikujejo. Vsaka pokrajina je razvila svoje oblike dobrodošlice, kamor lahko štejemo že sam pozdrav ali nagovor gosta. Povsod igra motiv pijače pomembno vlogo. Največkrat je ravno »kupica (glaž) vina« ali pa en »takratek«, kar gospodar ali gospodinja najprej ponudita gostu.

Dediščina gostoljubnosti je lahko izhodiščna točka za črpanje idej o sprejemu in postrežbi gostov v gostilnah. Kajti ravno gostilne so bile zmeraj tista središča, kjer se je nekoga gostilo. Gostoljubje je tako osnovno, nepisano pravilo, brez katerega gostilna ne more uspeti. Gost se bo namreč zmeraj vračal tja, kjer se je počutil prijetno, predvsem pa »domače«.

Iz tega sledi, da je pravilno, če je sprejem turistov v gostinskih lokalih ter drugih objektih, kjer do takih dogodkov lahko pride (npr. muzejih, konferenčnih dvoranah), in ob različnih prireditvah pripravljen v duhu tradicionalne gostoljubnosti tistega območja ter da je »pogrinjek« v gostinskih obratih sestavljen na podlagi dediščine kulinarčne kulture (Bogataj, 1992).

6.7 DEDIŠČINA ŠEG IN NAVAD

Dediščina šeg in navad se v turizmu vključuje predvsem skozi prireditve, kot so razni velikokrat nestrokovni prikazi različnih opravil, porok, »po starem«. Toliko nestrokovnosti v smislu razumevanja vloge in pomena šeg in navad v sodobnosti ne najdemo na nobenem drugem področju.

Kaj so šege in navade?

Navade so zgolj dejanja, ki smo jih vajeni, neka pravila obnašanja, brez globljega pomena (npr. pitje kave v službi, branje časopisa po kosilu, umivanje zob...)

Šege so podedovane ali privzeta, družbeno priznana, obvezujoča dejanja posameznika ali skupnosti ob določeni priložnosti, z namenom, da se vzdigne nad vsakdanjost. Pri tem dejanja dobijo simboličen pomen.

Šege se velikokrat spreminjajo v navade. To se zgodi takrat, ko se začne nekaj početi iz navade, avtomatsko, brez globljega pomena (Bogataj, 1998).

Prižiganje sveč in okrasitev groba z mahom in cvetjem za 1. november (krščanski praznik vseh svetih) je bilo v preteklosti povezano s predstavami, da se duše umrlih vračajo in na grobovih opazujejo kdo jih je obiskal. Verjeli so, da mrtvi skrbijo za blagostanje ljudi, srečo, zdravje, zato so jim morali biti naklonjeni in jim z dejanji to tudi pokazati. Danes sveče prižgemo iz navade.

Tudi danes nastajajo preoblikovane ali nove šege, kot so npr.: cvetje in svečke na mestu prometne nezgode za spomin in opomin, žegnanje avtomobilov, sprejem otrok v šolo, odhod v pokoj... Šege in navade so področje človekove kulture in načina življenja, povezane z njegovim odnosom do sveta, z različnimi oblikami verovanj, vrednot, okolja iz katerega izhaja.

Ločimo:

- šege in navade povezane s pomembnimi mejniki v človekovem življenju (rojstvo, poroka, smrt...)
- letne ali koledarske šege in navade (so najštevilčnejše in spremljajo človeka dan za dnem, vse življenje)
- delovne šege in navade (dejanja, dogodki, ki spremljajo opravila, delovne postopke) (Bogataj, 1998).

V sodobnosti Bogataj loči več vrst sodobnih prireditvev, ki vključujejo tudi različne šege, npr. sejmi, turistično - gastronomske prireditve, »kmečki prazniki«, turistični dnevi, veselice, parade, noči, proslave, plesi, društvene obletnice, kulturne prireditve, festivali, razstave, kongresi.

Glede na njihovo povezanost s preteklostjo oz. dediščino lahko šege in navade razdelimo v naslednje skupine:

- kontinuiteta šeg in navad - njihov obstoj ni bil pretrgan, odvijajo se po sodobnih modelih, ki imajo svojo osnovo v bogati dediščini. Njihova današnja oblika je tako le ena od razvojnih oblik oz. nadaljevanje v sodobni čas;
- interpretacija dediščine - svojo podobo ali nekatere elemente gradijo na prikazih preteklosti. Tu najdemo največ nestrokovnosti. Največkrat ostanejo taki primeri na nivoju kiča in folklorizma;
- šege in navade preteklosti oz. »živi muzej« - umetno vendar strokovno podprti prikazi preteklosti oz. njenih določenih vsebin. Gre za igranje prizorov, ki niso povezani s sedanostjo, npr. škofjeloški pasijon;
- šege in navade, ki nastajajo danes - sem spadajo vse oblike, ki so posledica novega načina življenja, npr. ognjemeti (Bogataj 1992).

Strokovno ustrezne interpretacije dediščine šeg in navad upoštevajo, da njihova vsebina izvira iz lokalnega okolja in da je tam tudi predstavljena, iz tega sledi, da mestne prireditve sodijo v mestno okolje, podeželske na podeželje, grajske na gradove in da je zunanja pojavnost (oblačilni videz, okrasje, scenografija) prireditev oziroma nastopajočih ustrezno (lokalno) rekonstruirana (npr. folklorne skupine) in usklajena s časom, ki ga gledališče zgodovine predstavlja.

Prireditve naj bodo v čim manjši meri načrtovane kot tekmovanja (npr. v žetvi, klekljanju), načrtovane humorno (zabava je bila prisotna po koncu opravila, ko so imeli »likof«) in ne na vozečih vozovih (bolje s potovanjem obiskovalcev po naselju in spoznavanjem dediščine v njenih primarnih okoljih).

Prireditve kot živo dediščino lahko razglasimo tudi za spomenike in jih s tem pravno bolj zaščitimo.

Občina Cerklje ob Gori je leta 1991 s posebno odločbo cerkljanske laufarje razglasila za premični kulturni spomenik in s tem tudi določila, kateri šemski liki sodijo v okvir laufarije, kakšna sta njihova izdelava in vzdrževanje, poleg ohranjanja njihove podobe pa je onemogočila tudi odtujitev likov iz primarnega okolja.

Edini pustni festival v Evropi, ki je od leta 2003 vpisan Unescov seznam nesnovne dediščine, je karneval Binochu v Belgiji.

- Navedite tri primere šeg in navad!
- Katere praznike letnega koledarskega cikla praznujete v svoji družini in kako?

6.8 DEDIŠČINA GLASBE IN USTNEGA SLOVSTVA

V to dediščino sodijo ljudske pesmi, pripovedi, pregovori, glasba in glasbila, ki so bili pomembni v narodno - buditeljskih prizadevanjih 19. stoletja, zaradi česar je ta dediščina danes ne le zbrana, ampak je tudi ena bolje vključenih v sodobno življenje (npr. knjižne izdaje Svetlane Makarovič, glasbene skupine npr. Katalena).

Na področju ljudske glasbe po Bogataju (1992) lahko ločimo pojave, ki poustvarjajo (mrtvo) preteklost, saj izvajalci igrajo zgodovino (npr. Ljoba Jenče, Trutamora Slovenica), in pojave polpreteklega časa, ki živijo v najrazličnejših oblikah (npr. godbe na pihala, narodnozabavni ansambli kot nadaljevanje godčevstva, od konca 19. stoletja harmonika...). Na bolj primeren način ljudsko glasbo tudi po vsebinski plati interpretirajo npr. Terra Folk, Katalena.

Vedeti moramo, da narodnozabavna glasba ni ljudska glasba, naslednica godčevstva je le v tem, ker zabava ljudi, tako kot so jih godci in to je edina skupna točka. Seveda pa nikakor ne smemo zanemariti fenomena ansambla Avsenik iz Begunj na Gorenjskem. Brata Slavko in Vilko Avsenik sta utemeljitelja nove glasbene zvrsti, ki jo imenujemo narodno - zabavna glasba. V 50. letih 20. stoletja sta kot prva na svetu združila instrumente, ki so do tedaj veljali za nezdružljive. Klavirska harmonika, trobenta, klarinet, bariton ali bas in kitara so se zlili v odlično celoto kvinteta bratov Avsenik, ki je ustvaril razpoznaven slog in razširil novo množično glasbeno zvrst. Glasbene elemente nekdanjih godčevskih tercetov sta brata obogatila z elementi godbe na pihala.

Ansambel je uvedel tudi nov oblačilni videz za nastopanje, ki je temeljil na različnih elementih gorenjskih kostumov. Taka glasba ansambla kot tudi način kostumiranja sta povzročila pravi val posnemovalcev tako v domovini kot tudi v tujini. Glasba ni bila le slovenska, ampak tudi svetovna novost, zato ne preseneča podatek o njeni popularnosti - danes je takih in podobnih ansamblov samo v Sloveniji čez 500, v tujini pa čez 10.000. Leta 1990 so člani ansambla Avsenik prenehali uradno nastopati v Sloveniji in v svetu. Prodali so 31 milijonov plošč, prejeli pravo množico nagrad in priznanj ter nastopali na najrazličnejših prizoriščih: od intimnih vaških veselíc do berlinske filharmonije in stadiona v Münchnu, na katerem se je zbralo čez 90.000 ljudi.

Avsenikova domačija, znana gostilna »Pri Joževcu« v Begunjah, ponuja poleg kulinarične ponudbe tudi glasbeni studio s prireditvenim prostorom in galerijo s stalno razstavo zgodovine ansambla Avsenik (Bogataj, 2008).

Med vsemi Avsenikovimi skladbami je prava svetovna uspešnica Na Golici. Skladba je prava rekorderka, saj velja za najpogostejše izvajano skladbo na evropskih radijskih postajah v zadnjih petdesetih letih in je tako presegla tudi svetovne uspešnice, kot so nekatere skladbe The Beatlesov in klasične Straussove melodije.

6.9 DEDIŠČINA TRANSPORTNE IN PROMETNE KULTURE

Dediščina transportne in prometne kulture se v turizmu vključuje predvsem skozi prireditve in dogodke kot so npr. smučanje po starem, furmanski praznik...

Kaj uvrščamo med dediščino transportne in prometne kulture? Smuči iz Blok se nedvomno uvrščajo med eno najstarejših zimskih prometnih sredstev v Sloveniji in tudi v Evropi. Poleg smuči pa v to skupino sodijo še vse druge oblike transportnih sredstev in naprav (košare, koši, škafi, brente, oprtniki...), ter razni načini tovorništva in prevoznitva.

Bloške smuči so eno najstarejših prevoznih sredstev na Slovenskem. Smuči so uporabljali na Bloški planoti in sosednjih hribih do druge svetovne vojne. Na tem območju so se lahko uveljavile in se stoletja ohranile zato, ker so bile zanje ustrezne geografske, klimatske in druge razmere. Uporabljali so jih za prevoz tovorov, bremen, za hojo in zabavo. Prve zapise o bloških smučeh pri nas najdemo pri Valvasorju.

Z razvojem množičnega smučarskega športa je povezana tovarna smuči in športne opreme Elan v Begunjah na Gorenjskem, ki je začela delovati leta 1945. Pomemben del smučarske kulture so tudi smučarski skoki in poleti v Planici. Začetki segajo v leto 1934 (Bogataj, 2008).

Znotraj dediščine transportne in prometne kulture ločimo med tovorništvom (prenašanjem blaga z živalmi, npr. menjava žebjev in platna za sol in vino) in prevoznitvom (furmanstvom) z vozovi, kočijami, avtomobili, avtobusi, tovornjaki. Poznamo pa tudi druge oblike tovorništva oziroma prevoznitva, npr. s čolni, z rečnimi brodovi in splavi (npr. po Savinji). Dediščina tovorništva in prevoznitva je povezana tudi s prireditvami.

Furmanski praznik v Postojni
(www.tdpostojna.si/si/prireditve/furmanski_praznik/, 23.9.2009)

Tudi sodobna avtomobilska kultura ima že svojo dediščino, ki sega v 19. stoletje. Prvi avtomobil v Jugovzhodni Evropi je imel leta 1837 baron Codelli iz Ljubljane (Bogataj 1992). Del avtomobilske dediščine je predstavljen v Tehniškem muzeju Slovenije v Bistri pri Vrhniki.

6.10 DEDIŠČINA TRGOVANJA

Dediščina trgovanja je v turizmu vključena predvsem v obliki sejmov in je močno povezana z dediščino tovorništva in prevoznitva. Ločimo stalna in občasna trgovanja na sejmi, ki so lahko letna (npr. žegnanja ob godovnem prazniku likalnega zavetnika cerkve) ali tedenska, glede na izbor izdelkov pa poznamo živinske, kramarske ali mešane sejme.

Sejmi so danes lahko samostojni dogodki ali deli prireditev, na njih pa so omogočeni prikazi posameznih dejavnosti (npr. izdelava suhe robe v Ribnici) in predvsem prodaja različnih izdelkov, povezanih z dediščino (npr. kulinaričnih, obrtniških...) (Bogataj 1992).

Rudolfov sejem v Novem mestu
Šušarska nedelja v Trzinu

- Katero kulturno dediščino ohranja vaša družina in na kakšen način?
 - Navedite najbolj značilne primere dediščine svojega domačega kraja (pokrajine), vendar le tiste, ki vaš domači kraj (pokrajino) najbolj označujejo in pomagajo pri razlikovanju od drugih krajev (pokrajin)!
-

Dediščina je pomembna sooblikovalka vsebine turistične ponudbe. Z njo je moč oblikovati posebnosti in identiteto ponudbe, gostoljubnost kot posebno kategorijo, izvirajočo iz dediščine, sooblikovati turizem na vasi in ponudbo turističnih kmetij, razumeti številne šege in navade ob različnih praznovanjih v letnem koledarskem ciklu, izbrati primerne izdelke domače in umetnostne obrti v spominkarski ponudbi, sestaviti posebne regionalne jedilnike, glede na kulinarčno dediščino določenega področja, zasnovati sodobna prebivališča, ki temeljijo na dediščini stavbarstva... Dediščino lahko vključimo v sodoben način življenja na vseh nivojih in v vseh oblikah, seveda na primeren način.

7 NARAVNA DEDIŠČINA

»Če hoče narava v desno, ne hodi v levo!«
(Nemški)

Kulturna dediščina je neločljivo povezana z naravno. Za Slovenijo je značilna pestra krajina z regionalno značilnim prepletanjem človeka in narave. V poglavju, ki sledi boste spoznali kako v Sloveniji varujemo naravo, kaj so naravne vrednote in katera so zavarovana območja v Sloveniji.

Varstvo narave, naravne vrednote, naravni spomenik, naravni rezervat, narodni park, regijski park, krajinski park

7.1 VARSTVO NARAVE

Ideje o varovanju narave so se pojavile, ko so se začeli kazati prvi resni negativni pojavi in znaki brezobzirnega človekovega ravnanja z njo, povezanega z naglim ekonomskim razvojem in intenzivno industrializacijo. Začetne korake varstva narave so naredili napredni posamezniki, ki so z opisovanjem naravnih lepot in z opozarjanjem o njihovem ogrožanju ter z javnimi pobudami za njihovo varovanje poskušali obvarovati posamezne dele narave (Berginc, 2006). V dobrih sto letih se je prvotna nepovezana in na razgledane posameznike vezana ideja začela širiti in povezovati, v samem začetku na ravni posameznih držav, nato kontinentov in kasneje na svetovni ravni.

»Danes smo soočeni z uničevanjem okolja in biotske raznovrstnosti. Svet se upravlja neorganizirano, neracionalno in lahkomišlno, v veliko škodo človeštva. Srž problema tiči nedvomno v poudarjeno materialistično - ekonomskem razvoju družbe, v katerem se zelo malo upošteva neekonomske vrednote in dolgoročne koristi prihodnjih generacij« (Berginc, 2006, 8).

Za začetek varstva narave na Slovenskem lahko štejemo čas od konca 19. stoletja in začetek 20. stoletja, ko so deželne oblasti Avstro - ogrske monarhije izdale prve varstvene predpise in okrožnice o varstvu koristnih ptic ter o varstvu ogroženih rastlinskih vrst (planike, Blagajevga volčina. Napredni posamezniki, predvsem naravoslovci, ljubitelji narave, planinci so že pred tem opozarjali na prekomerno nabiranje teh rastlin ter na ogrožanje nekaterih delov narave. Tako je Anton Belar že leta 1908 predlagal zavarovanje Doline Triglavskih jezer. Iz tega leta je tudi prva znana pobuda za varstvo jam. Takratna naravovarstvena prizadevanja niso zaostajala za podobnimi v Evropi (Berginc, 2006).

Leta 1919 so se naravovarstvena prizadevanja posameznikov strnila v prvi društveni slovenski organizaciji za varstvo narave - Odseku za varstvo prirode in prirodnih spomenikov pri Muzejskem društvu v Ljubljani leta 1919. Najpomembnejše delo je bila Spomenica, ki jo je odsek leta 1920 predložil deželni vladi. V njej je bil podan predlog za ustanovitev več zavarovanih območij, za zavarovanje rastlinskih in živalskih vrst ter jam z jamsko favno ter program za popularizacijo varstva narave.

V naslednjih letih je bil uresničen le del programa iz Spomenice. Zavarovane so bile živalske in rastlinske vrste (28 živalskih vrst, vsi jamski hrošči, pajkovci in mehkužci ter 21 rastlinskih vrst), vzpostavljeno je bilo varovanje podzemnih jam (zlasti v smislu varovanja jamske favne), z zakupno pogodbo je bil vzpostavljen Alpski park v dolini Triglavskih jezer. Mnoge načrtovane aktivnosti iz programa Spomenice niso bile uresničene, verjetno

predvsem zato, ker še ni bilo poklicane službe za varstvo narave, ki bi izvajala za to potrebne operativne naloge (Berginc, 2006).

Takoj po drugi svetovni vojni je bila ustanovljena prva poklicna strokovna služba za področje varstva narave, in sicer v okviru službe za varstvo kulturne dediščine. Sledilo je več predpisov o zavarovanju območij, med drugim tudi o zavarovanju Doline sedmerih jezer za narodni park (1961), ter predpisov o varovanju rastlinskih in živalskih vrst.

Danes naravno dediščino ureja Zakon o ohranjanju narave (Uradni list RS, št. 96/04). Glavni namen varstva narave je usmerjati, omejevati in preprečevati posege in ravnanja, ki bi lahko porušila naravno ravnovesje ali poškodovala in uničila naravne vrednote.

Leta 1872 so v ZDA zaščitili prvi narodni park na svetu indijanski rezervat, Yellowstone. Le dobrih deset let po tem, leta 1888, je tudi turjaški graščak Auersperg iz gospodarjenja izključil 305 ha kočevskega pragozda, kar je prvo zavarovano območje v Sloveniji in še danes edini pragozd v Evropi.

7.2 NARAVNE VREDNOTE

Naravne vrednote obsegajo vso naravno dediščino na območju Republike Slovenije. Naravne vrednote so poleg redkih, dragocenih ali znamenitih naravnih pojavov tudi drugi vredni pojavi, sestavine oziroma deli žive ali nežive narave, naravna območja ali deli naravnih območij, ekosistemi, krajina ali oblikovana narava. Taki deli narave vsebujejo vrednostne lastnosti.

Naravne vrednote so zlasti geološki pojavi, minerali in fosili ter njihova nahajališča, površinski in podzemski kraški pojavi, podzemске jame, soteske ter drugi geomorfološki pojavi, ledeniki in oblike ledeniškega delovanja, izviri, slapovi, brzice, jezera, barja, potoki in reke z obrežji, morska obala, rastlinske in živalske vrste, njihovi izjemni osebki ter njihovi življenjski prostori, ekosistemi.

Naravne vrednote se v naravi prepoznajo z upoštevanjem naslednjih meril vrednotenja:

- izjemnost (del narave je izredno širok, velik, raznolikost naravnih vrednot, izjemen način delovanja, npr. Otlica na robu Trnovskega gozda),
- tipičnost (npr. pretočno kraško polje),
- kompleksna povezanost (deli narave z različnimi naravnimi pojavi ali naravnimi oblikami so povezani v funkcionalno celoto ali se nahajajo na geografsko zaključenih območjih, npr. Rakov Škocjan: del sistema kraške Ljubljane, z izvorno jamo, naravnim mostom, kraškimi izviri, ponikalnicami...),
- ohranjenost (na delu narave je bil vpliv človeka tako majhen, da se niso bistveno spremenile lastnosti naravnih oblik, npr. Barje za Blatom na Jelovici),
- redkost (npr. žvepleni izvir pri Gorenji Trebuši pri Tolminu. Izvir je en izmed dveh izvirov v Sloveniji. Po pripovedovanju domačinov je pred zadnjo vojno nameraval kraševac Kocjan tu postaviti zdravilišče. Ima predvsem znanstveno vrednost.)
- ekosistemska pomembnost (ekološko pomembno območje, npr. Mrtvica Muriša, redek habitatni tip, značilen in prepoznaven za reko Muro),
- znanstveno - raziskovalna pomembnost (npr. naravna oblika, pojav, na podlagi katerega je nastala znanstvena teorija ali pa je pomemben za znanstveno - raziskovalno delo v prihodnje, npr. Cerkniško jezero),

- pričevalna pomembnost (del narave izkazuje povezanost s kulturnimi dogodki iz preteklosti, ima simbolni pomen ali je značilen in prepoznaven za Slovenijo, Triglav) (Humer, 1989).

7.3 ZAVAROVANA NARAVNA OBMOČJA V SLOVENIJI

Zavarovana naravna območja v Sloveniji delimo na:

Ožja zavarovana območja:

- naravni spomenik je območje, ki vsebuje eno ali več naravnih vrednot, ki imajo izjemno obliko, velikost, vsebino ali lego ali so redek primer naravne vrednote.

Dovžanova soteska. To je soteska, ki jo je izdolbla hudourniška reka Tržiška Bistrica v stare zemeljske sklade. Dovžanova soteska je bila zavarovana kot naravni spomenik zaradi edinstvenega nahajališča ostankov okamnelega življenja rastlin in živali v kamninah starega zemeljskega veka – paleozoika. Soteska je še posebej slikovita zaradi šestih visokih kamnitih stolpov, Kušpegarjevih turnov, kjer je urejeno plezališče. Skozi sotesko je speljana zanimiva geološka pot, gozdna pot, planinska pot, razgledna pot. Leži 3 km severno od kraja Tržič, ob cesti Tržič - Jelendol.

- strogi naravni rezervat je območje naravno ohranjenih življenjskih prostorov ogroženih, redkih ali značilnih vrst ali območje, pomembno za ohranjanje biotske raznovrstnosti, kjer potekajo naravni procesi brez človekovega vpliva.

Rajhenavski pragozd v Kočevskem rogu. To je približno petdeset hektarjev velik pragozdni ostanek, ki je bil pred več kot stoletjem izločen iz gospodarjenja. Prevladujoča združba jelke in bukve.

- naravni rezervat je območje življenjskih prostorov ogroženih, redkih ali značilnih rastlinskih ali živalskih vrst ali območje, pomembno za ohranjanje biotske raznovrstnosti, ki se tudi vzdržuje z uravnoteženim delovanjem človeka v naravi.

Mesečev zaliv v Strunjanu, dolina Triglavskih jezer

Širša zavarovana območja (naravni parki) so:

- narodni park je veliko območje s številnimi naravnimi vrednotami ter z veliko biotsko raznovrstnostjo. V pretežnem delu narodnega parka je prisotna prvobitna narava z ohranjenimi ekosistemi in naravnimi procesi, v manjšem delu narodnega parka so lahko tudi območja večjega človekovega vpliva, ki pa je skladno povezan z naravo.

Triglavski narodni park
(<http://www.tnp.si/>, 23.8.2009)

Ob jezeru Maggiore v Italiji je za območje divjine razglašen del narodnega parka Val Grande, kjer so muzeološko obnovili pastirske stanove (brez elektrike, vode...), s čimer ponujajo asketski eko turizem, ki je danes med najdražjimi na svetu.

- regijski park je obsežno območje regijsko značilnih ekosistemov in krajine z večjimi deli prvobitne narave in območij naravnih vrednot, ki se prepletajo z deli narave, kjer je človekov vpliv največji, vendarle pa uravnotežen z naravo.

Park škocjanske jame
(www.park-skocjanske-jame.si/, 23.8.2009)

- krajinski park je območje s poudarjenim kakovostnim in dolgotrajnim prepletom človeka z naravo, ki ima veliko ekološko, biotsko in krajinsko vrednost (Berginc, 2006).

Krajinski park Logarska dolina (www.logarska-dolina.si/, 23.8.2009)
Krajinski park Goričko (www.park-goricko.org/, 23.8.2009)

7.3.1 Zavarovana območja v Sloveniji

V Sloveniji imamo naslednja zavarovana območja:

- Triglavski narodni park je bil ustanovljen leta 1981. Je naš edini narodni park in zavzema pretežni del Julijskih Alp.
- Park Škocjanske jame je bil ustanovljen leta 1996. Obsega območje Škocjanskih jam in neposredne okolice.
- Kozjanski park je bil ustanovljen leta 1981 kot Spominski park Trebče. Leta 1999 je bil preimenovan v Kozjanski park in umeščen v kategorijo regijskih parkov.
- Krajinski park Sečoveljske soline je bil ustanovljen leta 1990 na ravni občine, leta 2001 pa na ravni države.
- Krajinski park Goričko je bil ustanovljen 2003. Obsega valovito Goričko.
- Notranjski regijski park je bil ustanovljen 2002 na ravni občine Cerknica. Obsega Cerkniško jezero in okolico.
- Krajinski park Logarska dolina je bil ustanovljen leta 1987 na ravni občine Mozirje. Obsega Logarsko dolino.
- Krajinski park Kolpa je bil ustanovljen leta 1998 na ravni občine Črnomelj. Obsega spodnji del reke Kolpe in okolico (Plut, 2006).

- Poiščite primer turizma v zavarovanih območjih Slovenije!

Tudi zavarovana območja Slovenije, kot je npr. Park škocjanske jame so privlačne turistične destinacije, vendar moramo imeti pri njihovem vključevanju v turistično ponudbo izdelano natančno strategijo v skladu z varstvom narave, da ne bi po nepotrebnem prihajalo do poškodovanja, onesnaževanja in morda celo uničenja naravne dediščine.

8 POMEMBNEJŠA UMETNOSTNOZGODOVINSKA DEDIŠČINA

Na splošno še vedno marsikje prevladuje prepričanje, da se v turizmu lahko vključuje predvsem cerkve, gradove, »visoko umetnost in kulturo« oziroma umetnostnozgodovinsko dediščino. To je povezano z razmišljanjem o tem, da Slovenija ne premore svetovno znanih kulturnih stvaritev (kot so npr. egipčanske piramide). Danes ni več bistveno »kaj« v turizmu ponudiš, ampak postaja vse pomembneje vprašanje »kako« (npr. zgodbe). V poglavju boste spoznali umetnostnozgodovinska obdobja in njihove glavne značilnosti in posebnosti v arhitekturi, slikarstvu in kiparstvu, pri nas in v svetu.

Romanika, gotika, renesansa, barok, bidermajer, impresionizem

Tudi pri vključevanju umetnostnozgodovinske kulturne dediščine v turizem je treba graditi predvsem na lokalnih specifikah in zgodbah. Na splošno pa se umetnostno zgodovinska dediščina vključuje v turizem podobno kot arheološka in etnološka, le da v večji meri preko muzejev, razstav in poti.

Romanske poti evropske dediščine
(www.transromanica.si/, 10.8.2009)

8.1 ROMANIKA

Slog romanike (1050-1150/1200) se je izoblikoval v Franciji, najdlje pa se je ohranil v Nemčiji in z njo povezanih deželah.

Kršćanstvo je v tem času že povezal vse evropske dežele, nastala so mnoga mesta z javnimi šolami. Ustanavljali so meniške redove (benediktinski, cistercijanski in kartuzijanski redovi), po Evropi so se razmahnile romarske poti. Poti romarjev in križarjev so bile tiste žile, po katerih so se prek vse Evrope pretakale nove ideje in novice, književne vsebine, glasbene oblike, spoznanja o arhitekturnih dosežkih, skratka pretok znanja in idej.

V obdobju romanike so pri nas sezidali tri pomembne samostane: cistercijanskega v Stični, kartuzijanskega v Žičah in benediktinskega v Gornjem Gradu.

Romanska arhitektura je dosegla vrhunec v 12. stoletju. Zaznamujeta ga razcvet mestne arhitekture. V teh stoletjih je nastalo ob cerkvi in mestni hiši zgodovinsko jedro mnogih evropskih mest, prej običajne lesene hiše so zamenjale zidane (Golob, 2003).

Značilnost romanske arhitekture so: križiščni kvadrat (kvadrat na presečišču enako širokih glavne in prečne ladje) in polkrožni lok, krepki stebri, ozka okna, veliki portali, jasnost stavbnih členov (Golob, 2003).

Žička kartuzija

Žička kartuzija je ime kartuzijanskega samostana v dolini svetega Janeza Krstnika v bližini Žič v občini Slovenske Konjice. Nastala je v letih 1155 - 1165, ko sta bila zgrajena dva samostana: zgornji samostan (Žička kartuzija), kjer so živeli menihi po strogih redovnih predpisih in spodnji samostan (v kraju Špitalič), kjer so živeli bratje laiki, ki so se ukvarjali z rokodelstvom. Samostan je imel eno

najbogatejših knjižnic v Evropi, v njegovem sklopu je delovala najstarejša lekarna na Slovenskem. Ob vhodu stoji Gastuž, najstarejša gostilna na Slovenskem (od leta 1467), ki v svoji zbirki hrani tudi srednjeveške kuharske recepte.

Značilnost romanskega kiparstva so: reliefi za okras cerkvenih pročelij in kapitelov, velika razpela in prostostoječi kipi. Za slikarstvo romanike pa so značilne stenske poslikave, freske in mozaiki.

8.2 GOTIKA

Gotika (1150/1200 – 1400/1500) je umetnostnozgodovinski slog, ki je bil vse do 15. stoletja prisoten v Evropi. Z gotiko se je iztekla umetnost srednjega veka. V času gotike so nastajala mesta in trgi, meščanstvo je postalo pomemben in vpliven družbeni sloj, saj sta trgovina in obrt prinašali veliko dobička.

Te spremembe so vplivale tudi na umetnost. Umetniki so bili vse bolj samostojni, ideje za vsebinske upodobitve so začeli posredovati intelektualci, meščani, vse večjo vlogo je imela posvetna književnost, viteško pesništvo, romani, basni.

Še vedno se je ohranilo največ spomenikov nabožnega značaja, čeprav je bilo vse več del ustvarjenih za posvetno rabo. V tem času se pojavijo novi meniški redovi, frančiškani in dominikanci. Tako kot vsa prejšnja stoletja, so tudi tedanji cerkvi namenjena dela bolj negovali in varovali, stvaritve za posvetno, »domačo« rabo pa so se hitreje obrabile in takrat so jih zavrgli in nadomestili z novimi.

Gotika se je najbolj dosledno izrazila v arhitekturi. Simboli gotske umetnosti so katedrale, ki se strmo dvigajo v nebo. Takšna gradnja je bila plod novega znanja matematike, zakonov statike, tehničnega znanja. To je omogočilo skeletno gradnjo, saj so ugotovili, da se pritisk arhitekturne lupine zbere v nekaj točkah, ki so jih posebej okrepili. Odslej ni bilo več nujno, da so stene masivne, okna so bila velika.

Domovina gotskega sloga je Francija. Cerkve imajo vzdolžno zasnovo (latinski križ). Grajene so v višino, značilni so križnobrebasti oboki in šilasto zaključeni loki. Stavbe so zelo visoke, imajo strme strehe in dekorativno zunanjščino.

Iz želje po varnosti so mesta obzidali z obzidji, začeli pa so graditi mestne hiše, bolnice, šole, zavetišča in vodne stolpe. V tem obdobju so še zidali gradove na vzpetinah, vendar se iz utrd ob spreminjajo v prijetnejša bivališča z arkadnimi dvorišči, reprezentativnimi stopnišči ter parkovnimi nasadi (Golob, 2003).

Cerkev Matere Božje na Ptujski gori velja za najlepši slovenski gotski kulturni spomenik.

Katedrala Notre Dame v Parizu

Kiparstvo je bilo močno povezano z arhitekturo (pročelja cerkva, krilni oltarji). V tem času je bilo veliko več motivov iz resničnega življenja. Človeške podobe so se iz togih spremenile v bolj »gibljive« (npr. zasuki v pasu, nagib ramen, glave). Če je še v zgodnji antiki imelo kiparstvo nalogo, da okraši cerkvena pročelja s kipi velikih dimenzij in enciklopedičnimi vsebinami, je bilo v tem času takih naročil manj, več pa naročil za okrasitev notranjščin. To se

je še posebej odražalo pri cerkvenih oltarjih, ki so postali velike slikarsko kiparske celote (Golob, 2003).

Glavni kiparski okras gotskih cerkva so različni motivi povezani s krščansko vero, kot je npr. motiv Marije z mrtvim Kristusom v naročju oz. pieta.

Relief Marije zaščitnice s plaščem iz župnijske cerkve Marijine pomočnice na Ptujski gori. Množica pod Marijinim plaščem predstavlja celjske grofe in njihove sorodnike ter imenitnike takratne Evrope, okrog leta 1410.

V slikarstvu se je človekova podoba vse bolj spreminjala v realistično, plastično, popolno telo, ki so jo upodabljali slikarji, kot je npr. Giotto.

Tudi na Slovenskem se je gotika močno uveljavila v slikarstvu. V tem času na Slovenskem skorajda ni bilo cerkve, ki ne bi imela poslikanih sten. Vendar do 2. polovice 14. stoletja še ne moremo govoriti o pravih freskah. Pogosto so poslikavali tudi fasade cerkva (npr. cerkve v Hrastovljah) (Golob, 2003).

Freska Sveta Nedelja v vasi Crngrob na fasadi cerkve Marijinega oznanenja, ki prikazuje prepovedana nedeljska opravila kmetov in meščanov, kot so vsakdanja opravila, obrti...

Freska Mrtvaški ples, v cerkvi svete Trojice v Hrastovljah, ki je bila naslikana leta 1490. gre za podobo plesa ali spreveda, v katerem so po stanovih razporejeni živi ljudje, skeleti mrličev in smrt. Freska je dolga sedem metrov.

8.3 RENESANSA

Renesansa (1420 – 1600) ali preporod je nastopila v prvi polovici 15. stoletja hkrati v srednji Italiji in na severu Evrope. Pomeni prvi umetnostno - zgodovinski slog po srednjem veku, saj se z njo začne obdobje novega veka. Za razliko od gotike, ki se je opirala na sistem krščanskih simbolov, se je renesansa oprla na razumsko dojemanje sveta.

V središču pozornosti sta človek in narava, umetniki pa se posvečajo portretom, anatomiji človeka in živali, pozornemu obravnavanju okolja. Pomembne so vse znanosti, spremenil se je odnos do preteklosti – dogodke iz minulih stoletij obravnavajo z razumsko razčlenitvijo, z upoštevanjem arheoloških spoznanj.

Renesansa se je kot celovit način razmišljanja in ustvarjanja razvila najprej v Italiji. Meščanstvo v Italiji je doseglo določeno neodvisnost, mestne države so obogatele zaradi bančništva, trgovine in so vlagale v umetnost, s presežkom denarja so spodbujale umetniško ustvarjalnost. Spremenilo se je razmerje med umetnino, umetnikom in naročnikom. Poleg cerkvenih naročil so bila pomembna tudi naročila premožnih meščanov. Mnogi umetniki so bili tudi znanstveniki, pisali so razprave, prevajali starejša dela. Meceni (družine Medici, Strozzi v Firencah, Visconti v Milanu...) so jih podpirali in sodelovali pri širjenju znanja. Nekdanja tesna povezanost umetnosti in cerkve, značilna za srednji vek se je sprostita, motivika se je obogatila s profano vsebino, umetnost pa obrnila k življenju realnega časa. Umetnost so razumeli kot sredstvo za zorenje človeka v razgledano, etično in odgovorno osebo (Golob, 2003).

Leonardo da Vinci: Človek v krogu in kvadratu, Benetke, 1485-1490

Najslavnejša Leonardova risba med vsemi renesančnimi študijami.

Leonardo je črpal iz antike in se zgledoval po antičnem avtorju Vitruviju. Da Vinci je zasnoval razmerja človeškega telesa in zapisal: »Če človek leži z razprtimi rokami, bodo njegove roke in noge segale do krožnice, kakršno bi naredili s šestilom, če bi šestilo postavili na popek«. Krog je veljal za simbol vesoljstva, kvadrat pa je pomenil tuzemski okvir. V prenesenem pomenu povezuje človek tuzemsko (kvadrat) in večno (krog).

Izhodišče za arhitekturno ustvarjanje so bili nekateri antični motivi, kot je slavolok, antični steber, razmerja zlatega reza in skladnosti med geometrijskimi liki, načelo simetrije in središčne kompozicije. Veliko pozornosti je bilo posvečeno mestnim palačam, kjer je prebivala aristokracija, dvoriščem z vrtovi, stopniščem in prehodom. Večkrat so arhitekti raziskovali izrazno moč nasprotij, npr. pretirano obložena pročelja z mnogimi kipi in barvitimi polji (Golob, 2003).

Dvorec Zemono je bil leta 1658 zgrajen v renesančnem slogu

Tudi za renesančno kiparstvo je bilo značilno posnemanje narave, priljubljeni so bili portreti in kipi golih teles. Portreti so bili tudi glavna tema v renesančnem slikarstvu

Slika 7: David, Michelangelo

Vir: <http://winewithramen.files.wordpress.com> (12.9.2009)

Leonardo da Vinci: Mona Liza

8.4 BAROK IN ROKOKO

Središča baročne (1600 – 1790) umetnosti so bila v Italiji, Španiji, Franciji, Nizozemski, Avstriji, Češki. Na območje današnje Slovenije se je barok širil iz Gradca, močno središče je bila tudi Ljubljana. Po gotiki je to najpomembnejše in najbolj plodno umetnostno obdobje na Slovenskem,

podprto z razvejanim čaščenjem svetnikov, marijanskim kultom, ustanavljanjem bratovščin, gradnjo božjepotnih cerkva, romanji, procesijami...

Baročna umetnost je umetnost absolutističnih dvorov, vsak dvor je izoblikoval svoja načela po katerih so ustvarjali. Arhitektura je dinamična, napeta, slikovita, dramatična. Barok se je najprej uveljavil v cerkveni arhitekturi (oboki, kupole, povečevanje oken, stranske kapele z novimi oltarji...) (Golob, 2003).

Romarska cerkev na Šmarni gori

Gradovi so v 17. stoletju izgubljali obrambni namen in so postajali vse bolj reprezentativni: opremili so jih z novimi trakti, okrašenimi dvoranami, parki z vodometi...

Palača Versailles v Parizu

Grubarjeva palača je poznobaročna profana stavba in nosi ime jezuitskega arhitekta Gabriela Grubarja. Z deli so začeli leta 1773. V letu 1840 je bila k stavbi prizidana še Virantova hiša. Danes so v palači prostori Arhiva Republike Slovenije. Kitasti obeski ter zidni venci pri oknih in portalu že nakazujejo prihod rokokoja.

V Sloveniji je baročno kiparstvo po številu del in množični ustvarjalnosti najbolj razširjena umetnostna zvrst. Ločimo dva tipa kiparskih del:

- kiparska dela, ki so sestavni del arhitekture (npr. na pročelju, nadomeščajo stebre)
- samostojne, prosto stoječe stvaritve (portreti, upodobitve nabožnih in posvetnih motivov, vodnjaki, parkovni kipi...) (Golob, 2003).

Robbov vodnjak ali Vodnjak treh kranjskih rek je najznamenitejši ljubljanski vodnjak s skulpturami iz belega marmorja, dokončan leta 1751. Avtor vodnjaka je Francesco Robba. V obliki personifikacij so upodobljene reke Sava, Krka in Ljubljanica. Original je stal na Mestnem trgu pred ljubljansko mestno hišo, na stičišču treh mestnih ulic. Danes tam stoji njegova replika. Original od leta 2008 hrani Narodna galerija.

Rokoko je bil zadnji zgodovinski slog, ki se je uveljavil v vseh evropskih državah: to je slog razvajene aristokracije. Povsod so podlegli njegovi očarljivi lahkosti, vendar se je lahkotno življenje izteklo v preobratih ob koncu 18. stoletja (Golob, 2003).

8.5 UMETNOST 19. STOLETJA

Za umetnost 19. stoletja je značilna raznolikost, na kar so vplivali politični prevrati, družbene spremembe, industrializacija, razsvetljenstvo ter nov odnos do raziskovanja, znanosti in namena umetnosti (Golob, 2003). V umetnosti 19. stoletja govorimo tako o neoklasicizmu, romantiki, bidermajerju in realizmu.

V tem času so delovali številni znani umetniki, kot so: Ludwig van Beethoven, Franz Schubert, Frederic Chopin, Giuseppe Verdi, Čajkovski, Wagner...

V neoklasicizmu se je zanimanje za zgodovino zlasti antiko okrepilo tudi s pomočjo novih odkritij arheologov (npr. Pompejev leta 1748). Za čas in slog so značilni poudarjen ideal lepote oziroma skladnosti zunanje in notranje lepote, motivi iz antičnega sveta (npr. Diana, Amor, Venera, Mars) in poudarjanje morale (Golob, 2003).

Franc Kavčič, Fokion z ženo in bogato Jonko, 1801, Ljubljana

Za romantiko so značilni stopnjevanje dramatičnosti, domoljubne in zgodovinske teme, eksotični kraji, odmikanje od resničnosti in poudarjanje čustev (npr. Jean J. Rousseau). V umetnosti se je romantika uveljavila predvsem v slikarstvu (npr. Francesco Goya).

Anton Karinger, Triglav iz Bohinja, 1861, Ljubljana

Oznaka bidermajer se nanaša na srednjeevropsko meščansko kulturo prve polovice 19. stoletja, značilno predvsem za Avstrijo in Nemčijo s središčem na Dunaju. Ponazarja razmerje do življenja (in ne določene slogovne značilnosti) predvsem srednjega in malega meščanstva tedanjega časa: patriarhalno družinsko življenje, spodobnost, intimnost, dobrodušnost, naivnost.

Za slikarstvo so značilni motivi, ki naj bi gledalca ganili, ter skupinski ali posamični portreti (tudi miniaturne upodobitve), upodobitve notranjščin meščanskih hiš, krajine, cvetlična tihožitja. Slikarstvo izraža vrednote meščanov: poudarja spodobnost, priljudnost, urejenost, prijateljstvo, dobrotelost, v obliki portretov, tihožitij in krajin.

Za bidermajer je značilna tudi posebna stanovanjska oprema, ki poudarja lepoto materiala (svetli les, svetle prevleke, progasti ali cvetlični vzorci), na sploh pa so bili zelo priljubljeno drobno pohištvo za vsakdanjo rabo (mizice, stojala za cvetje in svetilke) ter predmeti iz (dunajskega) porcelana in (češkega) stekla.

V realizmu umetniki največ upodabljajo prizore iz vsakdanjega življenja preprostih ljudi, kmetov in delavcev. Zato se je uveljavil predvsem v posvetni umetnosti, še posebej v portretu, karikaturi in krajini (Golob, 2003).

Ivana Kobilica, Kofetarica, 1888

Konec 19. stoletja se pojavi tudi inženirska arhitektura, ki je prinesla nove materiale (kovinske konstrukcije, jeklene nosilce...). Njen simbol je bil nebotičnik. To je bil čas industrijske revolucije, skrajno racionalne uporabe vseh sredstev.

Gustave Eiffel, Stolp, 1889, Pariz

Stolp je postal simbol inženirskega snovanja. Kljub temu, da je kovinski, deluje lahko in prosojno. Visok je 307 metrov

8.6 UMETNOST 20. STOLETJA

Konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja govorimo o secesiji. Secesija je oznaka za umetniške skupine, ki so se ob koncu 19. stol. kot predstavnice novih smeri ločile od uradno priznanih akademskih združenj npr. artnouveau. Najbolj se je izražala v arhitekturi in notranji opreми, na področju risbe in grafike, manj pa v kiparstvu. Na področju umetnih obrti je prišlo do razmaha oblikovanja izdelkov iz stekla in uporabnih predmetov (npr. češko secesijsko steklo, ameriško steklo Tiffany), pri čemer je novost steklo iz več plasti različnih barv. Prevladovali so unikatni in številčno omejeni izdelki (npr. notranja oprema hotela Union). Za secesijo so značilni rastlinsko okrasje, geometrične oblike, keramične ploščice na fasadah.

V Sloveniji se je skoraj povsod uveljavila predvsem dunajska secesija (npr. Maks Fabiani, Jože Plečnik), pomeni pa začetek moderne arhitekture (npr. Fabianijev Jakopičev paviljon v Tivoliju, Plečnikova vrtnarija v Rožni dolini, Urbančeva trgovska hiša oz. Centromerur v Ljubljani) (Golob, 2003).

Od začetka 20. stoletja pa vse do 2. svetovne vojne je razvoj arhitekture zaznamovalo delo dveh arhitektov: Maksa Fabianija (Ferrarijev park v Štanjelu, Krisperjeva hiša v Ljubljani) in Jožeta Plečnika (NUK, Žale, Križanke, Tromostovje, Peglezen, tržnica, cerkev Sv. Frančiška v Šiški, cerkev v Bogojini).

Arhitekt, urbanist in oblikovalec Jože Plečnik se je rodil leta 1872 v Ljubljani. Eden najbolj znanih slovenskih arhitektov je s svojimi deli ni zaznamoval le Ljubljane, ampak tudi dve drugi evropski mesti, Dunaj in Prago.

V slikarstvu so prevladovali karikature in knjižne ilustracije, predstavniki secesijskih slikarjev pa so: Maksim Gaspari (razglednice), Hinko Smrekar (tarok), Saša Šantel (ljudski oblačilni videz).

Impresionizem kot umetniški izraz temelji na trenutnem razpoloženju in zaznavanju okolja. Najvidnejši predstavniki impresionizma v svetu so: Edouard Manet, Claude Monet, Edgar Degas, Pierre - Auguste Renoir, v Sloveniji pa Rihard Jakopič, Ivan Grohar, Matija Jama, Matej Strnen (Golob, 2003).

Ivan Grohar, Sejalec, 1907

Ivan Grohar, Macesen, 1904

Matej Sternen, Rdeči parazol, 1904

Po prvi svetovni vojni so se razmahnila številni umetniški slogi, kot so: kubizem, futurizem, simbolizem, ekspresionizem.

Ljubljanski nebotičnik je bil zgrajen 21. februarja 1933. Po naročilu Pokojninskega sklada ga je projektiral arhitekt Vladimir Šubic. Objekt je postavljen na mestu srednjeveškega samostana, gradbeniki so med začetnimi deli pri kopanju nekaj metrov pod površjem naleteli na vodnjak iz 13. stoletja. V temelje ljubljanskega Nebotičnika je vzdana pesnitev Otona Župančiča. Nebotičnik je ena najbolj potresno varnih stavb v Ljubljani.

Za obdobje po koncu 2. svetovne vojne je značilna velika pestrost slogovnih usmeritev. V prvih desetletjih je prevladoval socialni realizem, npr. kiparji Boris in Zdenka Kalin, Jakob Savinšek, Stojan Batič, Janez Bojko ter slikarji, npr. France Mihelič, Maksim Sedej, Lojze Spacal, Zoran Mušič... V arhitekturi so se uveljavili Edo Mihevc, Edo Ravnikar, Marko Mušič...

- Kateri novodobni umetniki so s svojim delovanjem najbolj vplivali na razvoj sodobne umetnosti v širšem smislu v zadnjih desetletjih?

V Sloveniji kot tudi v svetu poznamo številne prepoznavne umetnostno-zgodovinske sloge, ki se kažejo v različnih oblikah umetnosti, predvsem v arhitekturi, kiparstvu in slikarstvu. Številni umetniki, kot sta npr. Jože Plečnik in Maks Fabijani, so s svojimi deli zaznamovali Slovenijo tudi v svetovnem merilu.

9 KULTURNA DEDIŠČINA – ELEMENT TURISTIČNEGA PROIZVODA

»Šege, starine so ščit domovine«
(Ljudski)

Kulturna dediščina lahko predstavlja osnovni element turističnega proizvoda ali pa je sestavni del oziroma sooblikovalka turističnega proizvoda. Ko govorimo o primerih kulturne dediščine kot osnovnega elementa turističnega proizvoda (recimo muzej na prostem), gre v osnovi za obliko strokovnega in profesionalnega oblikovanja turistične ponudbe, ki naj bi večinoma temeljila na pravilno vrednoteni kulturni dediščini. V poglavju boste spoznali kakšne vrste muzejev poznamo in v čem se razlikujejo, na kakšne načine pritegnejo obiskovalce, vlogo dediščine pri oblikovanju celovite spominkarske ponudbe ter turističnih prireditvah.

Muzej, muzej na prostem, spominek, turistične prireditve

9.1 KULTURNA DEDIŠČINA KOT OSNOVNI ELEMENT TURISTIČNEGA PROIZVODA

9.1.1 Muzeji in muzejske zbirke

Muzeji so institucije, v katerih etnologi že tradicionalno delujejo ali sodelujejo kot strokovni delavci. Današnja podoba in vsebina muzejev in muzejskih zbirk dobiva nove razsežnosti in je hkrati obremenjena z novimi spoznanji. Zagotoviti moramo, da bo v muzejih naša kulturna dediščina pravilneje predstavljena. Muzeji se ne smejo razvijati kot zbirka predmetov, temveč tako, da bodo zrcalili celotno kulturno infrastrukturo, tako otipljivo kot neotipljivo (Unesco, 2003).

Muzejev je več vrst, po velikosti in obsegu, pa tudi po namenu. Osrednji muzeji našega naroda in države so: Narodni muzej, Slovenski etnografski muzej, Prirodoslovni muzej Slovenije, Narodna in Moderna galerija. Vsi ti muzeji so v Ljubljani.

Poleg teh poznamo še krajevne in pokrajinske muzeje (npr. Gorenjski muzej v Kranju, pokrajinski muzeji v Celju, Mariboru, Murski Soboti, Kopru, Belokranjski muzej v Metliki, Dolenjski muzej v Novem mestu, Posavski muzej v Brežicah, Mestni muzej v Ljubljani...

Poleg teh imamo celo vrsto muzejev in muzejskih zbirk, ki prikazujejo različne dejavnosti (npr. Pomorski muzej v Piranu, Čebelarški muzej v Radovljici, Tehniški muzej v Bistri pri Vrhniki, Gasilski muzej v Metliki, Muzejska zbirka motociklov na Vranskem, rudarski muzeji v Idriji, Mežici, Trbovljah in Velenju, Pivovarski muzej v Pivovarni Union v Ljubljani...) ali zgodovinska obdobja (Muzej soške fronte v Kobaridu, Muzeja novejšje zgodovine v Celju in Ljubljani, Partizanska bolnišnica Franja pri Cerknem, Baza 20 v Kočevskem rogu...).

Z novimi sodobnimi težnjami po masovni produkciji in s tem neizogibni ekonomski konkurenci so prisiljeni v tekmovanje za svoje pozicijo v turistični ponudbi. Muzeji potrebujejo obiskovalce, in turizem lahko, bolj kot katerikoli del gospodarstva, omogoči tem

institucijam masovni obtok (Kirschenblatt - Gimblett, 1998).

Tako postajajo oziroma so tržno blago. Da postanejo profitni, se morajo tržiti kot turistične atrakcije. Pri nas smo na tem področju še nekoliko v zaostanku, kar lahko izkoristimo v svojo prednost, namesto da vidimo v tem že v začetku pomanjkljivost. Namreč dejstvo je, da je obstoj muzejev brez obiskovalcev nesmiseln. Število obiskovalcev bo v bližnji bodočnosti odločalo, kateri muzeji bodo preživeli bitko s časom in tržiščem. Tudi pri nas je vse močnejša bitka za obiskovalce. Žal se muzejski delavci in strokovni sodelavci še premalo zavedajo, da bo potrebno narediti konkreten premik v približevanju muzejev javnosti. To pomeni, da mora priti do splošnega razumevanja, da obiskovalcev ni moč pridobiti s tradicionalnim (klasičnim) razstavljanjem predmetov in zbirk. Prav tako ljudi ne zanima, kateri in kakšni predmeti so razstavljeni. Temveč jih zanima zgodba (interpretacija), ki jo ti predmeti pripovedujejo, oziroma sporočilo, ki ga hoče razstavljaivec povedati, način podajanja njenega sporočila in intenzivnost doživetja. Torej pomembno je kako in ne le kaj. Tu so nam lahko v veliko pomoč spoznanja in principi interpretativne vede (Kirschenblatt - Gimblett, 1998).

Pri muzejih je torej pomembno, da obiskovalcem ponudijo čim širšo paletu doživetij, spoznanj in dogajanj. Celovitost muzejske ponudbe (razstave, zbirke, muzejske trgovine, restavracije, prireditve...) je nuja, katere se slovenski muzealci še premalo zavedajo. 'Za turizem ni važno in pomembno le tako ali drugačno vodenje, ampak predvsem paleta možnosti, ki se začneja s klasičnim vodenjem in se konča z najrazličnejšimi oblikami dogajanj in preživljanja prostega časa v muzejih, oplemenitenega z novimi spoznanji, možnostmi dodatnega izobraževanja, nakupovanja, poslušanja glasbe, možnostmi vključevanja v igro...(Bogataj, 1997).

Predpostavka torej je, da obiskovalci niso več zainteresirani za tiho ogledovanje »mrtvih« predmetov, temveč hočejo »doživetje« vseh čutnih zaznav. Zato danes muzeji v svetu ponujajo obiskovalcem, da jih popeljejo na »potovanje«. Destinacija: kolektivno samorazumevanje (Kirschenblatt-Gimblett, 1998).

V tem pogledu v Sloveniji še vedno zaostajamo za preostalimi razvitimi državami, z redkimi izjemami v muzejski stroki, npr. Mestni muzej Ljubljana, Muzej premogovništva Velenje, Otroški muzej Hermanov brlog v Celju, ki ponujajo obiskovalcem interaktivne predstavitve in doživetja.

Dobro je vedeti, da je ponekod v svetu ta proces spreminjanja pristopa od »opazovanja« do »doživljanja« že priveden do svojih skrajnosti. Muzeji tako zaradi »krize identitet« postajajo vse bolj tržno naravnani. Postati morajo »destinacija« in za to so nekateri »pripravljeni« plačati visoko ceno potvarjanja resničnosti. Delujejo v smeri, da je obisk muzeja dogodek, ki izpolni vse čutne potrebe in hkrati ponuja doživetje, ki je bolj »realno« od dejanskega sveta. Dediščina, ki jo obljublajo in prezentirajo, je le nova oblika kulturne produkcije. Tako danes turisti potujejo na konkretno destinacijo, da izkusijo virtualen prostor v primeru »živih muzejev in muzejev na prostem« (Kirschenblatt-Gimblett, 1998).

Ti pomisleki oziroma kritični vidik na vlogo muzejev danes nam morajo biti vodilo k previdnejšemu pristopanju k reševanju sodobnih teženj v razvoju muzejev in zahtev tržišča. Kajti stvari pri nas še zdaleč niso tako daleč kot recimo v Združenih državah Amerike ali Avstraliji in Novi Zelandiji. Zatorej je pretirana previdnost odveč, saj smo s svojim spreminjanjem pristopa šele na začetku poti. Pomembno je, da smo seznanjeni s pastmi tržne naravnosti in tako bolje ter predvsem strokovno pravilneje ravnamo pri oblikovanju muzejske ponudbe. Enako velja tudi za druga področja turistične produkcije.

9.1.2 Muzej na prostem

Muzeji na prostem so ohranjeni primeri domačij v naravnem okolju. To so celoviti muzeji arhitekturne dediščine ali zgodovinskega spomina. V turističnem tisku se za tako obliko muzeja še zmeraj uporablja strokovno neustrezen izraz: skansen.

Muzeji na prostem lahko obiskovalcem predstavijo celotno paleto svojih pomenov, šele takrat ko različne stroke (etnologija, arhitektura, slavistika in literarna zgodovina, umetnostna zgodovina, ...) v skupni težnji poskrbijo že ob nastanku za široko zasnovo, ki ne bo razumela tega »prostora« le kot neke vrste razstave bivalnih okolij (Bogataj, 1997).

Pojavlja se še en problem. Težnje po oblikovanju umetnih okolij, torej nekakšnih »minimundusov«. Take pobude prihajajo predvsem s strani različnih »lokalnih iniciativ« in turističnega ljubiteljstva.

Slovenija ima še vedno vse pogoje in možnosti, da svojo dediščino ohrani v primarnih okoljih in se ne poslužuje, tako med nekaterimi strokovnjaki kot tudi ljubiteljskimi krogi, popularnih »spektaklov« prenašanja in prevažanja stavb ter ustvarjanje umetnih razstav na prostem. Konec koncev je tudi velikost naše države argument več proti takemu početju (Bogataj, 1997).

Muzej na prostem Rogatec, Skomarska hiša na Skomarju, Solinarska hiša v Ravnu, Kavčnikova dimnica v Zavodnjah nad Šoštanjem, rudarsko stanovanje v koloniji Njiva v Trbovljah

Muzeji so tudi urejene rojstne hiše in spominske sobe znamenitih Slovencev, npr. Prešernova rojstna hiša, Finžgarjeva, Čopova, Jalnova, Bevkova, Cankarjeva, Aškerčeva, Trubarjeva, Kettejeva, Kranjčeva, Jurčičeva in rojstne hiše številnih drugih pomembnih Slovencev.

Med najboljše primere muzejev kmečkega stavbarstva sodi rojstna hiša patra Stanislava Škrabca v vasi Hrovača pri Ribnici na Dolenjskem. Škrabčeva domačija je zgleden primer povezovanja dediščine s sodobnostjo.

- V tem študijskem letu obiščite en muzej po lastni izbiri in opišite katero dediščino hrani in na kakšne načine jo predstavlja obiskovalcem!
 - Navedite primer kulturne dediščine v domačem kraju ali pokrajini, ki je neurejen, poškodovan, morda uničen! Kdo je krivec za nastalo stanje in kdo bi moral v prihodnje skrbeti zanj?
-

9.2 KULTURNA DEDIŠČINA KOT SOOBLIKOVALKA TURISTIČNEGA PROIZVODA

V primerjavi z muzeji je strokovni pristop pri tistem delu turistične ponudbe, kjer je kulturna dediščina sooblikovalka turističnega proizvoda, skoraj ničen. Največkrat je prepuščena neki amaterski samoiniciativnosti posameznikov oz. skupin (turistična društva, lastniki lokalov, organizatorji prireditev...) ali neprimernim strokovnim kadrom (ekonomisti, oblikovalci, arhitekti, ...). Kadar gre za oblikovanje turističnega proizvoda na področju kulturne

dediščine bi pri tem nujno morali sodelovati tudi etnologi, kar pa se v praksi zelo redko zgodi.

Potrebno je najti oz. strokovno oceniti elemente kulturne dediščine, ki bi lahko pripomogli k večji prepoznavnosti ali za katere bi hoteli, da postanejo avtentičen in prepoznaven sestavni del turistične ponudbe posamezne regije, kraja, objekta. Njihova pravilna interpretacija in umestitev v celostno turistično ponudbo je garancija za kvalitetnejšo in edinstveno ponudbo (Bogataj, 1997).

Poglejmo dve taki pomembni področji.

9.2.1 Turistični spominki

Spominek je nekaj, kar si bomo kot turisti kupili, dobili, vzeli, pobrali, fotografirali itd, za spomin na dneve, dan, ure, trenutke. Za spomin na deželo, kraje, ljudi, njihove mojstrovine, posebnosti, drugačnosti... (Bogataj, 1997). V to kategorijo lahko prištevamo prav vse.

Iskanje nekih posebnih turističnih spominkov je torej nesmisel, ker je to ponudba celotne produkcije nekega naroda, od replik dediščine do sodobnih industrijskih izdelkov, od povprečnega kiča do vrhunsko oblikovanih unikatov. Tako kot še marsikaj drugega namreč tudi spominke določajo in opredeljujejo njihovi odjemalci. Ponudba turističnih spominkov je hkrati tudi podoba strukture turistov, ki prihajajo v naše kraje ali državo v celoti. Domačih in tujih (Bogataj, 1997).

Izbira spominka je tako popolnoma odvisna od osebnega okusa turista, njegovega kulturnega okolja in pridobljenih vrednot ter norm, trenutne želje in potrebe ter mnogih drugih nepredvidljivih variabel.

V zadnjem času je na spominkarskem trgu veliko predmetov, ki so nastali izpod rok slovenskih rokodelcev. Izdelki, ki se prodajajo pod znamko umetnostne in domače obrti, so bili pozitivno ocenjeni s strani Strokovne komisije za domače in umetnostne obrti pri Obrtni zbornici Slovenije. Javnosti so najbolj ocenjeni izdelki predstavljeni na bienalnih razstavah domačih in umetnostnih obrti v Slovenj Gradcu in Ljubljani. Poleg tega je potrebno omeniti, da obstaja tudi pod okriljem Turistične zveze Slovenije komisija za spominke.

Konec leta 2008 je Slovenska turistična organizacija izdelala Strategijo spominkov v slovenskem turizmu (»Za spomin – iz Slovenije«), v kateri so sistematično predstavili stanje na področju spominkarske ponudbe in ponudbo razvrstili v piramidalni sistem.

Reprezentativni spominki Slovenije, ki predstavljajo vrh piramide in pokrivajo osrednji, alpski, panonski in mediteranski svet Slovenije so naslednji:

Osrednja Slovenija: ribniški konjiček z jahačem, šopek ribniške suhe robe

Alpska Slovenija: idrijska čipka, Plečnikov svečnik iz Kroke, med in medica

Panonska Slovenija: replika arheološkega predmeta s Ptuja (npr. oljenka), steklenica in kozarec vina

Mediterska Slovenija: kamniti možnar s tolkačem, sol iz piranskih solin (blagovna znamka Solnce), čokolada s soljo

Srednji del piramide ali izbrani reprezentativni spominki slovenskih regij so naslednji:

- Osrednja Slovenija, Ljubljana, Zasavje: Prešernove fige, maskote z nošami slovenskih pokrajin, ljubljanski zmaj, ljubljanska cvetnonedeljska butarica, kranjska klobasa.
- Gorenjska: Plečnikov svečnik iz Kroke, medica in med, zvonček želja z Bleda, rezljan leseni golobček ali duhec, bohinjski mohant in mohantovi piškoti, lončarski izdelki lončarja Kremžarja iz Komende, kamniška majolika, lesena sončna ura z Velike planine, gorjuška pipa, replike panjskih končnic, dražgoški kruhki, blejske kremšnite, rateški žoki, Elanovi izdelki
- Dolenjska, Bela krajina, Ribniška dolina: ribniški konjiček, šopek ribniške suhe robe, cviček, kočevski med, šentjernejski petelin, belokranjske pisanice, vezenine in platno.
- Notranjska: spominek Postojnske jame in Škocjanskih jam (človeška ribica), slivniška coprnicca, maskota bloški smučar, publikacije o Postojnski jami, Cerkniškem jezeru.
- Primorska, slovenska Istra: Kamniti možnar s tolkačem, izdelki iz Sečoveljskih solin (Sol iz solin, solni cvet, čokolada s soljo), kraški pršut, kraški teran, teranov liker, kraški brinjevec, brkinski slivovec, oljčno olje slovenske Istre, leseni izdelki iz Trente, briška, vipavska in istrska vina, figov hlebček, žganje z zelišči in zeliščni likerji v slovenski Istri, bovški in tolminski sir
- Koroška: lectarski izdelki iz Slovenj Gradca (lect iz delavnice Pergar v Slovenj Gradcu), koroški mošt (sadjevec, alkoholna pijača iz stisnjenega sadja, jabolk ali hrušk), rženi kruh, maskota kralja Matjaža, izdelki v povezavi z muzejem rudarstva v Mežici, izdelki s področja likovne umetnosti (vezano na Slovenj Gradec)
- Štajerska, Posavje, Kozjansko, Prlekija, Haloze: štajerska vina, maskota »koranta«, knjiga o »korantu«, steklarski izdelki iz Rogaške Slatine, haloški in prleški klopotec, štajersko prekmursko bučno olje, spominki, povezani z najstarejšo trto na mariborskem Lentu, mineralne vode Rogaška in Radenska, prleška tünka, izdelki iz koruznega ličja in drugi izdelki v ponudbi muzeja na prostem Rogatec, izbrane replike arheoloških predmetov iz Ptuja, lončarski izdelki lončarja Žumana iz Ljutomera, najstarejša trta na svetu iz Maribora (publikacija) - modra kavčina, maskota Zlata lisica (ženska tekma za svetovno prvenstvo z najdaljšo tradicijo med tekmami v svetovnem prvenstvu, od leta 1964)
- Prekmurje: Prekmurske »remenke«, prekmurski slamnati dožnjek in drugi izdelki iz slame (dožnjek - slamnati lesteneč), prekmurska lončevina (črna – »pütra«), izdelki iz koruznega ličja ali »bilja«
- Idrijsko, Cerkljansko: Idrijske klekljane čipke
- Savinjska in Šaleška dolina: izdelki iz solčavskega filca, zgornjesavinjski želodec, replike muzejskih predmetov, povezanih s celjskimi grofi, Izdelki vezani na muzej premogovništva v Velenju (Strategija spominkov v slovenskem turizmu, 2008).

Več o strategiji spominkov v slovenskem turizmu:

http://www.slovenia.info/pictures/TB_board/attachments_1/2009/Strategija_spominkov_in_organizacijsko_poslovni_model__7510.pdf, 11.10.2009)

Na podlagi spominkarske strategije ocenite ponudbo spominkov svojega domačega kraja oziroma pokrajine z vidika primernosti, kakovosti in prepoznavnosti!

9.2.2 Turistične prireditve

Pri treh oblikah turističnih prireditev ima dediščina pomembno vlogo.

1. Nekatere turistične prireditve so del ritualov nekega naroda in države. Pogosto gre za nadaljevanje bogatih izročil dediščine v sodobni čas, z vsemi spremembami, ki jih čas prinaša. Te prireditve torej niso »organizirane« oz. posledica nekega »umetnega« oblikovanja oz. nastanka. Sem sodijo krajevna žegnanja, sejmi, šege in navade ob božiču, velikonočnem času, prvem maju...
2. Nekatere turistične prireditve so le še interpretacija dediščine (celote ali le določenih delov). So zrežirani dogodki, ki navadno končajo na ravni takih in drugačnih veseljc z razširjenimi programi, npr. prikazi kmečkih opravil.
3. Nekatere turistične prireditve predstavljajo »gledališče zgodovine«. Pri teh je velika nevarnost, da se spremenijo v kič ali izkrivljanje prikazovanja, če se ne držijo svojih pomenskih okvirjev, npr. Erazmov viteški turnir pri Predjamskem gradu.

Vse prevečkrat prihaja do nestrokovnega mešanja kulturnih oblik. Mestne kulturne oblike in sestavine načina življenja ter dediščine sodijo v mesto, vaške pa v podeželska okolja! (Bogataj, 1997)

Različne vrste muzejev, tako nacionalni, krajevni, pokrajinski, otroški, muzeji, ki prikazujejo dejavnosti kot tudi muzeji na prostem skrbijo za varovanje, raziskovanje, ohranjanje in prezentacijo naše kulturne dediščine skozi zgodbe oziroma njihovo interpretacijo. Kulturna dediščina sooblikuje turistične proizvode, kot so turistični spominki in turistične prireditve.

10 OBLIKOVANJE TURISTIČNE PONUDBE Z INTERPRETACIJO

Zakaj neko dediščinsko, zgodovinsko in naravno področje potrebuje interpretacijo za svoje dolgotrajno preživetje? Interpretacija je osnova za oblikovanje kakovostnih, privlačnih in zanimivih turističnih programov in produktov na osnovi kulturne in naravne dediščine, zato morajo njene zakonitosti poznati vsi zaposleni v turizmu in gostinstvu. Interpretacija je pomemben del turističnega razvoja. V poglavju boste spoznali osnovne komunikacijske procese in principe, ki jih uporabljamo pri interpretaciji, kakšne so koristi, ki jih prinaša interpretacija pri trženju kulturnih in naravnih znamenitosti in kakšna sredstva interpretacije poznamo.

Interpretacija, trženje, zgodbe, sredstva interpretacije

Interpretacija je komuniciranje, pripovedovanje zgodb, je nepogrešljivo sredstvo za komuniciranje z ljudmi, s pomočjo katerega doživljajo območje, ki ga obiščejo - mesta in podeželje, zgodovinske kraje, spomenike, muzeje, galerije.

Interpretacija je način prenosa sporočila obiskovalcem, da si ga ti zapomnijo. Namenjena je spodbujanju obiskovalčevega interesa in razumevanja skozi izkušnjo ter odkritjem nečesa novega. Interpretacija je sredstvo za doseg, da ljudje cenijo tisto, kar se nam zdi pomembno.

Posledica dobre interpretacije je, da ljudje kraje, ki jih predstavljamo, bolje razumejo in zapustijo navdušeni nad znamenitostmi in z občutkom povezanosti z njimi. Večje kot je doživetje za ljudi, bolj verjetno se vrnejo ali pa za obisk kraja navdušijo prijatelje in družino.

Bolj kot je neko področje turistično neprepoznavno, bolj potrebuje dobro interpretacijo, da postane zanimivo za turiste ter da ohrani to svojo zanimivost tudi v prihodnosti. Namreč, v primerih, ko je določeno zgodovinsko, dediščinsko, naravno področje dovolj veliko ali dovolj znano, je potrebno vložiti manj truda v interpretacijske metode. Ljudje si bodo to področje hoteli ogledati že zato, ker je tako znano in pomembno. Interpretacija tako neki "destinaciji" služi kot metoda »dodatne vrednosti«.

Principi v komunikacijskem procesu, ki so osnova vsakega tržnega in oglaševalskega delovanja so:

- Izziv/provokacija - Komunikacija mora izzvati radovednost, pozornost in zanimanje pri občinstvu. Če ne moremo izzvati in pridobiti njihove pozornosti, ne moremo z njimi komunicirati. Ko se planira strategija, kako vzbuditi pozornost, se mora upoštevati odgovor na vprašanje: zakaj bi obiskovalec hotel zvedeti določeno informacijo? Odgovor na to vprašanje se lahko predstavi v grafični obliki, fotografiji ali pa izjavi - stavku, ki vzbudi zanimanje pri občinstvu.
- Povezava - Nadaljnja stopnja je iskanje povezave med našim sporočilom in vsakdanjim življenjem obiskovalcev in njihovimi izkušnjami. Z njimi moramo komunicirati v obliki in primerih, ki jih lahko razumejo. Pri tem delu komunikacije odgovarjamo na vprašanje: zakaj potrebujete to informacijo, storitev, produkt... ? S tem damo ljudem razlog, da nadaljujejo z ogledovanjem, poslušanjem in sodelovanjem. Damo jim razlog, da ostanejo še naprej pozorni in da se hočejo naučiti in izvedeti še več.

- Razodetje/razkritje - Konec komunikacije oziroma odgovor moramo podati skozi edinstveno ali neobičajno perspektivo ali vidik. Odgovor moramo ohraniti za konec. Doseči je potrebno odziv »a ja« oz. »a res«. Razkritje namreč pove obiskovalcem, zakaj je bilo zanje sporočilo pomembno oziroma kako lahko iz njega potegnejo neko korist.
- Težnja po poenotenju sporočil - Potrebno je planirati ali oblikovati naš program, uslugo ali vizualni medij tako, da s pravo barvo, izbiro oblačil, glasbe, dizajna idr. podpremo in potrdimo predstavitev svojega sporočila.
- Nagovor celote - Vsa interpretacija mora nagovoriti neko osnovno idejo ali temo - »veliko sliko« tega, kar je pomembno o muzeju, razstavi, turistični znamenitosti idr., kar si obiskovalec ogleduje. To glavno temo najbolje ilustrira odgovor na vprašanje: Če si obiskovalec vzame čas za sodelovanje v programu, ali ogledu razstave idr., medtem ko je na tej določeni destinaciji (muzej, park, zgodovinsko mesto...) in če si, ko pride čas, da bo zapustil to mesto in odšel domov, če si zapomni eno samo stvar/idejo, zaradi katere je ta destinacija tako posebna, bi ta stvar/ideja morala biti...? Odgovor na to vprašanje je »celota«. Torej gre za ilustracijo, kako je ta določena zgodba, kot recimo, kako je neka zgodovinska stavba primer in integralni del neke večje skupnosti in njene zgodbe ([http://www. heritageinterp.com](http://www.heritageinterp.com), 25.8.2009).

Poleg vsega tega se mora oblikovalec programa vprašati dvoje.

- Zakaj bi obiskovalci hoteli to zvedeti? Če ne moremo odgovoriti na to vprašanje, pomeni, da bomo imeli problem tržiti program ali ponudbo. Namreč kakšen pomen je biti v situaciji, ko podajamo odgovore, po katerih nihče ne sprašuje.
- Kako hočemo, da obiskovalec uporabi informacijo, ki mu jo interpretiramo? Če nečemo, da bi obiskovalci uporabili informacije, zakaj jim jih sploh podajamo?

Pravzaprav lahko ugotovimo, da lahko te principe v njihovem bistvu uporabljamo na skoraj vseh področjih, kjer pride do komunikacije s publiko, med drugim tudi pri principu recimo turističnega vodenja, strokovnega vodenja po razstavi, poučevanja oziroma podajanja snovi ali celo novinarskega pisanja. Torej ne gre le za trženjsko komuniciranje, temveč predvsem za motivacijski odnos s publiko.

10.1 KORISTI INTERPRETACIJE PRI TRŽENJU KULTURNIH IN NARAVNIH ZNAMENITOSTI

Glavne koristi, ki jih prinaša interpretacija trženju kulturnih in naravnih znamenitosti so:

- Obiskovalcem pokaže in pove, kakšna je vrednost te znamenitosti - zanje, za lokalno skupnost, regijo ali celo narod.
- Lahko navdihne obiskovalce in ustvari občutek individualnega ponosa in pripadnosti neki skupnosti.
- Obiskovalci si pridejo ogledat neko znamenitost predvsem zaradi njene zgodbe in doživetja, ki ga od tega pričakujejo. Interpretacija (programi, vodeni ogledi, razstave, živa zgodovina...) je tista, ki jim to omogoči. Brez nje je neka zgodovinska/dediščinska znamenitost le še en »star« kraj.

- Motivira obiskovalce, da postanejo bolj dovzetni in skrbni do dediščine (svoje ali drugih kultur).
- Programi in ostale interpretativne usluge in storitve, so največkrat razlog, da se obiskovalci ponovno odločijo obiskati neko znamenitost.
- Interpretativni programi in storitve prinašajo denar (<http://www.heritageinterp.com>, 25.8.2009).

Turizma na osnovi naravne in kulturne dediščine ni možno imeti, oblikovati brez interpretacije. Kulturno - dediščinski turizem je namreč odvisen od zgodb, ki jih pripovedujejo kraji/znamenitosti, in pripravljenosti obiskovalcev, da potujejo z namenom, da vidijo, spoznajo, se naučijo in doživijo nekaj novega.

Pri oblikovanju turistične ponudbe na podlagi dediščine se je potrebno zavedati nekaterih ovir. Vsakdo lahko poizkusi vstopiti na to tržišče s ponujanjem nekega dela svoje zgodovine ali narave turistom. To pomeni, da je ponudba vse prevečkrat razpršena in ni direktno veza na turistično povpraševanje. Že sedaj se dogaja, da na področju kulturnodediščinskega tržišča ponudba raste hitreje kot povpraševanje. Posledično to lahko privede v neuspeh kljub naraščajočemu deležu tega turističnega področja.

Sredstva interpretacije so zlasti:

- vodeni ogledi (muzejev, jam, parkov, za različne ciljne skupine)
- učne poti (naravoslovne, doživljajske, tematske poti, vinske, sadne ceste, transverzale)
- šole v naravi
- razstave
- predavanja
- publikacije (zloženke, brošure, časopisi, knjige, smerokazi, oglasne deske)
- elektronski mediji (radio, televizija, tisk, internet, interaktivni računalniški informacijski sistemi)

Največkrat gre za kombinacijo več možnosti interpretacije naravne in kulturne dediščine.

Oglarska pot v Dolu pri Litiji. Pri tej poti gre za kombinacijo več možnosti interpretacije narave in kulturne dediščine. Na krožni oglarski poti obiskovalec obiše lovski dom, gradišče, apnenico, slap, razgledno točko, kovačijo, lovski dvorec in romarsko cerkev. Poleg lokalnih turističnih vodnikov se v delo vključujejo tudi gozdarji, lovci in oglarji.

(<http://www.turisticna-zveza.si/referati/PRAH%20OGLARSTVO.doc>, 20.8.2009)

Interpretacija je pomemben del turističnega razvoja. Včasih neko območje zaživi le s pomočjo interpretacije. Na nekaterih pa večina obiskovalcev ne bo videla drugega kot prazno polje ali travnik, če ni interpretacije, ki obudi nekaj vzdušja nekdanjega časa in jim približa dogajanja, ki so vplivala na zgodovino, pa naj gre za geološko znamenitost ali pa za zgodovinsko prizorišče. Glavna vloga interpretacije je torej razvijanje temeljnih vezi med znanstvenimi spoznanji in vsakodnevnim življenjem ljudi. Zato je interpretacija enako pomemben del turistične ponudbe kot so denimo prenočitvene zmogljivosti in dobra hrana. Če imajo obiskovalci občutek, da je kraj zanimiv, je verjetnost, da ga bodo priporočili drugim, večja. Dobra interpretacija zagotavlja, da so stranke zadovoljne, zadovoljne stranke pa pomenijo dober posel.

Razlika med informacijo in interpretacijo je v tem, da informacija postreže z dejstvi, interpretacija pa izzove čustva, ideje in ljudem omogoča nova doživetja ter nove poglede na to, kar so prišli pogledat.

- Poiščite in analizirajte primer učne poti v svojem domačem kraju oziroma pokrajini!
- Kakšne so prednosti in slabosti učnih poti?

Interpretacija je pomemben del turističnega razvoja. Brez nje ne moremo oblikovati sodobne turistične ponudbe naravne in kulturne dediščine, ki je odvisna od zgodb, ki jih pripovedujejo kraji/znamenitosti, in pripravljenosti obiskovalcev, da potujejo z namenom, da vidijo, spoznajo, se naučijo in doživijo nekaj novega. Pri načrtovanju privlačnih zgodb si pomagamo z različnimi sredstvi interpretacije: vodenimi ogledi, učnimi potmi, šolami, vrtci v naravi, razstavami, predavanji, delavnicami, publikacijami, elektronskimi mediji...

11 ODNOS MED DEDIŠČINO IN TURISTIČNO PRODUKCIJO

V zadnjem času se vse več strokovnjakov sprašuje o odnosu dediščine in turistične produkcije. Kritično pretresajo dediščino v vsem njenem vsebinskem, simbolnem in tržnem pomenu za turistično industrijo. Nanjo ne gledajo več skozi nostalgичna očala, temveč v njej vidijo predvsem posledico sodobnosti in njene produkcije. V poglavju boste spoznali nekatere nove poglede na kulturno dediščino z dodatkom novih vrednosti le te v sodobni ponudbi.

Nove vrednosti dediščine, sodobnost, produkcija

Barbara Kirschenblatt - Gimblett v knjigi *Destination Museum* opozarja, da namreč masovni turizem spreminja življenje ljudi na obiskanem področju. Zaradi vse večjega pritiska obiskovalcev nič ni več tako, kot je bilo. Iz tega izhaja posledica, da turisti prihajajo na to destinacijo, da bi videli in opazovali nekaj, kar ne obstaja več. S tega vidika je izguba prvotnega načina življenja tako, prvi korak pri spreminjanju načina življenja v dediščino.

V tem kontekstu je dediščina »transvaluacija zastarelega«, nečesa, kar ni več v rabi ter je napačno razumljeno, iz mode in mrtvo. Dediščina je kreirana skozi proces razstavljanja, predstavljanja (znanje, predstave, prireditve, muzejske razstave). Razstava namreč omogoči dediščini drugo življenje. Ta proces razkrije politično ekonomijo razstave v kulturnem turizmu (Kirschenblatt-Gimblett 1998).

Podlaga takim trditvam so njene naslednje predpostavke:

- Dediščina je nov način kulturne produkcije v sedanjosti, ki ima zatočišče v preteklosti.

Z upoštevanjem, da gre za način kulturne produkcije, ne zanikamo, da je rezultat »avtentičen« ali trdimo, da je popolnoma izmišljen. Namreč, dediščina ni ne izgubljena, ne najdena, ne ukradena, ne ponovno pridobljena, je le način produkcije v sedanjosti, ki ima svoje korenine v preteklosti.

- Dediščina je industrija »dodatne vrednosti«.

Dediščina doda vrednost obstoječemu »premoženju« oz. bogastvu, ki:

- ni več »živo« (obstoječi načini življenja, zastarele tehnologije, vidni sledovi naravnih nesreč),
- nikoli ni bilo ekonomsko produktivno (področje je prevroče, prevlažno, preveč oddaljeno),
- obstaja/deluje zunaj domene profita (brezplačne, podedovane in naravne dobrine).

Organizacije, ki se ukvarjajo z dediščino, zagotavljajo, da bodo področja in prakse, ki so v nevarnosti, da izginejo zaradi izseljenosti, nefunkcioniranja ali ker nimajo več vrednosti, ostale žive oz. preživele. To dosežejo tako, da dodajo nove vrednosti:

- *Vrednost preteklosti:* Preteklost predstavlja neznano deželo. Od nekdaj je človeka privlačilo potovanje skozi čas. Turizem s pridom izkorišča človeško hrepenenje po tem, da bi pokukal v preteklost in jo vsaj nekoliko bolje odkril. Zato vedno znova ponujajo »potovanja, sprehode skozi preteklost in spomine«.

- *Vrednosti razstavitve/predstavitve:* Ko enkrat neko področje, stavbe, predmeti, tehnologije ali načini življenja ne morejo preživeti več na način, kot so včasih, jim turistična in dediščinska industrija pomagajo, da preživijo (da so spet ekonomsko »žive«) kot prezentacije samih sebe. Umirajoče gospodarstvo torej inscenira svoje ponovno rojstvo kot predstavitev tistega, kar je nekoč bilo.
- *Vrednost drugačnosti:* Če hoče biti neka lokacija kompetitivna, mora postati destinacija. Da bi lahko destinacije tekmovala med seboj, se morajo med seboj razlikovati. Zato turistična industrija potrebuje produkcijo »drugačnosti«. Prav »podobnost« je v tej industriji namreč največji problem. Zato se vedno znova iščejo novi načini, ki poudarjajo drugačnost ter s tem večjo vrednost neke destinacije.
- Dediščina producira lokalno za izvoz: Turizem se, kot ena svetovno največjih izvoznih industrij, razlikuje od ostalih po tem, da ne izvažata dobrin za konzumiranje drugje, temveč »uvozi« obiskovalce oz. turiste, da konzumirajo dobrine ter ostale uslužnostne ponudbe na izvorni lokaciji.
- Centralno vprašanje dediščine je problematični odnos njenega objekta do instrumentov oz. načinov njene predstavitve. Industrija dediščine proizvaja nekaj novega. Ključ tega procesa so njeni načini predstavitve. Plesno - folklorne skupine, kulturni centri, muzeji, razstave, arhivi in itd. niso le dokazi dediščine, njene kontinuitete, njene vitalnosti v sedanosti, so tudi instrumenti za dodajanje vrednosti kulturnim oblikam, ki jih predstavljajo, izvajajo, razstavljajo, učijo, razširjajo in tržijo. Pri tem je potrebno preveriti ne le, kaj taki načini producirajo, temveč tudi, kako. Kako je neka vrednost dodana ali izgubljena z razstavitvijo nekega predmeta (recimo: panjska končnica) v umetniških galerijah ali muzejih; poučevanjem izdelovanja butaric v šolah; nastopanjem folklorne skupine s svatbenimi plesi na otvoritvah trgovskih centrov.
- Ključ dediščinske produkcije je virtualnost, tako v sedanosti kot v neaktualnosti. Dediščina in turizem prikazujeta nekaj, kar ni mogoče videti - razen s pomočjo njenega delovanja. Recimo pri ogledih se vodiči pri vodenem ogledu ves čas sklicujejo na tisto, kar ni več moč videti. Recimo ljudi, dogodke in celo same prostore iz preteklih časov. Oživljajo neobstoječo (fantomsko) pokrajino na obstoječi pokrajini, na katero je usmerjena pozornost.

Kritično se področja dediščine in njenega izkoriščanja v turistične namene loteva tudi Alexander Trapeznik v svojem referatu o dediščini in javni zgodovini na Novi Zelandiji. Ugotavlja, da se današnja dediščina trži kot produkt/izdelek, ki ne vključuje ljudi. Podobno kot Kirschenblatt - Gimblett pravi, da je dediščina produkcija preteklosti, ki nikoli ni obstajala, z namenom, da zadovolji potrebe turistične industrije, razvojne strategije, promotorjev nacionalne identitete in drugih. Javna, otipljiva dediščina ima svojo tržno vrednost in zato se ne razlikuje od katerekoli druge potrošne oblike, ki se kupi in konzumira. Gre za precenjene predmete/objekte, katere lahko posedujejo le tisti, ki imajo dovolj denarja. Gre za izgubo oz. oropanost preteklosti človeške vrste.

Človek išče uteho v preteklosti in njenih stavbah, reliktih in pokrajinah, ker mu zagotavlja tolažbo in uteho ter je izvor kolektivne identitete v sodobnem svetu, kjer so vse ostale reference nejasne in zamegljene. Vendar je potrebna posebna pozornost in previdnost pri razumevanju preteklosti kot artefakta sedanosti. Namreč z razstavljanjem in predstavljanjem

lahko materialne predmete preteklosti zlahka dekontekstualiziramo in jim s tem škodujemo. Pride do dehumanizacije preteklosti.

Dediščino pogosto mešamo z nostalgijo. S pogledom, ki enači preteklost z nečim, kar je resnično vredno truda in vedno dobro. Tak pogled je neškodljiv, varen in soglaša s pogledom na preteklost kot razločno tržnim proizvodom. Preteklost torej postane tržna sestavina sedanjosti. Kriterij za njeno ohranitev postane vprašanje, ali se ekonomsko splača, bo hiša ali neki prostor zaradi tega lahko profiten in se tako vzdrževal sam. Tako ohranjanje preteklosti vodi v neizbežno selektivnost. S poudarjanjem dejstva, da je zgodovina tržni produkt, se ohranjajo samo tisti njeni deli, ki so ekonomsko zanimivi. Ko zgodovina postane produkt, postane preteklosti odtujena.

Preteklost lahko tudi omejuje naša življenja. Prevelika preokupacija s preteklostjo, z relikti in tradicijami preprečuje kreativnost in inovativnost v sedanjosti. Staro mora odpreti vrata novemu. En način, da se rešimo bremena preteklosti je, da jo enostavno razprodamo. Vendar je ohranjanje preteklosti temelj naše identitete in eksistence. Služi namreč kot osnovno izhodišče naših referenc in izpolnjuje naša življenja s cilji in pomenom. Zato, ne glede na to, ali jo sprejmemo in »objamemo« ali razdedinimo, preteklost ostaja naša opredeljujoča značilnost (Trapeznik, 1996).

Ti kritični pogledi so rezultat analize sodobne, tržno naravnane družbe. Oba avtorja izhajata iz držav (ZDA in Nova Zelandija), kjer je turistični razvoj, predvsem izkoriščanje dediščine za njegove potrebe, pripeljal do tega, da se je dediščina v glavnem minimalizirala na raven tržnega blaga. Ti pogledi na primeru Slovenije nikakor ne bi mogli veljati, saj smo šele na začetku svoje poti. Vendar je tak kritični pretres potrošniške družbe dobrodošel opomin, kako se stvarjem ne sme streči. Namreč prav lahko se zgodi, da bo tudi pri nas preteklost postala le tržno blago, s katerim poskušajo posamezniki, skupine, organizacije ali tudi sama država pridobiti čim večji ekonomski dobiček. Zato je nujno potrebno, da se etnologi že sedaj vključijo v planiranje strategije in oblikovanje turističnih programov. Zaradi poznavanja tematike in možnih pasti se bomo tako v prihodnosti lažje izognili banalizaciji in popolni tržni eksploataciji svoje bogate dediščine (Trapeznik, 1996).

- Razmislite in navedite primer naravne ali kulturne dediščine, ki je po vašem mnenju v nevarnosti, da izgine, propade in bi mu bilo potrebno dodati nove vrednosti!
-

V zadnjih letih je vse več poudarka na kritičnem pogledu in odnosu do naše kulturne dediščine. Če želimo, da se bodo ohranila različna področja in prakse kulturne dediščine, predvsem tiste, ki so v nevarnosti, da izginejo zaradi različnih razlogov, jim moramo dodati nove vrednosti, da bodo spet privlačne za obiskovalce. Tu gre predvsem za iskanje načinov, ki poudarjajo drugačnost, vrednost predstavitve in vrednost preteklosti.

12 POZITIVNI IN NEGATIVNI VPLIVI TURIZMA NA OKOLJE

Turizem vpliva na kulturno, naravno in socialno okolje ter dediščino pozitivno in negativno. Turizem je lahko sredstvo za ohranjanje kulture in kulturne dediščine, lahko pa povzroči, da se avtohtona kultura »skomercializira«, obrt spremeni v kič, šege in navade se prilagodijo turistom in se »zevropizirajo«. V poglavju boste spoznali kako turizem in turistična ponudba vplivata na kulturno, naravno in socialno okolje.

Turizem, vpliv, kulturno okolje, naravno okolje, socialno okolje

12.1 VPLIVI TURIZMA NA KULTURNO OKOLJE

12.1.1 Pozitivni vplivi

Turizem pozitivno vpliva na kulturno okolje, če se razvija in posluje na primeren način, in sicer tako da:

- spodbuja zaščito kulturnih značilnosti destinacije, saj je lokalna kulturna dediščina, t.j. lokalna kultura in umetnost ter obrt, privlačna za razvoj turizma;
- ohranja lokalno kulturo in zagotavlja finančna sredstva za ohranjanje lokalne obrti, prireditve itd., saj so slednji predmet trgovanja in prinašajo prihodke;
- je lahko razlog za oživitev še skoraj pozabljenih šeg in navad, ki se pričnejo tržiti zaradi turizma;
- oblikuje in krepi kulturno zavest, ker se lokalno prebivalstvo zave, da kulturne dobrine svojo vrednost in privlačnost za obiskovalce (Mihalič, 2006).

12.1.2 Negativni vplivi

Turizem lahko povzroči, da se avtohtona kultura tudi uničuje. Avtohtona kultura se lahko:

- skomercializira tako, da postanejo kulturne dobrine turistični proizvodi predmet trgovanja (angl. t.i. commodification). Predmet komercializacije so lahko tradicionalni spominki, umetnostni izdelki, tradicionalni dogodki in festivali in religiozni rituali, ki se prilagodijo potrebam turističnega trga pod vplivom turističnega povpraševanja se spremenijo tradicionalne vrednote in religiozne zapovedi, ki so predmet poslovanja, se lahko ne spoštujejo več;
- standardizira, kar je posledica potreb turistov, ki na eni strani na potovanju želijo novosti in spoznati drugačno arhitekturo, hrano in pijačo, na drugi strani pa iščejo znane proizvode in storitve. Le redki turisti želijo novem okolju doživeti samo nove izkušnje, večina si želi imeti tam hkrati tudi poznane blagovne znamke, objekte, restavracije in proizvode;
- nadalje avtohtona kultura lahko izgubi avtentičnost ali se izoblikuje t.i. »avtentičnost«. To pomeni, da se kulturni dogodki in prireditve prilagajajo turistom in njihovem okusu; lokalna kultura se jim predstavi na kratko in slikovito in tako postane na odru igrana kultura. Turisti povprašujejo po spominkih, umetnostnih in obrtnih izdelkih ter kulturnim dogodkih in prireditvah. V skladu s povpraševanjem

ponudniki proizvode prilagajajo potrebam in okusom povpraševalcev. Tako se npr. lahko potrebam povpraševanja prilagodijo barve tradicionalnih oblačil, ki sicer niso avtentične se pa bolje prodajajo (Mihalič, 2006).

12.2 VPLIVI TURIZMA NA NARAVNO OKOLJE

Naravno okolje turizma so naravne danosti, npr. podnebje in vreme, pokrajina, vode, flora in favna. K fizičnemu okolju štejemo tudi zgrajeno okolje, ki vpliva na naravno okolje in je sestavljeno iz fizičnih elementov, ki jih je proizvedel človek, predvsem vseh vrst zgradb, kakor tudi iz arheoloških in zgodovinskih elementov (Mihalič 2006).

12.2.1 Pozitivni vplivi

Med pozitivnimi vplivi na naravno okolje Mihaličeva (2006) navaja naslednje:

- Turizem je lahko razlog za zaščito naravnega okolja.
- Turizem je vir finančnih sredstev za zaščito naravnega okolja. Z vstopninami v narodne parke, krajinske parke in rezervate se zbirajo sredstva, katerih del je praviloma namenjen za zaščito in management občutljivih naravnih področij. Tudi turisti in organizatorji potovanj lahko prostovoljno prispevajo del sredstev. Del finančnih sredstev za zaščito okolja so tudi namenski prihodki vlad, kot ekološki davki, in licenčnine za različne turistične aktivnosti (plezanje, uporabo podzemnih jam itd.). Zaslužki in prispevki od turizma omogočajo zaščito naravnega okolja, ki je zlasti v nerazvitih državah ne bi bilo mogoče drugače financirati.

Sejšeli so uvedli vstopno turistično takso v višini 90 ameriških dolarjev. Prihodki so namenjeni zaščiti okolja in izboljševanju turistične infrastrukture.

- Turizem je lahko razlog za izboljševanje kakovosti naravnega okolja in sredstvo za povečevanje privlačnosti pokrajine, ki bi bila sicer nezanimiva. Mnogi ekološko degradirani kraji, ki so v gospodarski krizi, se želijo ponovno oživiti z razvojem turizma in zato uredijo naravno okolje, očistijo vode ponovno naselijo avtohtono floro in favno;
- Zaradi turizma se oblikuje in krepijo ekološka zavest, ekološka etiko. ekološka odgovornost. Turisti v neposrednem stiku z naravo spoznavajo naravno okolje in ekološke probleme. Hkrati tako narašča njihovo zavedanje vrednosti narave in nujnosti reševanja problemov, kar spodbuja oblikovanje ekološke etike in posledično okolju prijaznejše obnašanje (t.i. ekološko odgovornost);
- Turizem izboljšuje ekološki management in planiranje. Odgovoren ekološki management hotelskih in drugih turističnih podjetij in/ali destinacij zmanjša negativne vplive turizma na okolje z uporabo tehnik za preprečevanje onesnaževanja, zmanjševanje količine odpadkov in uvajanje načel čiste proizvodnje. Negativni vplivi turizma se lahko zmanjšajo tudi z omejevanjem njegove rasti oziroma števila obiskovalcev v destinaciji (npr. Galapaško otočje). Razvoj turizma mora biti dobro načrtovan in mora temeljiti na analizi naravnih virov v destinaciji in iskanju ravnotežja med konfliktnimi uporabami (Mihalič, 2006).

Ekološka odgovornost, etika, zavest

Ekološka odgovornost se nanaša na odnos posameznikov in organizacij do ekoloških problemov in na njihovo ravnanje ter je tesno povezana z etično vsebino ravnanja. Vsebuje:

- ekološko zavedanje o problemu (ekološko zavest) in
- ekološko ravnanje, ki ga vodi ekološka etika.

Pojem ekološka etika se pri tem nanaša na standarde in načela, ki usmerjajo vedenje posameznikov ali skupin posameznikov v odnosu do okolja. Na splošno se etika ukvarja z vprašanji, kaj je prav in kaj narobe, ter z moralnimi obveznostmi.

Turistično ekološko odgovornost opredeljujemo kot zavedanje o ekoloških problemih, ki jih povzroča turizem, in takšno vedenje turistov in turističnih organizacij, ki je v skladu s turistično ekološko etiko; tj., ki ima čim manj negativnih posledic za naravno, kulturno in socialno okolje, v katerem se odvija.

12.2.2 Negativni vplivi

Negativni vplivi zaradi razvoja turizma nastopijo, ko neko destinacijo obišče preveliko število turistov, ki v okolju povzročijo prevelike (nesprejemljive) vplive. Med negativne vplive turizma na naravno okolje štejemo zlasti:

- negativni vpliv na vode, kamor sodi onesnaževanje voda, tako zaradi kanalizacije, ki jo povzroča turizem, kakor tudi površinska onesnaženost, ki jo povzročajo turistični motorni čolni. Turistična potrošnja lahko tudi ogrozi razpoložljive količine vode, saj v mnogih destinacijah (npr. v Sredozemlju) voda ni na razpolago v neomejenih količinah. Turisti navadno porabijo veliko več vode kot domačini, voda pa se uporablja tudi za zalivanje in vzdrževanje npr. hotelskih parkov ali golf igrišč, kar lahko povzroči, da jo zmanjka za lokalne potrebe. Na onesnaževanje voda vplivajo kanalizacijske odplake turističnih objektov. V sezoni mnoge destinacije sprejmejo nekajkrat več turistov kot imajo lokalnih prebivalcev in proizvodnja odplak se nekajkrat poveča;
- negativni vpliv na zrak, pri čemer mislimo na onesnaževanje zraka, ki ga povzročajo številna prevozna sredstva turistov, predvsem osebni avtomobili, avtobusi in letala. Kakovost zraka poslabšuje tudi proizvodnja energije in ogrevanje za potrebe turizma. Emisije zaradi transporta in proizvodnje energije povzročajo kisel dež, učinek tople grede in fotokemično onesnaževanje. Onesnaževanje zaradi turističnih letal sproža emisije ogljikovega dioksida (CO₂) in ima globalne učinke;

Tanjšanje ozonske plasti

Plast ozona, ki je na višini 12 - 15 km nad zemeljsko površino, ščiti življenje na Zemlji, ker absorbira UV žarke, ki so v velikih količinah škodljivi. Ozonska plast in s tem zaščita se tanjša zaradi ozonu škodljivih emisij. Tudi turistična dejavnost je kriva za tovrstne emisije, saj na široko uporablja ozonu nevarne snovi v hladilnikih, klimatskih napravah, razpršilcih... Tudi emisije iz letalskega prometa, ki je tudi turističen, uničujejo ozon.

- hrup, ki nastaja zaradi velike prostorske koncentracije turistov, zaradi turističnih cest, letal, motornih čolnov, zabaviščnih parkov in drugih turističnih objektov. Hrup negativno vpliva ne le na počutje človeka in povzroča stres, temveč slabo vpliva tudi na živali;
- vizualno onesnaževanje pokrajine in degradacija, povzročena z arhitekturno neprimernimi turističnimi objekti in s preveliko pozidanostjo pokrajine v turistične namene. Vizualna degradacija pokrajine je posledica spreminjanja videza pokrajine zaradi razvoja turizma. Lahko gre za pozidavo ali pa tudi za uničevanje naravnega izgleda pokrajine npr. zaradi izsekavanja gozda. Raba površin za turistično infrastrukturo uničuje številne naravne vire kot so plodna zemlja, gozdovi, mokrišča itd.;
- fizično onesnaževanje pokrajine s smetmi, ki jih za seboj puščajo turisti (pikniki, treking itd.) in npr. turistične ladje. Čeprav so že opazna prizadevanja za izboljšanje obnašanja turistov in turističnih ponudnikov, je v nekaterih okoljih problem še vedno zelo pereč, zlasti v občutljivih gorskih in vodnih okoljih. Nekateri zelo obiskane poti v Perujskih Andih in v Nepalju so turisti poimenovali kar »Coca -Cola pot« in »Pot toaletnega papirja«;
- ogrožanje avtohtonega rastlinstva in živalstva zaradi turizma,
- ekološke katastrofe, kot npr. erozija zemlje ali sprememba podnebja razvoja turizma in opustitve tradicionalne (npr. poljedelske) dejavnosti in plazovi zaradi izkoriščanja pokrajine v turistične namene, denimo smučišč... (Mihalič, 2006).

Učinek tople grede in vpliv turizma

Znanstveniki se strinjajo, da se temperatura na Zemlji dviguje, kar je posledica povečanih emisij t. i. toplogrednih plinov v atmosfero. Najpomembnejši izmed teh plinov je CO₂ (ogljikov dioksid), ki se sprošča pri izgorevanju fosilnih goriv (premoga, nafte in zemeljskega plina) in nastaja v industriji, pri proizvodnji električne energije in transportu. Turizem je tesno povezan s klimatskimi spremembami. Letalski promet, katerega približno polovica je danes turističnega, prispeva 2,5 odstotka svetovne proizvodnje CO₂.

12.3 VPLIVI TURIZMA NA SOCIALNO OKOLJE

Turizem ima tako negativne kot tudi pozitivne socialne učinke, npr.: povečani dohodki in zaposlenost ter zaradi potreb turizma zgrajena infrastruktura omogočijo dvig življenjske ravni lokalnega prebivalstva.

12.3.1 Pozitivni vplivi

V nadaljevanju boste spoznali pozitivne vplive turizma na socialno okolje, ki so:

- Turizem krepi mir v svetu in je sredstvo za razumevanje med različnimi kulturami. Potovanje prinaša nova poznanstva in spodbuja znanje in razumevanje različnih kultur in njihovih šeg in navad. Posledično se povečuje razumevanje, strpnost in zmanjšujejo se predsodki;
- Turizem sprošča ugodne socialne učinke, ki se kažejo v povečanju življenjske ravni in standarda lokalnega prebivalstva zaradi povečanja lokalne zaposlenosti in koristi od zgrajene turistične infrastrukture, ki koristi tudi lokalnim podjetjem in prebivalcem. Zaradi razvoja turizma se okrepijo vezi v lokalni skupnosti, zaradi

potrebe po povečanju socialne atraktivnosti za potrebe turizma se v proces razvoja turizma vključijo lokalno prebivalstvo;

- Zaradi razvoja turizma se poveča varnost v lokalnem okolju, npr. aktivnosti in oblikovanje turistične policije zaradi potreb varnosti obiskovalcev, ki koristi tudi lokalnim subjektom;
- Vpliv na promocijo in image. Država ali regija, ki je privlačna za turizem, se promovira v svetu in postane znana ter s tem tudi gospodarsko in politično bolj zanimiva in privlačna. Takšna država lažje pritegne npr. tuje investicije v gospodarstvo (Mihalič 2006).

12.3.2 Negativni vplivi

Na drugi strani delujejo negativni vplivi turizma, ki v okolju sprožajo socialne napetosti. Ti negativni vplivi so:

- Želja po imitiranju življenjskega stila (bogatejših) turistov. Mnogi turisti imajo drugačne potrošne navade in življenjski stil kot lokalni prebivalci, na potovanju iščejo zadovoljstvo in trošijo denar ter se velikokrat obnašajo na način, ki ga tudi sami doma ne bi tolerirali. Posledično lahko nekateri prebivalci poizkušajo imitirati takšen (bogatejši, privlačnejši) življenjski stil in pri tem nastanejo napetosti, če lokalni prebivalci nimajo dovolj finančnih sredstev. Hkrati lahko negativno vpliva tudi na lokalno gospodarstvo: zaradi večjega povpraševanja lokalnih prebivalcev, ki se zgledujejo po turistih, narastejo potrebe po uvozu blaga iz tujine (ti. demonstracijski učinek);
- Nezadovoljstvo lokalnega prebivalstva s tradicionalnim načinom življenja in njegovo opuščanje, tudi povezano z že omenjeno željo po imitaciji življenjskega stila obiskovalcev;
- Občutek manjvrednosti in celo sovraštva je lahko posledica tega, da »imajo«, lokalni prebivalci pa »nimajo« dostopa do številnih dobrin in storitev. Obiskovalci imajo številne potrošne dobrine, ki v lokalnem prebivalstvu vzbudijo želje po posedovanju. Razvoj turizma lahko tudi povzroči, da omejuje dostop lokalnega prebivalstva do nekaterih področij, ki so jih tradicionalno uporabljali (npr. dostop do plaž za kopanje ali obale za ribolov in privez čolnov, ker so tam nastali turistični objekti in turistične plaže, zaprte za lokalno javnost). Delovna mesta v turizmu, ki so dostopna lokalnemu prebivalstvu, kot npr. natakarji, sobarice, vrtnarji itd. so navadno slabo plačana in na nižjih ravneh, bolje plačana delovna mesta prevzemajo tujci, bolj urbanizirani domačini, kar dodatno sproža napetosti in občutek podrejenosti;

Nasprotja med domačini in obiskovalci

V nekaterih muslimanskih državah obstajajo stroga pravila glede pojavljanja in obnašanja muslimanskih žensk v javnosti. Obiskovalci teh dežel pogosto ne spoštujejo lokalnih navad ali pa jih ne poznajo in zato ignorirajo zapovedana pravila obnašanja. Oblečijo se v kratke hlače, srajce brez rokavov, bikini, na javnih mestih pijejo alkohol. Poleg tega, da je to neprijetno za domačine in vzbudi odpor do turistov, takšno obnašanje v domačinih lahko vzbudi tudi nespoštovanje do lastne kulture in religije, kar vodi do napetosti znotraj družin in lokalnih skupnosti.

- Kriminal, prostitucija in droge - v želji, da bi lokalni prebivalci lahko živeli podobno kot obiskovalci in pridobili tako želene proizvode, se lahko občutno poveča stopnja kriminala. Pogosto se turizem razvija v neposredni bližini revnih predelov. Stopnja kriminala v destinaciji praviloma narašča z urbanizacijo in z rastjo masovnega

turizma. Množica turistov, ki imajo denar in številne dragocene predmete kot. npr. kamere, fotoaparate, nakit ipd. spodbuja kraje, prostitucijo (tudi t.i. sex turizem) in prodajo drog. Turizem spodbuja tudi razvoj igralnštva, ki lahko povzroči negativne spremembe v socialnem obnašanju (Mihalič 2006).

- Navedite po en primer pozitivnega in negativnega vpliva turizma na kulturno, naravno in socialno okolje v svojem kraju ali pokrajini!
-
-

Turizem ima velik vpliv na kulturno, naravno in socialno okolje. V različna okolja prinaša prednosti in tudi slabosti. Pri načrtovanju turistične ponudbe oz. programov je treba upoštevati oba vidika in skrbno pretehtati možnosti, ki jim imamo na razpolago. Pri tem se trudimo, da bi bil vpliv turizma čim bolj pozitiven s čim manj negativnimi posledicami na okolje.

13 SPREMEMBE V SVETOVNEM TURIZMU

V današnjem času se je turizem znašel na križišču. Nenehna gospodarska rast, politične spremembe (EU, uvedba evra, odpiranje novih trgov) in s tem povezane spremembe v načinu življenja ljudi, kažejo na to, da bo v bližnji prihodnosti prišlo do velikih sprememb v turističnem sektorju, če se bo le-ta hotel prilagoditi novim potrebam, možnostim in povečani konkurenčnosti. V tem poglavju boste spoznali, kakšne so nove težnje v turizmu na osnovi naravne in kulturne dediščine ter kakšni so najbolj pogosti tipi turistov, ki jih zanima naravna in kulturna dediščina.

Turistično povpraševanje, zavzeti, zainteresirani, naključni turist

V današnjem času je vse bolj očitno, da klasična ponudba turističnih destinacij vse težje drži svoj do sedaj pridobljeni delež trga. Največji tekmelec tem klasičnim destinacijam so tako nova, netipična turistična področja, ki razvijajo svojevrstno ponudbo in so tudi cenovno bolj ugodna. Turistična konkurenca je ogromna in boj za turistično razpoznavnost postaja ključna naloga turistične industrije.

Po drugi strani se dogaja še ena velika sprememba. »Alternativne« oblike turizma cvetijo. Po nekaterih podatkih to področje turističnega trga raste trikrat hitreje kot klasični.

Vse več ljudi zanima:

- odkrivanje novih krajev,
- odkrivanje različnih oblik turizma.

Večji poudarek pa dajejo:

- kakovosti izdelkov
- ekološko prijaznim oblikam turizma
- krajšim, vendar pogostejšim izletom.

Svetovna turistična organizacija (WTO) napoveduje, da bo največji porast (obisk) v evropskem turizmu v prihajajočem desetletju zaradi alternativnih oblik potovanja in neklasičnih oblik oddiha. Ta del povpraševanja bo zajemal kar 20 % vseh potovanj v prihodnjih dvajsetih letih. Kaže tudi, da bo rasel hitreje kot katerikoli drug segment. Del porasta bo rezultat premika v številu turistov med različnimi segmenti.

Razlogi in spremembe v strukturi turističnega povpraševanja:

- ljudje so vse bolj izkušeni v potovanjih in zahtevni pri odločanju o destinaciji, kar vodi k temu, da vse bolj iščejo nove kraje in nove turistične produkte;
- čezmejni prehodi so zaradi liberalizacije letalskega prevoznništva, gradnje novih cest ter evropske integracije vse bolj enostavni - mogoča je večja mobilnost;
- ljudje se odločajo za krajše (manj kot 7 dni), vendar večkratne počitnice skozi vse leto;
- ljudje so bolj aktivni, medtem ko počitnikujejo, ter iščejo različne aktivnosti;
- populacija evropskih držav (posebno EU) se stara, vendar ostaja dlje aktivna (povečano turistično povpraševanje upokojujencev in družinski turizem);

- ljudje so vse bolj ekološko ozaveščeni (www.world-tourism.org, 15.9.2009).

En način, da se zadovolji novim spremembam, je razvijanje trajnostnega turizma na osnovi bogate naravne in kulturne dediščine. Evropa s svojimi raznovrstnimi pokrajinami, klimatskimi razmerami, kulturnimi posebnostmi in tradicijami, različnimi jeziki in naravnimi okolji ponuja idealno platformo za te bolj specializirane in naraščajoče popularne oblike turizma. Vse to velja tudi za Slovenijo.

13.1 NOVE TEŽNJE V TURIZMU NA OSNOVI NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Turistov, ki jih zanima naravna in kulturna dediščina ne privlačijo veliki in luksuzni hoteli. Mnogo bolj so zanje zanimive manjše nastanitvene kapacitete, ki ponujajo ustrezno kakovost, osebno postrežbo in določeno raven udobnosti (dve ali tri zvezdice). Vse pogosteje iščejo tudi karakter in šarm. Hoteli, ki so locirani v tipičnih lokalnih stavbah, in so povezane z dediščino, postajajo vse bolj popularni.

Hostel Celica v Ljubljani
(www.hostelcelica.si/, 2.8.2009)

Pričakovanja turistov, ki iščejo naravno in kulturno orientirane počitnice, so:

- manjši nastanitveni objekti, ki jih vodijo lokalni prebivalci;
- pohajkovanje po svoje (ne vodeno);
- dobra obveščenost o vsem;
- lokalna prehrana iz lokalnih surovin;
- gostoljubnost - hočejo se počutiti dobrodošli.

Pogosti motivacijski faktorji:

- fizično dobro počutje in zdravje;
- odkrivanje, intelektualna stimulacija in vzgoja;
- uživanje v neokrnjeni naravi in prekrasni pokrajini;
- bolj osebni kontakt z ljudmi različnega porekla in kultur, v bolj intimnem okolju, kot ga lahko najdemo v destinacijah masovnega turizma;
- dogodivščina in vznemirljiva doživetja (Confer, 2000).

Torej osebno doživetje je tisto, kar išče tak turist. Namreč edina stvar, ki ostane po počitnicah, je spomin. Če počitnice niso bile zadovoljive, jih ne moremo nesti nazaj in zamenjati.

Posledično je odločitev največkrat osnovana na neotipljivih dejavnikih, kot so občutja, čustva, moda, trendi... Bolj kot je človekovo delovno okolje stresno, bolj se zdi podeželje pomirjevalno. Manjši kot je občutek usmerjenosti in varnosti, bolj išče druge, ki so trdno zasidrani v svoji skupnosti; bolj kot ga obkrožajo »industrijski« produkti, bolj išče avtentične izdelke.. Ti globalni trendi nas vse bolj vodijo v našem vsakdanu, zato ni čudno, da tudi vse bolj vplivajo na turistično industrijo.

Določitev profila obiskovalca, ki naj bi predstavljal tipičnega turista, ki ga zanima naravna in kulturna dediščina, je težka. Močno je odvisno od njegovega porekla in od tega, kaj išče v trenutku, ko je na mestu bivanja. Kljub temu se lahko poda generalna podoba. Taki turisti so največkrat:

- stari 39 - 59 let;
- največkrat višje (bolj) izobraženi;
- imajo več izkušenj s potovanji;
- so bolj ekološko in družbeno ozaveščeni;
- redno hodijo počitnikovat izven visoke sezone;
- največkrat potujejo neodvisno od turističnih agencij in paketov;
- na počitnikovanju preživijo v povprečju 7 dni ali manj, odvisno od sezone;
- so pri izbiri destinacij zelo široki (Confer, 2000).

Glede na tako različne interese je zato najlažje narediti razliko med »zavzetim«, »zainteresiranim« in »naključnim« turistom.

Zavzeti turist planira potovanje tako, da neka aktivnost zavzame večino dopustniškega časa. Npr.: opazovanje ptic, delo z naravo, sodelovanje v izobraževalnih dejavnostih s tega področja.

Zainteresirani turist skrbno planira svoje potovanje, želi si preživeti določen čas povezan z njegovim interesom, vendar si želi tudi drugih aktivnosti. Tudi tak turist je bolj okoljevarstveno zaveden, vendar ne v taki puristični smeri. Sprehodi, kolesarjenje, obiskovanje naravnih rezervatov in parkov, festivalov in drugih prireditev sodijo v to kategorijo. Aktivnost ima veliko gonilno silo pri izbiri in pri morebitnem ponovnem vračanju. Tak tip turista ima tudi tendenco, da ostane dlje časa, v želji, da izkoristi tudi druge možnosti aktivnega preživljanja počitnic.

Naključni turist ne planira vnaprej, nanj močno vpliva že samo dejstvo široke palete zanimivosti na nekem področju in njegovi okolici. Ta tip turista je največkrat bolj zainteresiran za destinacijo kot celoto - za socialno in naravno okolje, lepo pokrajino, atraktivne vasi, lokalno gostoljubnost, velike možnosti za ogled in aktivnosti. Te stvari največkrat privlačijo domači ali regionalni trg ter družine (Confer, 2000).

- Kaj vse bi zavzeti in zainteresirani turist lahko počela v vašem domačem kraju ali pokrajini?

Turisti, ki jih zanima naravna in kulturna dediščina, največkrat iščejo širok spekter najrazličnejših zanimivosti in aktivnosti, ki bi zadovoljile njihove različne potrebe. Za vse te programe je potrebno, da so dobro pripravljeni in okolju prijazni, prav tako se je treba zavedati, da na tako orientirane turiste močno vplivajo kakovost in vrsta bivanja ter ponudba hrane. Vsekakor pa je treba spodbujati razvoj bolj specializiranih in alternativnih oblik turizma.

14 VIRI IN LITERATURA

Berginc, M. *Sistem varstva narave v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, 2006.

Bogataj, J. *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba, 1992.

Bogataj, J. *Mojstrovine Slovenije: srečanja s sodobnimi rokodelci*. Ljubljana: Rokus, 1999.

Bogataj, J. *To je Slovenija*. Ljubljana: Darila Rokus, 2008.

Bogataj, J. *Smo kaj šegavi? Leto šeg in navad na Slovenskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga 1998.

Bogataj, J. Kozolec je najlepši, kadar je poln! V: *Slovenski kozolec – včeraj, danes, jutri*. Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 2004, 19-23.

Bogataj, J. Razmerje med turizmom in kulturno dediščino. V: *Academia Turistica*, 1997, št. 4, str. 125-134.

Bogataj, J. On Ethnological conceptions of Culture and Cultural Heritage in Modern Tourism - Continuity, Identity, Alternative. V: *Etnološka stičišča I*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998, str. 169-176.

Brown, K.T. *Cultural or Heritage - This Tourism is Hot!* (citirano 2. 8. 2009). Dostopno na naslovu: <http://www.grouptravelleader.com/roundups/6-00/cultural.html>.

Confer, J. C.: Past Perfect: Explorations of Heritage Tourism. Parks & Recreation (online). 2000. (citirano 15. 9. 2009). Dostopno na naslovu: <http://www.findarticle.com/cf O/m 1145/2 35/61873835/>.

Curk, I., in Puc, M. *Varstvo naše dediščine*. Ljubljana: Zavod RS Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, 1989.

Cvikl, H., in Brezovec, T. *Uvod v turizem*. Portorož: Turistica, 2006.

Golob, N. *Umetnostna zgodovina, Učbenik za umetnostno zgodovino v gimnazijskem izobraževanju, srednje tehniškem oz. strokovnem izobraževanju in poklicno tehniškem izobraževanju*. Ljubljana: DZS, 2003.

Hazler, V. Tudi kozolci so slovenska razpoznavnost! V: *Slovenski kozolec – včeraj, danes, jutri*. Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 2004, 7-18.

Hazler, V. *Dediščina, prireditve in turistična društva*. Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 2001.

Hazler, V. *Kozolci na Slovenskem*. Ljubljana: Kmečki glas, 2004.

Hazler, V. *Vinske kleti na Slovenskem: 75 vinskih kleti vinorodnih dežel Podravja, Posavja in Primorske*. Ljubljana: Kmečki glas, 2007.

Humer, J. *Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji: gradivo*

- Republiškega komiteja za kulturo*. Ljubljana: Uradni list RS Slovenije, 1989.
- Jeršič, M. *Osnove turizma*. Ljubljana: DZS, 1987.
- Jurinčič, I., in Brezovec, T. *Zgodovina turizma*. V: *Gea*, let. XIX, avg. 2009.
- Kirschenblatt-Gimblett, B. *Destination Culture: Tourism, Museum & Heritage*. Berkley & Los Angeles: University of Californian Press, 1998.
- Kotler, P. *Marketing management - trženjsko upravljanje: analiza, načrtovanje, izvajanje in nadzor*. Ljubljana: Slovenska knjiga, 1996.
- Lesjak, I. *Kulturna in naravna dediščina v turizmu in predlog strategije turističnega razvoja Občine Grosuplje*. Diplomaska naloga. Filozofska fakulteta: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2004.
- Mihalič, T. *Trajnostni turizem*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2006.
- Ovsec, D. *Velika knjiga o praznikih: praznovanja na Slovenskem in po svetu*. Ljubljana: Domus, 1992.
- Peterlin, S. *Nekaj o zametkih in začetkih varstva narave v Sloveniji*. Varstvo spomenikov 20: 75-92. Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo, Ljubljana, 2002.
- Planina, J. *Uvod v turizem*, Portorož: VSHT, 1995.
- Plut, D. Zavarovana območja in turistični napredek Slovenije. V: *Turizem v zavarovanih območjih*, Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 2006, 9-16.
- Sajovic, B.: *Smuk skozi slovensko zgodovino*. Celje: Mohorjeva družba, 1999.
- Skoberne, P. *Varstvo narave v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, 1998
- Strategija slovenskega turizma 2007-2011*. Ministrstvo za gospodarstvo, 2002. str. 1-54.
- Strategija zidaniškega turizma*
http://www.rc-nm.si/docs/FRANCI_ZIDANISKI%20TURIZEM%2012.6.80.pdf, 25.8.2009
- Strategija razvoja gastronomije Slovenije*
http://www.slovenia.info/pictures/business_event/attachments_1/2006/Strategija_gastronomije-31.8.2006_4277.pdf, 6.7.2009
- Šajn, S. (ur.). *Turizem smo ljudje. Zbornik ob 100-letnici Turistične zveze Slovenije 1905-2005*. Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 2006.
- Šober, M. Trženje v turizmu. V: *Academia Turistica*, 1997, št. 4, str. 67-74.
- Šolar, M. Model ekoturizma v Triglavskem narodnem parku. V: *Turizem v zavarovanih območjih*, Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 2006, 23-29.
- Trapeznik, A. *Heritage and Public History in New Zealand*. Public History Review (online). 1996-7, vol. 5/6, (Citirano 18. 9. 2009). Dostopno na naslovu:

<http://www.teachingheritage.nsw.edu.au/>.

Večerić, D. *Spoznajmo države EU: Slovenija*. Radovljica: Didakta, 2006.

Veverka, J. A. *What is Interpretation? An overview of Interpretive Philosophy and Principles*. (online). (Citirano 25. 8. 2009). Dostopno na naslovu: <http://www.heritageinterp.com>.

Veverka, J. A. *Creating Interpretive Themes for Heritage Tourism Sites and Attractions*. (online). (Citirano 12. 8. 2009). Dostopno na naslovu: <http://www.heritageinterp.com/>

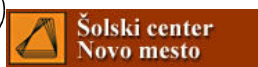
Veverka, J. A. *Why Heritage Sites Need Interpretation? For Their Long Term Survival*. (online). (Citirano 25. 9. 2009). Dostopno na naslovu: <http://www.heritageinterp.com>.

Vidic, M. (ur.): *Ilustrirana zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.

Projekt **Impletum**

Uvajanje novih izobraževalnih programov na področju višjega strokovnega izobraževanja v obdobju 2008–11

Konzorcijski partnerji:

Operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo RS za šolstvo in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013, razvojne prioritete Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja in prednostne usmeritve Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja.